

iktisat

dergisi

AYLIK DERGİ

İFMC

İÜ İKTİSAT FAKÜLTESİ MEZUNLARI
CEMİYETİ
YAYIN ORGANIDIR

Dış Ticaret ve Kalkınma Sorunu

M. Mustafa ERDOĞDU

Tansu Çiller'le Röportaj

Şule YÜCEBİYİK

Tansu Çiller Söyleşi

Askeri Darbeler Üzerine

Talat TURHAN

Doğan Avcıoğlu Üzerine

Elçin MACAR

Son Finans Krizi ve Avrupa

Temel DEMİRER

Geleceğin Güvenliğinin İnşasında

Batı Avrupa Birliği'nin Rolü

Arnaud JACOMET

Çalışma Bakanlığı Çalışma Dergisi

(1945-1960)

Doç. Dr. Şehmus GÜZEL

Türkiye'de Sendikalaşma ve Bazı Özellikleri

Yüksel AKKAYA

Nesrin Tura ile Söyleşi

Sevgi UÇAN

KASIM 332
1992
8.000,- TL

Z A M A N
K A L I C I O L A N I
G Ö S T E R İ R

DÜN VE BUGÜN
OLDUĞU GİBİ
YARIN DA,
BANKACILIK
HİZMETLERİNİ
MÜŞTERİ
MUTLULUĞUNA
DÖNÜŞTÜREBİLMEK
BİR DEMİRBANK
FELSEFESİDİR!..

DEMİRBANK

"İYİ GÜNLER DİLER"

T Ü M İ H T İ Y A Ç L A R I N I Z İ Ç İ N

TOPRAKBANK A'DAN Z'YE BİREYSEL KREDİ VERİYOR.

Toprakbank hayatınızı kolaylaştırıyor.
Tüm ihtiyaçlarınız için A'dan Z'ye Bireysel
Kredileri uygun koşullarla hizmetinize
sunuyor.

KONUT KREDİSİ

İster kullanılmış ister yeni olsun,
hayalinizdeki konut için...

OTOMOBİL KREDİSİ

Yerli veya ithal istediğiniz marka sıfır Km.
otomobil için...

MESLEK KREDİSİ

Atılım yapmak, işini geliştirmek isteyen
serbest meslek erbabı için...

NAKİT KREDİ

Buzdolabından, fırına, tatil masraflarınıza
kadar tüm kişisel ihtiyaçlarınız için...

Toprakbank'a gelin kredi yetkilimizden
detaylı bilgi alın. En uygun koşullarla A'dan
Z'ye Bireysel Krediler sizleri bekliyor.

TOPRAKBANK

“Bugün ve Gelecekte”

Genel Müdürlük: Büyükdere Caddesi Nilüfer Han No: 103 80300 Gayrettepe/İstanbul Tel: 288 41 20 (15 Hat) Faks: 272 56 19 Teleks: 270 46 ttps tr
Beşiktaş Şubesi: Ortahçe Caddesi No: 40 80690 Beşiktaş Tel: 259 69 10 - 259 20 47 (Direkt) Faks: 259 07 34
Göztepe Şubesi: İstasyon Caddesi No: 100 81060 Göztepe/İstanbul Tel: 386 19 70 (5 Hat), Faks: 386 07 68 Teleks: 29183 tpbk tr
Nişantaşı Şubesi: Rumeli Caddesi No: 7 80220 Nişantaşı/İstanbul Tel: 231 49 00 (5 Hat), Faks: 230 39 85

Büyük bir bankanın olanaklarıyla henüz tanışmayanlar

BU BİLANÇO İLE ÇALISIN

1991, dünyada ve Türkiye'de ekonominin geneli ve finans sektörü açısından çeşitli olumsuzluklar içeren bir yıl oldu.

Garanti Bankası'nın bu koşullarda gösterdiği sağlıklı büyüme, özellikle önem kazanıyor.

Garanti 1991 Bilançosu'nun ana kalemlerini birlikte inceleyelim.

- **Aktif toplamı:** 11 trilyon 670 milyar.
% 83 artış.
- **Özkaynaklar:** % 90 artışla 917 milyar.
- **Mevduat:** Artış oranı % 73,
toplam 7 trilyon 269 milyar.
- **Krediler:** Yine % 73 artışla
4 trilyon 857 milyara ulaşıyor.
- **Dövizli işlemler:** Bu alanda ulaşılan büyüklük
tam 5,5 milyar dolar.

1991 yılı sonunda 452 milyar kâr eden Garanti, bu kârı yatırıma dönüştürmeyi seçti: 600 milyarlık sermayesini, 1 trilyon 100 milyara çıkarma kararı aldı. Büyük bir bankanın size sunacağı büyük olanaklarla henüz tanışmadıysanız, **siz de Garanti'ye gelin.** "Yıldız" olmanın avantajlarından yararlanın.

**GARANTİ
BANKASI**

1991 YILI GARANTİ BANKASI ÖZET BİLANÇOSU

Bilanço Ana Kalemleri (Karşılaştırmalı)
31.12.1991 - 31.12.1990 (Milyar TL)

AKTİF	1991	1990
KASA VE BANKALAR	3.027,4	1.392,9
MENKUL DEĞERLER	1.139,2	662,4
MEVDUAT MUNZAM KARŞILIKLARI	796,3	524,8
KREDİLER	4.857,5	2.815,4
TAKİPTEKİ ALACAKLAR (NET)	-	-
İŞTİRAKLER VE KURULUŞLAR (NET)	333,8	228,1
SABİT KIYMETLER (NET)	576,9	318,7
PASİF		
MEVDUAT		
KULLANILAN KREDİLER	7.269,9	4.209,9
ÖZKAYNAKLAR	1.418,0	821,8
MENKUL KIYMET İŞLEM HACMİ (Trilyon TL)	916,9	482,3
	33,2	18,2

Özet Kâr-Zarar (Karşılaştırmalı)
31.12.1991 - 31.12.1990 (Milyar TL)

	1991	1990
FAİZ GELİRLERİ	2.531,3	1.229,7
FAİZ GİDERLERİ	(1.325,7)	(729,1)
NET FAİZ GELİRİ	1.205,6	500,6
FAİZ DIŞI GELİRLER	734,0	325,2
FAİZ DIŞI GİDERLER	(1.381,1)	(571,2)
KARŞILIKLAR	(68,3)	(26,9)
VERGİ ÖNCESİ KÂR	490,2	227,7
VERGİ KARŞILIĞI	(38,1)	(25,5)
NET DÖNEM KÂRI	452,1	202,2

ÇEVRE DOSTLARI! SİZ ÇEVREYİ

KORUYORSUNUZ, BİZ DE SİZİ...

Sanayinin çevreyle barışmasının da
birtakım riskleri var... Başak Sigorta

“Çevre Dostu Mali Mesuliyet Sigortası”

ile şimdi bu riskleri üstleniyor.

Kuruluşunuzun atık arıtma tesislerinde bir
kaza oldu... Çevreniz ve komşularınız bu

kazadan zarar gördü... **Çevre Dostu Mali**

Mesuliyet Sigortası” bu zararları güvence altına

alıyor. Sanayinin çevreyle barışık yaşamasına imkan
sağlıyor.*

Çevre Dostu Mali Mesuliyet Sigortası... Çağdaş bir
duyarlılık için çağdaş bir güvence.

ÇEVRE DOSTU MALİ MESULİYET SİGORTASI

* Başak Sigorta, çevre dostlarına ikinci bir
hizmet olarak, atık arıtma tesisi bulunan
kuruluşların yangın sigortalarında ve
kurşunsuz benzin kullanan araçların
kaza sigortalarında da % 5 oranında
indirim uyguluyor.

BAŞAK SİGORTA

T.C. ZİRAAT BANKASI ORTAKLIĞIDIR

Çağdaş, atılcı Bankacılık

Dev projelerin finansmanı

Menkul değerler ve portföy yönetimi

En düşük faizli

En kolay ödeme koşullu

Yuva kredisiyle halkımıza büyük destek

Konut yapımında titizlik

Konut pazarlamasında uzmanlık

İnşaat sektöründe güçlü öncülük

Köklü geçmiş, tecrübe, gelenek

Geleceğin dünyasına bugünden hazırlık

Hizmette uzmanlığın ve güvenin ayrıcalığı

RENK DEVRİMİ

Dünyada Bankacılık, cari hesap cüzdanı sınırlarını aşan... Kompüterize ve evrensel bir kavramdır bugün... Türkiye'de Emlak Bankası, Bankacılık boyutlarını yeni ufuklara taşıyan... Yeni ve genç bir kadroyla güvenli bir geleceğe yatırım yapan kurumdur bugün...

EMLAK BANKASI

"Daha Uygar Bir Yaşam İçin"

İktisat

dergisi

AYLIK DERGİ

Sayı : 332

Sahibi ve Genel Yayın Yönetmeni

İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları
Cemiyeti Yönetim Kurulu Başkanı
Ufuk URAS

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü

NAİL SATLIGAN

Danışma Kurulu:

ASAF S. AKAT, ERDOĞAN ALKİN,
TOKTAMIŞ ATEŞ, NİHAT BATUR
AYHAN BİRMEK, NATİK BUDA,
KEMAL CİVELEK, NUSRET EKİN,
MEHMET EMANET, SEYFETTİN GÜRSEL,
AKIN İLKİN, GÜLTEN KAZGAN, SAİM KURUL,
EROL OKUYAN, ALP ORÇUN, TALAT ORHON,
İZZETTİN ÖNDER, ŞEREF ÖZGENCİL,
ORHAN SOFUOĞLU, ZAFER TUNCA,
OSMAN ULAGAY, YÜKSEL ÜLKEN

Yayın Kurulu:

PINAR ASOĞLU, BİNNAZ GÖKÇEK,
FİDAN ÖCAL, MUNİSE NAAK,
E. SEVGİ UÇAN

Reklam Sorumlusu: REMZİYE ÖZCAN

Kapak: MUSTAFA ÖZTÜRK

Yönetim Yeri:

Cumhuriyet Cad. No: 27/6
Taksim - İSTANBUL
Tel.: 250 50 34 - 250 16 42

Abone Koşulları:

Yıllık 80.000 TL. (Öğrenci: 40.000 TL.)
Yurt Dışı: Yıllık 120.000 TL.

Banka Hesap No:

AKBANK Talimhane Şb. (7097)
T. İŞ BANKASI Beyoğlu Şubesi (46783)

Basıldığı yer:

Bayrak Matbaası

Dergideki yazılar Cemiyet'i bağlamaz;
görüşler yazarlarına aittir.

İ.Ü. İKTİSAT FAKÜLTESİ
MEZUNLARI CEMİYETİ
YAYIN ORGANIDIR

İçindekiler

M. Mustafa ERDOĞDU

Dış Ticaret ve Kalkınma Sorunu 3

Şule YÜCEBİYİK

Tansu Çiller'le Röportaj 11

Tansu Çiller Söyleşi 14

Talat TURHAN

Askeri Darbeler Üzerine 25

Elçin MACAR

Doğan Avcıoğlu Üzerine 28

Temel DEMİRER

Son Finans Krizi ve Avrupa 39

Arnaud JACOMET

Geleceğin Güvenliğinin İnşasında Batı Avrupa
Birliği'nin Rolü 45

Doç. Dr. Şehmus GÜZEL

Çalışma Bakanlığı Çalışma Dergisi
(1945-1960) 49

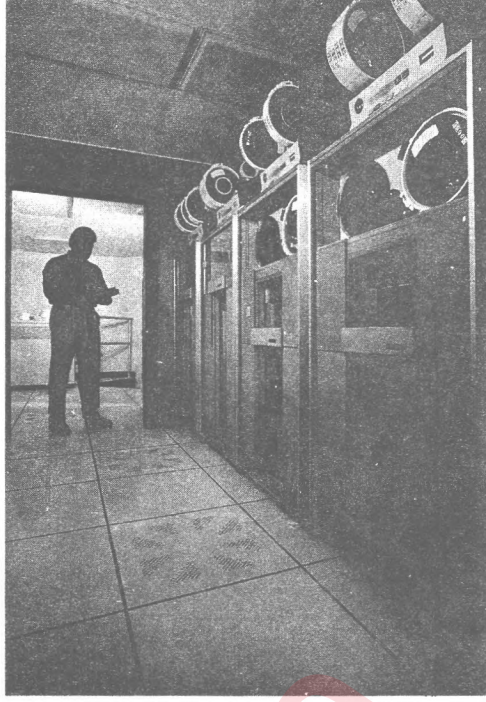
Yüksel AKKAYA

Türkiye'de Sendikalaşma ve Bazı Özellikleri 53

Sevgi UÇAN

Nesrin Tura ile Söyleşi 61

Kitap Tanıtımı 64

Tek şube gibi...

Türkiye'nin bir ucundasınız, hesabınız da diğer ucunda. Eğer hesabınız İş Bankası'nda ise, dilediğiniz işlemi anında yapabilirsiniz.

Çünkü, İş Bankası'nda işlemler "On-line Real-time". Yani, İş Bankalılar, yurdun dört bir yanında bulunan elektronik şubelerden ya da Bankamatiklerden birine gidince, anında hesaplarına ulaşıyorlar... Kendi şubelerindeymiş gibi para çekiyor, para yatırıyor ya da havale yapıyorlar.

Bankacılık işlemlerinde İş hızını yaşıyorlar. Ya siz?

TÜRKİYE İŞ BANKASI

DIŞ TİCARET VE KALKINMA SORUNU

M. Mustafa ERDOĞDU

M.Ü.İ.İ.B.F. Maliye Bölümü
Araştırma Görevlisi

Diş ticaretin hiçbir müdahaleye konu olmadan serbest bir şekilde yapılmasının mı, yoksa iç üretimin diş dünyanın acımasız rekabetinden korunmasının mı bir ülkenin yararına olduğu, tartışılan bir konu olma özelliğini halen sürdürmektedir. Dünya ekonomik ve siyasi bir bütün olmadıkça ülkelerarası çıkar farklılığı süreceğinden bu konunun önemini sürekli koruyacağını söylemek kehanet olmasa gerektir.

Hiç bir engelle karşılaşmayan diş ticaretin optimum kaynak dağılımını sağlayacağı, Dünya ticaret hacmini en üst düzeye çıkaracağı ve bir bütün olarak Dünya refahını artıracığı genellikle kabul edilen bir görüştür. Ancak, dünyanın ekonomik ve siyasi olarak ayrı birimlerden (ülkelerden) oluştuğu ve bu birimler arasında çıkar farklılıklarının olduğu gerçeği, çoğu zaman hakettiği ölçüde göz önüne alınmamaktadır. Bazı özel durumlarda, diş ticarete tarife ve tarife dışı engeller konulması, bu engelleri koyan ülkelere yarar sağlamaktadır. Bu, özellikle ekonomik ve siyasi olarak güçlü ülkeler için mümkün olmaktadır.

Diş ticareti ülke bazında ele aldığımızda önceliğin Dünya refahı değil ülke refahı olduğu açıktır.

Buradan yola çıkarak kanaatimizce "korumacılık yapılmalı mı, yapılmamalı mı" tartışması aşılmalı ve **"korumacılığın ne şekilde ve ne ölçüde yapılmasının bir ülke için yararlı olduğu"** tartışılmalıdır.

Bu konuda tartışmaya girmeden önce diş ticarete ilişkin görüşlerin gelişimine ana hatlarıyla değinmek yararlı olacaktır.

DIŞ TİCARETE İLİŞKİN TEMEL GÖRÜŞLER

Serbest diş ticareti savunanlarla onun karşıtı olan korumacılığı savunanlar arasındaki tartışmaların, uzun bir geçmişi bulunmaktadır. Korumacılık sistemli olarak ilk kez Merkantilist Dönem'de uygulanmıştır. 16. yüzyılda ortaya çıkan Merkantilizm'in ağırlık noktasını diş ticaret bilançosuna verilen önem oluşturmuştur. Merkantilist doktrine göre altın ve gümüş gibi madenler bir ülkenin siyasi ve ekonomik gücünün başlıca kaynağıdır. Ülkenin servetinin, ya da zenginliğinin artmasını diş ticaret bilançosunun fazla vermesine bağlayan Merkantilistler, bunun sağlanabilmesi için ithalatın sınırlandırılmasının yanısıra ihracatı artırabilmek için tarımın geliştirilmesi sanayi ürünlerinin çeşitlendirilmesi ve diş pazarların elde tutulması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Bu amaçlara ulaşmak için doğal olarak yerli üretimin diş rekabetten korunması ve ticaretin düzenlenmesi zorunludur. Buradan yola çıkarak Merkantilistler, hükümetin ihracatı özendirme ve ithalatı sınırlandırması gerektiğini savunmuşlardır.

Merkantilizm'in dış ticarete ilişkin görüşlerinin altında statik bir dünya ekonomisi varsayımı yatmaktadır. Başka bir deyişle, toplam dünya serveti sabittir ve dolayısıyla bir ülkenin dış ticaretten yarar sağlaması bir diğerinin aynı ölçüde kayba uğraması demektir. O halde ülkeler arasında bir kısıtlamaya tabi olmayan dış ticaret akımları, hiç değilse bu ticarete katılan ülkelere bazılarının zararına olacaktır. Toplam dünya serveti sabit olduğuna göre, bir ülkenin ihracat yoluyla maddi kazancını artırmak istemesi, onun ticaret ortaklarının kaybetmesine yol açacaktır. Bu nedenle, Merkantilistlere göre en iyi politikalar, ithalatı caydırıcı ve ihracatı artırıcı politiklardır.

Merkantilizm'in ithal ikameci sanayileşme ile önemli benzerlikler gösteren korumacı politika önerileri, uluslaşma akımlarının da etkisiyle geniş bir uygulama alanı bulmuştur. ¹ Merkantilizm özellikle İngiltere'de ticaret burjuvazisinin çıkarlarına uyum göstermiş ve manüfaktür biçimindeki sanayinin hızla gelişmesinde etkin bir rol oynamıştır. Ancak, önce İngiltere'de daha sonra da öteki Batı Avrupa ülkelerinde ortaya çıkan sanayi devrimiyle küresel üretim aşamasına geçilmesi, sanayi ürünlerine sürekli pazar bulmayı önemli bir sorun haline getirmiştir. Sonuçta Merkantilizm'in etkinliği 18. yüzyıl sonlarına doğru gittikçe azalmıştır.

Adam Smith'in, 1776 yılında yazdığı "**Ulusların Zenginliği**" adlı eseriyle, toplam dünya servetinin sabit olmadığı ve serbest dış ticaretin, ülkelerarası uzmanlaşma ve işbölümüne olanak vererek her ülkede genel verimlilik düzeyinin ve böylece dünya üretim ve refahının artmasını sağlayacağı görüşünü savunmasıyla dış ticaret hakkındaki görüşler yeni bir boyut kazanmıştır.

Smith, ticaret yapan iki ülkenin ticaretin serbest olması durumunda, daha yüksek tüketim ve üretim düzeylerine ulaşabileceklerini şöyle ifade etmektedir; Ulusal sınırlar içinde bir terzi nasıl gereksinmesinin olduğu ayakkabıyı kendisi yapmaz, diktirdiği elbise ile ayakkabıcıdan alacağı ayakkabıyı değiştirir ve bu yolla hem kendisi hem de ayakkabıcı kazançlı çıkarsa; aynı şekilde bir ülke de her şeyi kendi üretmez, gereksinmesinin olduğu malları bir başka ülkeden ticaret yoluyla sağlarsa, bundan her iki ülke de kazançlı çıkar. Çünkü uluslararası ticaretin yapılması ülkelerin düşük maliyetlerle üretebileceği mallar üzerinde uzmanlaşmalarını sağlayarak, ülkeler arasında işbölümünün yerleşmesine yol açar. İşbölümü ise zenginliğin gerçek nedenidir. Smith'in ulaştığı sonuç, **mutlak maliyetlerdeki farklılığa dayanan uluslararası serbest ticaretin**, bu ticarete katılan her ülke için yararlı olduğu ve bu nedenle ülkelerin dış ticarete müdahalede bulunmalarının doğru olmadığıdır.

Smith'in **Mutlak Üstünlükler Kuramı**, bir ülkenin bir malın üretiminde mutlak üstünlüğe sahip olması durumunda yapılacak dış ticaretin yararlarını ortaya koyması açısından önemlidir² ve

ülkeler arasındaki ticaretin çoğu, belki de bu nedene dayanmaktadır. Ancak, bir ülkenin bütün üretim kollarında mutlak maliyetler yönünden öbür ülkeye göre bir üstünlüğe sahip olması durumunda Smith'e göre, dış ticaret anlamlı olmamaktadır. Bu noktada David Ricardo devreye girmektedir.

Ricardo, Smith'in dış ticareti mutlak üstünlüklere dayandıran görüşünü daha ileriye taşımıştır. Smith'in mutlak üstünlükler kuramında şu varsayım mevcuttur: Ticarete giren iki ülkeden biri bir ürünü, örneğin şarabı, diğeri ise örneğin kumaşı daha ucuz ve bol miktarda üretiyorsa ve ayrıca ülkelerin herbirinin özgün doğa özellikleri bir diğerinin ürettiği ürünü üretmeye elverişli değilse ancak o zaman ticaret ortaya çıkabilir. Oysa Ricardo'ya göre bir ülke, söz konusu her iki malın üretiminde de diğer ülkeye göre mutlak üstünlüğe sahip olsa veya dezavantajlı durumda bulunsan bile, yine de karşılıklı yarara dayalı ticaret yapılabilir. Daha az etkin olan ülke, mutlak dezavantajının daha az olduğu malın üretiminde uzmanlaşmalı ve bu malı ihraç etmelidir. Söz konusu mal, ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu maldır. Öte yandan ülke, mutlak dezavantajının daha büyük olduğu malı ithal etmelidir. Bu mal ise, ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğü olmayan maldır. Bir ülkenin her iki malın üretiminde de, diğer ülkeye göre mutlak üstünlüğe sahip olması durumunda bile, kârlı dış ticaret yapılabileceğini ortaya koyan bu kuram bilindiği gibi "**Karşılaştırmalı Üstünlükler Kuramı**" olarak adlandırılmaktadır. Bu kuram halen uluslararası iktisat kuramının temel taşlarından biri olma özelliğini korumaktadır.³

Dış ticaret kuramına Ricardo ile gelen yenilik veya bir anlamda devrim, Sema Kalaycıoğlu'nun sözleriyle "...ticarete giren tarafların karşılıklı olarak ticaretten kazanç sağlamaları düşüncesi-nin yerleşmesidir. Dolayısı ile burada bir **çıkarların ahenkleştirilmesi ruhu** vardır ki bu, liberal görüşün temel doktrindir."⁴ Ancak liberalizmin öngördüğü gibi dış ticaretin tümüyle serbest olmasının uygulamada bütün taraflar için yararlı olduğunu söylemek kolay değildir. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından tümüyle serbest olarak yapılan ticaretin çözümsüz bıraktığı sorunlar vardır. Fofret'in ifade ettiği gibi "...eğer mükemmele ulaşan bir tam rekabet piyasası söz konusuysa, fiyatlar sosyal fayda ve maliyeti yansıtırorsa serbest ticaret en iyi çözümdür"⁵. Ancak bilinmektedir ki, tam rekabet yalnızca bir varsayımdır. Dünya, çıkarları birbiriyle uyuşan değil çatışan ülkelerden oluşmaktadır ve piyasada oluşan fiyatlar da başta dışsalıklar nedeniyle, olmak üzere sosyal fayda ve maliyetleri yansıtmamaktadır.

Serbest ticareti savunanlar müdahalesiz ticaretin 19. yüzyılda ülkelerin gelişmelerine önemli katkılarda bulunduğu ve günümüzde de bu tür ticaretin benzer etkiyi sürdürebileceği düşüncesinden hareket etmektedirler. Ancak yine bilinmekte-

tir ki, "Günümüzün gelişmekte olan ülkeleri, gelişmiş ülkelerin doğrudan ya da dolaylı etkileri altındadırlar. Oysa gelişmiş batı toplumları için böyle bir etki söz konusu olmamıştır. Bugünün gelişmekte olan ülkeleri gelişmelerini, daha önce bu süreci tamamlamış olan zengin sanayi ülkeleriyle kaşılıklı etkileşim içinde sürdürmek zorunda olup, geçmişte batı ülkelerinin yararlandıkları denizaşırı koloni ticaretinden yararlanma olanakları da yoktur ⁶ Pamuk'un ifade ettiği "Sanayileşmiş ülkelerin varolduğu bir dünyada bir yandan 'tüketim kalıpları'nı bir yandan da teknolojiyi ithal ederek sanayileşmeye çalışan ülkeler yeni sorunlarla karşı karşıyadırlar".⁷ Buradan çıkacak sonuç açıktır, kalkınmak isteniyorsa ekonomiye, mevcut durumun olumsuzluklarını giderek ileriye doğru bir sıçrama sağlayacak şekilde ekonomiye ve etkin bir şekilde müdahale etmek gerekmektedir.

Karşılaştırılmalı Üstünlükler Kuramı'na Ricardo sonrasında getirilen birçok yenilik vardır. Ancak bu yenilikler kuramın özünde değişikliğe yol açmadığı, için burada ele alınmayacaktır.

KARŞILAŞTIRMALI ÜSTÜNLÜKLER KURAMININ ELEŞTİRİSİ

Ülkelerarası işbölümü sonucunda gerçekleştirilen dış ticaret gerçekten ek bir kazanç yaratmaktadır. Ancak ortaya çıkacak kazancın taraflar arasında eşit bir biçimde bölüşüleceğinin güvencesi yoktur. Tersine tek bir ekonomik ve siyasi bütün olmayan ve ülkeleri arasında çıkar farklılıkları olan Dünya'da kural, güçlü tarafın kazancın çoğunu almasıdır. Kazancın çoğu da, genellikle ek kazancın tümüdür. Hatta uzmanlaşma, güçsüz tarafı alternatif üretim olanaklarından mahrum bıraktığı için, paylaşım pazarlığında onu daha da zayıf duruma düşürebilir. Böylece güçsüz ülke, işbölümünden kazançlı çıkmak şöyle dursun, zarar bile edebilir.

Söz konusu kuram, ülkelerin dış ticarete açılmadan önce belli bir üretim düzeyine ve sınıfa yapıya sahip oldukları gerçeğini de dikkate almaktadır. Bir ülke dış ticaretini serbestleştirdiğinde, dış rekabete dayanamayan işletmeler kapanmak zorunda kalacaktır. Kapanan işletmelerde çalışan işçilerin dışa dönük üretim yapan işletmelerde istihdamı hem zaman alır, hem de tam olarak gerçekleşmeyebilir. Kapatılan işletmelerdeki sabit sermaye donanımının önemli bir bölümü de başka bir üretim alanına kaydırılamayabilecektir. Kaldı ki, yapısal değişime tamamlandıktan sonra, ülkenin öneğine göre daha iyi bir durumda olacağından da hiçbir güvencesi yoktur. Dahası söz konusu olan azgelişmiş bir ülke ise, uzmanlaşma sonucunda bu ülkeye, basit teknolojilerle yürütülebilen ve bu nedenle de az kazançlı olan üretim alanlarının düşeceği açıktır.⁸

Ayrıca, dış ticaret hadlerinin uzun dönemde

azgelişmiş ülkeler aleyhine döndüğü şeklindeki görüşlerin de, önemle üzerinde durmak gerekir. Bu görüşlere, ilk savunucuları olan Hans Singer ve Raoul Prebisch'in adlarından dolayı **Singer-Prebisch Tezi** denilmektedir.

Singer-Prebisch Tezi'ne göre, ticaret hadlerinin azgelişmiş ülkeler aleyhine işlemesinin nedenleri şöylece sıralanabilir:

- Azgelişmiş ülkelerin ihracatı içinde tarımsal ürünler ve ham maddeler önemli bir yer tutmaktadır. Ancak bu malların talebinin gelir esnekliği genellikle birden küçüktür (Engel Yasası). Bu nedenle gelişmiş ülkelerin gelirleri arttıkça, çevre ülkelerden ithal edecekleri tarımsal ürün ve ham madde miktarları, gelirler oranında artmaz. Tersine, artan gelirlerin giderek daha az bir kısmı söz konusu malların dışalımına ayrılır. Sanayi ürünleri talebinin gelir esnekliği ise, genellikle kabul edildiği üzere, birden büyüktür. Yani, çevre ülkelerin gelirleri yükseldikçe, bu yükselen gelirlerin giderek daha büyük bölümleri dışalığa ayrılır.

-Doğal ham maddelerin yerine ikâme etmek üzere yapaylarının icat edilmesi ve hürda metallerin toplanıp yeniden kullanıma sokulması azgelişmiş ülkelerin ihraç ettiği doğal ham maddelerin talebini azaltmakta ve fiyatların düşmesine yol açmaktadır.

- Gelişmiş ülkeler, siyasal iç baskılar sonucunda kendi tarım kesimlerini dış rekabetten korumak üzere, tarım ürünleri ithaline önemli kısıtlamalar getirmektedirler. Bu kısıtlamalar, azgelişmiş ülkelerin ihraç mallarına olan talebi daraltmaktadır.

- Gelişmiş ülkelerde verimlilik artışları sendikaların güçlü konumları gereği olarak ücretlere yansımaktadır. Ücretlerdeki bu yükselme, firmaların tekelci konumları sonucu fiyatlara aktarılabilir. Ayrıca gelişmiş ülkelerde ihracatçıların ipleri derecede tekelleşmiş olmaları, onların yüksek fiyat uygulamalarını kolaylaştırmaktadır. Azgelişmiş ülkelerde ise, işgücünün göreceli olarak fazla olması, ücretleri geçimlik düzeyde tutabilmekte, bu nedenle de verimlilik artışları ücretlere yansımakta, tersine dışsatım ürünlerinin fiyatlarının düşmesi sonucunu vermektedir.

-Azgelişmiş ülkelerde ticaret hadlerindeki bozulmanın etkilerinden kaçınmayı engelleyen bir diğer faktör, bu ülkelerin ekonomilerinde yapısal esnekliğin çok düşük olmasıdır. Eğer bir ekonomide ihracat fiyatlarındaki düşme karşısında kaynaklar kolayca ihracat kesiminden yurtdışı kesimlere aktarılıyorsa, fiyatlardaki düşüş en az ekonomik zararla atlatılabilir. Fakat azgelişmiş ülkelerde ekonomik yapı genellikle çok katı olduğu için uğrانیlacak kayıplar o derecede büyük olmaktadır.⁹

Singer-Prebisch Tezi, yukarıda belirtildiği şekilde oluşan dış ticaretin uzun dönemde azgelişmiş ülkelerin zararına olduğu sonucuna varmak-

tadır. Çünkü gelişmiş ülkelerin, azgelişmiş ülkelerden yaptıkları dışalım azalan bir hızla artarken, azgelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkelere yaptıkları dışalım, artan bir hızla büyümektedir. Bu ise, ticaret hadlerini azgelişmiş ülkeler aleyhine bozmaktadır.

Günümüzde ticaret hadlerinde benzer şekillenme bir bozulmanın gelişmekte olan ülkelerle, gelişmiş ülkeler arasında da (Her iki ülke de, sanayi n alı ihracatçısı olsa bile) söz konusu olduğu söylenebilir. Gelişmiş ülkeler yüksek teknolojiye dayanan ve dolayısıyla talebi gelir artışından daha hızlı artan malları ihraç ederken, gelişmekte olan ülkeler daha çok standart teknolojiye dayanan¹⁰ ve talebi gelir artışından daha düşük oranda artan sanayi malları ihraç etmektedirler. Bu durumun kanıtlanmamış olsa da, ticaret hadlerini geliştirmekte olan ülkeler aleyhine bozduğunu söyleyebiliriz.

Yüksek teknolojiye sahip ülkelerin söz konusu teknolojinin ilk sahibi olmaktan kaynaklanan tekeli kârı ise bir diğer dikkat çekici noktadır. Yüksek teknolojiye sahip ülkelerin bu teknolojiyi geleneksel üretim alanlarına transfer ederek bu alanlarda da öncülüğü ele geçirme ihtimali ise yadsınmaz. ABD'nin teknoloji yoğun malların üretiminin yanında, dünyanın en büyük tahıl ihracatçılarından biri olması kanımızca buna iyi bir örnektir.

Buraya kadar, Karşılaştırmalı Üstünlükler Kuramı'nın, azgelişmiş ve geliştirmekte olan ülkelerin sorunlarını kavramadığını ortaya koymaya çalıştık. Karşılaştırmalı Üstünlükler Kuramı'nın en sakıncalı yanı, malların üretiminde ülkelerin karşılıklı durumlarını veri alması ve bunların değişmeyeceğini varsaymasıdır. Kuramın gereği olan **serbest ticaret, ülkelerin birbirlerine karşı durumlarını, en iyi olasılıkla iki tarafın da yararına olarak sürdürür, ancak değiştirmez.** Kalkınmak ve gelişmiş ülkelere yetişmek iddiasındaki olan bir ülkenin tümüyle bu kuramı benimsemesi amacını gerçekleştirmesini sağlamayacaktır. Mevcut karşılaştırmalı üstünlükleri değiştirmeye yönelik bir strateji gütmeksizin onu kabullenmek, süreç içinde gelişmiş ülkelerle olan farkın açılması anlamına gelmektedir. Bilinmektedir ki, bundan 160 yıl kadar öncesinde ülkeler arasındaki farklar bugünkü kadar büyük değildi.

1830 yılları civarında, zamanının en gelişmiş ülkesi olan İngiltere'nin kişi başına Gayri Safi Yurt İçi Hasılası 340 dolar iken, Kıta Avrupası'nda bu rakam 230 dolar, bugün "Üçüncü Dünya" diye adlandırdığımız ülkeler grubu için ise 160 dolar seviyesindeydi. En gelişmiş ülkeyle, gelişmemiş ülkeler arasındaki bu iki katın biraz üzerindeki açıklık, 1910'a gelindiğinde ve İngiltere yerine artık en gelişmiş ülke olan ABD'yi koyduğumuzda, dokuz kata çıkmaktaydı. ¹¹ Bugün ülkeler arasındaki farklar çok daha büyük boyutlardadır. Düşük gelirli ülkelerde kişi başına ortalama gelir 1989 verilerine göre 330 dolar iken yüksek gelirli ülkelerde

18.330 dolar seviyesinde bulunmaktadır. ¹² Altmış kata yaklaşan bu fark en yüksek gelirli ülke ile en düşük gelirli ülke arasında daha da büyüktür.

Ülkelerin ekonomik güç, sıralamalarının tarih içinde sürekli bir değişim içerisinde olduğu ve ülkeler arası farkların da giderek arttığını göz önüne alarak, ülkelerin birbirlerine karşı durumlarını değiştirmelerinin dinamiklerini (ki, bu bize bir anlamda kalkınmanın dinamiklerini verecektir), karşılaştırmalı Üstünlükler Kuramı'nın dışında bir yerde aramak gerekmektedir. Çünkü Karşılaştırmalı Üstünlükler Kuramı'nın gereği olan serbest ticaret daha önce de ifade edildiği gibi, ülkelerin karşılıklı durumunu, en iyi olasılıkla iki tarafın da yararına olarak sürdürmekte, ancak değiştirmemektedir. Bu nedenle ekonomiye belirli bir dozda müdahale gerekli görünmektedir. Aşağıda bu müdahalenin en önemli gerekçelerinden biri olarak **"Bebek Endüstrileri Tezi"** ele alınacaktır. Ardından devletin ekonomiye bilinçli müdahalesinin maliyeti yüksek¹³ olsa da başarıyla sonuçlandığı Güney Kore örneği konu edilecektir.

BEBEK ENDÜSTRİLERİ (GENÇ ENDÜSTRİLER) TEZİ

İktisadi kalkınma amacıyla devletin dış ticarete müdahalesini gerektiren nedenlerin başında bebek endüstriler tezi¹⁴ (infant industry) gelmektedir. Bu teze göre, yeni kurulan ve gelişme potansiyeli olan bir sanayi belirli bir süre korunduktan sonra, iç ve dış pazarlarda rekabete açılmalıdır. Diğer işletmelerin üstünlükleri, kuruluşlarını daha önce tamamlamış olmalarından dolayı "içsel ve dışsal ekonomiler" sağlamış olmalarından kaynaklanmaktadır. Eğer söz konusu bebek endüstrilere geçici bir süre koruma sağlanırsa büyük ölçekte üretimin koşullarını oluşturabilir, yetenekleri gelişmiş işgücü ve yerel ekonomiye adapte edilmiş yenilikler gerçekleştirebilirler. Bunun sonucu olarak, olgun endüstrilerin tipik özelliği olan teknolojik verimliliğe sahip olabilirler. Böylece, koruma ilk olarak tüketici için, fiyatları yükseltse de, endüstride verimlilik o derece artabilecektir ki, sonunda maliyetler ve dolayısıyla fiyatlar düşecektir. Eğer koruma sonrasında tüketiciler, başta katlandıkları fedakarlıktan daha büyük oranda fayda sağlayacaklarsa dış ticarete tarife uygulanması gereklidir. ¹⁵ İlerde gelişip karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olacak endüstriler optimum üretim düzeyine ulaşmaya kadar gümrük tarifeleriyle dış ticarete karşı korumazlarsa, yabancı firmaların rekabeti daha çocukluk çağında gelişme fırsatı bulamadan onları boğacaktır.

Bebek endüstriler tezinde dikkat edilmesi gereken nokta, **koruyuculuğun sürekli değil geçici olmasıdır.** Koruma, endüstriye çocukluk çağını atlattıncaya kadar zaman kazandırır. Maliyetlerin düşmesi içsel ve dışsal ekonomilerle açıklanır. Ko-

ruyuculuğun sağladığı şemsiye altında üretim hacmi genişledikçe, işçiler işi yaparak öğrenirler. Böylece daha ileri teknikleri kullanmak mümkün olur ve yönetim bilgisi artar. Bunlar **içsel ekonomilerdir**.¹⁶ Yaparak öğrenme, mevcut karşılaştırmalı üstünlükler kalıbının değişmez sayılması gerekmediğini gösterir. Eğer bir ülke karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğu malları yeterince üretmeyi öğrenebilirse, uzun vadede bu mallarda uzmanlaşarak karşılaştırmalı bir üstünlük geliştirebilir ve bundan da kazançlı çıkabilir.¹⁷ Bunlardan ayrı olarak, endüstrideki firmaların sayısı arttıkça teknik bilgi alışverişi hızlanır, nitelikli işçi sağlanması kolaylaşır ve ulaştırma haberleşme, bankacılık vs. gibi altyapı tesisleri tamamlanır. Firma dışından sağlanan bu gibi yararları bilindiği gibi **dışsal ekonomiler** denilmektedir.

Bebek endüstriler tezi esas olarak sanayileşmeye yeni başlayan ülkelerle ilgilidir. Ancak ülkede ölçek ekonomilerinden yararlanan her endüstriye de uygulanabilir. Sanayileşme stratejileri açısından bakılırsa bebek endüstriler tezi "**dinamik karşılaştırmalı üstünlükler**"e dayanmaktadır.

Bebek endüstriler tezinin dayandığı mantık oldukça güçlüdür. Her ülkede geçici bir korumadan sonra rekabetçi konuma geçen bir çok endüstriye rastlanabilir. Ancak bu uygulamaların ekonomiye önemli maliyetler yükleyebileceği de gözden uzak tutulmamalıdır. Fakat bu olumsuz etkilerin daha çok uygulamadaki aksaklıklardan kaynaklandığını belirtmek gerekir. Gelecekte verim artışı sağlanabilmesi için endüstrilerin seçiminde doğru kararların alınmış olması gerekir. Bu ise uzun dönemde maliyetlerdeki değişme seyrinin iyi tahmin edilmesine bağlıdır. Ancak, söz konusu tahminlerde hata yapma olasılığı oldukça yüksektir.¹⁸ Dikkat edilmesi gereken başka bir nokta da yeni kurulan sanayi dallarını korurken, seçilen üretim tekniği ile en düşük maliyet sağlanacak şekilde korumanın kademeli olarak azaltılmasıdır. Eğer böyle yapılmazsa, korumanın sağlamış olduğu rekabetten uzaklaşma sonucu maliyetlerde istenen düşüş sağlanamayabilir. Diğer bir deyişle **bebek sanayiler hiçbir zaman büyümeyebilirler**.

Gelişmekte olan ülkelerde, gümrük tarifelerinin koruyuculuğunda kurulan bir sanayi dalının "**Mill-Bastable Testi**" olarak adlandırılan bir testten başarı ile geçebilmesi gerekmektedir. **Mill Testi**'ne göre, bu ülkelerde gümrük tarifesinin koruması altında kurulan bir sanayi dalı, teknik bilgi ve tecrübe bakımından hızlı bir gelişim içinde bulunmalı ve gelişmiş ülkeler ile arasında bulunan tarihsel engelleri en kısa sürede kapatabilmelidir. **Bastable Testi**'nde ise, gümrük korunmasından yararlanan sanayi dalının kısa sürede üretim maliyetlerinde önemli tasarruflar sağlaması ve öğrenme süresinin yüksek maliyetini giderek azaltabilmesi gerekmektedir.

Korunan sanayi dalına sağlanan olanaklar sonsuz olmayıp, ilk kuruluş döneminde karşılaşılmaması kaçınılmaz olan darboğazları, genişletinceye kadardır. Koruma ile teşvik ekonomideki bütün sanayi dallarını değil, ilerde karşılaştırmalı avantajı sahip olması muhtemel, öğrenme dönemini çabuk aşacak ve dış pazarlarda rekabet edebilecek sanayi dallarına **seçici** olarak sağlanmalıdır. Gelişmekte olan ülkelerde tüm sanayii birden teşvik etmeye kalkışmak, ekonomide zaten sınırlı miktarda bulunan kaynakların gerçekten gelişme potansiyeline sahip olan sanayi dallarından esirgenmesine yol açar¹⁹. Bu ise, gelişme potansiyeline sahip sanayi dallarının gerekli kaynakları sağlayamamasına neden olabilir ve sonuçta ulaşılabilecek kalkınma hızının gerisinde kalınır.

GÜNEY KORE'NİN EKONOMİK BAŞARISI

1970'li yıllarda Türkiye ile Güney Kore, birbirlerine oldukça yakın gelişmişlik düzeylerindeki bugün G.Kore ekonomisi, yeni sanayileşen ülkeler arasında en parlak geleceğe sahip ekonomilerden biri olarak değerlendirilmektedir. Pek çok uzman G.Kore'nin bu yüzyılın sonunda sanayileşmiş ülkeler arasına katılacağı konusunda fikir birliği içindedirler.²⁰ G.Kore'nin gerçekleştirdiği "ekonomik mucize"nin incelenmesi bizi Türkiye'nin kalkınmasında da yararlı olabilecek bazı ipuçlarına götürebilir.

Hemen hemen hiçbir doğal zenginliğe sahip olmayan G.Kore'nin gerçekleştirdiği ekonomik başarısının temelinde "**beşeri sermaye**" yani insan faktörü yatmaktadır. G.Kore henüz 1975 yılında % 93 oranındaki okur-yazar oranıyla kendi kişi başına gelir düzeyine yakın ülkeler arasında birinci sırada bulunmaktaydı (aynı yıl Türkiye için okur-yazar oranı % 60'tı).²¹ G.Kore mucizesinde, yaygın bir eğitim sisteminde ve işbaşında eğitilmiş işgücü, çok çalışma ve devletten ekonomiye akılcı, yerinde destekleyici nitelikteki müdahaleciliği, önemli etkenler olmuştur.

G.Kore devleti, ekonomiyi, istikrar ve büyümeyi garanti altına alacak çeşitli tedbirlerle (buna fiyat kontrolleri de dahildir) kontrol altında tutmuştur. Devlet öncelikleri tespit ederek, bu önceliklerin uygulanmasında etkin bir rol üstlenmiştir. G.Kore'nin başarısında devletin, gereğinde ve yerinde ekonomiye müdahale etmesinin ve bu müdahalenin, akılcı, esnek uygulamaları hızla yürürlüğe koyarak, sonuçlarını adım adım izleyen bir politikayla gerçekleştirmesinin önemi yadsınamaz. Örneğin, saptanan öncelikler doğrultusunda G.Kore'de devlet, yüksek teknoloji endüstrilerinin gelişmesi için aktif rol oynamaktadır. Bunun bir göstergesi, 1989 yılında ülkede yüksek teknolojinin geliştirilmesini kendisine hedef alan Kore Yüksek Teknoloji Geliştirme Komitesi'nin, Kore Ticaret ve Sanayi Bakanlığı tarafından kurulmasıdır.

Bu komite profesörlerden, gerek kamu gerekse özel araştırma geliştirme enstitülerindeki araştırmacılar ve özel kuruluşlardaki bazı temsilcilerden müteşekkil 192 seçkin üyeden oluşmaktadır. Söz konusu komite, giderek daha fazla yüksek teknoloji kullanılması için araştırmalar yapmakta ve ulusal hedefler belirlemektedir. Örneğin Komite'nin belirlediği hedefe göre 1994 yılına kadar G.Kore, dünya yüksek teknoloji pazarının % 2.6'sına sahip olmalıdır (G.Kore'nin dünya yüksek teknoloji pazarındaki payı 1987'de %1,4 seviyesindedir). İlk bakışta mütevazı bir hedef olarak görünen bu rakamın, dünya yüksek teknoloji pazarının 1994 yılında ulaşacağı hacmin yalnızca %1'inin bile 18 milyar dolar civarında olduğunu dikkate alınca ne derece iddialı olduğu ortaya çıkmaktadır. Böyle bir hedefe ulaşmak için ülkenin yüksek teknoloji endüstrilerinin %20,7'lik bir hızla büyümesi gerektiği hesaplanmaktadır.²²

1970'lerde gelişmişlik düzeyi Türkiye'ye oldukça yakın olan G.Kore'nin gerçekleştirmiş olduğu gelişmenin dinamiklerinin incelenmesi kanımızca Türkiye açısından hem bir esef konusudur, hem de "mucizelerin" ardındaki gerçeğe ulaşma açısından bir ders niteliği taşımaktadır.

Makalemizde G.Kore örneğini ele almamızdaki amaç; devletin ekonomik kalkınmayı garanti altına alacak müdahalelerde bulunmasının sonuç alıcı olduğunu ortaya koyan bir örnek olduğunu düşünmemizdir.²³

SONUÇ

Karşılaştırmalı Üstünlükler Kuramı, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kalkınma sorunlarını kavraman aktadır. Bu kuramın gereği olan serbest ticaret, ülkelerin birbiriyle olan karşılıklı durumunu değiştirmede etkili olmamaktadır. Bu nedenle, kalkınmada başarı sağlamak için, iktisadi kalkınmayı garanti altına alacak bir devlet müdahalesi gereklidir. Bu müdahale, özel sektörün görüş alanının uzağına taşıdığı için gündemine alamayacağı uzun vadeli stratejik gelişme planları yaparak, uygulanmasını adım adım izlemek şeklinde olabilir. Uygulanacak kalkınma stratejisi ihracata yönelik sanayileşmeyle belli bir optimumda buluşacak 'planlı ithal ikamesi'²⁴ şeklinde somutlaştırılmalıdır. Dinamik karşılaştırmalı üstünlükler baz alınarak, süreç içinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olacak sektörler özenle seçilip, optimum ölçekte kurulması şartıyla belli bir takvim çerçevesinde dış rekabetin yıkıcı etkisinden korunmalı ve teşvik edilmelidir. Piyasa mekanizmasının fiyatlandırılmadığı için gözönüne almadığı düşselliğin kalkınmada yarattığı olumlu katkılar gözardı edilmemelidir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Akyüz, Müfit - Nesrin Ertel. 1989. *Ansiklopedik Ekonomi Sözlüğü*. Dünya Yayınları. İstanbul.

Aren, Sadun. 1987. *Ekonomi El Kitabı*. Gerçek Yayınları. İstanbul

Berksoy, Tamer. 1981. *Uluslararası Ticaret, İktisadi Kalkınma ve İthal İkamesi*, Toplum Bilim No, 12. Bahar. ss.39-66.

Dünya. 31 Ekim 1990. Güney Kore Özel Eki.

Erdoğan, M.Mustafa 1992. *Dış Ticarete Tarifeler Yoluyla Korumacılık ve Türkiye*. AT İlişkilerinde Dış Ticaret Vergileri (Basılmamış Y. Lisans Tezi) M.Ü.İ.İ.B.F.

İşgüden, Tamer. 1988. *Makro İktisat*. Bilim Teknik Yayınevi. Eskişehir

Kalaycıoğlu, Sema. 1991. *Dış Ticarete Korumacılık ve Liberasyon*. Peta Yayıncılık. İstanbul.

Karluk, Rıdvan. 1991. *Uluslararası Ekonomi*. Bilim ve Teknik Yayınevi. İstanbul.

Kazgan, Gülten. 1988. *Ekonomide Dışa Açık Büyüme*. Altın Kitaplar Yayınevi. İstanbul

Lipsey, Richard G. -Peter O. Steiner- Douglas D. Purvis. 1984, *Economics*. London.

Luther, Hans Ulrich. 1984. Güney Kore Bir Model Olabilir mi? (Çev. Erol Özbek) Belge Yayınları. İstanbul.

McKenzie, Richard B. -Gordon Tullock. 1978 *Modern Political Economy*. Mc Graw Hill.

Oyan, Oğuz. 1989. *Dışa Açılma ve Mali Politikalar, Türkiye: 1980-1989*. V Yayınları. Ankara

Pamuk, Şevket. 1987. İthal İkamesi Döviz Darboğazları ve Türkiye, 1947-1979. "Kriz, Gelir Dağılımı ve Türkiye'nin Alternatif Sorunu" içindess.37-69. Kaynak Yay. İstanbul.

Pomfret, Richard. 1991. *International Trade*. Basic Blackwell, Inc. Cambridge.

Salvatore, Dominick. 1986. *Uluslararası İktisat*. çev. Tamer İşgüden. Bilim Teknik Yayınları. İstanbul.

Samuelson, Paul - William D. Nordhaus. 1989. *Economics* Mc Graw Hill.

Seyidoğlu, Halil. 1991. *Uluslararası İktisat*. Turhan Kitabevi. Ankara.

World Development Report. 1991.

DİPNOTLAR

(1) Bu konuyla ilgili olarak Bkz. AKYÜZ-ERTEL (1989, S.229) TURANLI-IŞGÜDEN (1987), s.236, SALVATORE (1986), s.2

(2) Bkz. SEYİDOĞLU (1991), s.20

(3) Bkz. KALAYCIOĞLU (1991), s.14, SEYİDOĞLU (1991), ss.22,23

(4) KALAYCIOĞLU (1991), s.15

(5) Pomfret (1991), s.263

(6) İşgüden (1988), s.287

(7) Pamuk (1987), s.46

(8) Bu görüşler için Bkz. AREN (1987), ss.189-202

(9) Bu tezle ilgili olarak Bkz. SEYİDOĞLU (1991), ss. 583-585, KARLUK (1991), ss. 146-149, IŞGÜDEN (1988), ss. 293-295

10 G.Kore, Hong Kong, Sngapur, Tayvan gibi

bazı yeni sanayileşen ülkelerin yüksek teknolojiye dayanan malların da ihracatını gerçekleştirdiklerini belirtmek gerekir.

(11) Bkz. OYAN (1989), s.5

(12) Bkz. World Dev. Rep. (1991)

(13) Güney Kore gelişme modeli başlıca, işgücünün yoğun sömürsüne dayanmıştı. ihracattaki başarı, bilinçli olarak düşük tutulan ücretlerden kaynaklanmıştı. Kapitalist nitelikte ihracata yönelik hızlı sanayileşmenin bedeli; kır nüfusunun topraklardan koparılması, küçük ve orta işletmelerin çökmesi, ekonominin ise yerel ihtiyaçları bir kenara iterek uluslararası rekabet çerçevesinde yoğunlaşması, refahın son derece adaletsiz paylaşımı olmuştu. Bunun demokrasi dışı yollarla gerçekleştirildiği ise açıktır. Bkz. Luther (1984), ss.178-191

(14) Bir ülkede yeni kurulan genç sanayilerin belirli bir süre dış rekabetten korunması düşüncesini belirli bir iktisat politikası olarak ilk tanımlayıp uygulayan Amerikalı düşünür ve devlet adamı Alexander Hamilton'dur. Bu tez 19. yüzyıl başlarında Friedrich List tarafından sistemli olarak geliştirilmiştir.

(15) Bkz. SAMUELSON-NORDHAUS (1989), s.930, MCKENZIE-TULLOCK (1978), s.285

(16) Bkz. SEYİDOĞLU(1991), s.272

(17) Bkz. LIPSEY-STEINER-PURVIS (1984)

(18) Bkz. SEYİDOĞLU (1991), ss. 272, 273

(19) Bkz. KARLUK (1991)

(20) Bkz. DÜNYA (31 Ekim 1990)

(21) Bkz. KAZGAN (1988), s.128

(22) Bkz. DÜNYA (31 Ekim 1990)

(23) Buradan çıkarılması gereken sonuç Türkiye'nin G.Kore modelini uygulaması gereği değildir. Vurgulanan iktisadi gelişmeyi sağlama etkisindeki etkin devlet müdahalesidir. Kalkınmanın bugünden fedakârlıkta bulunmayı gerektiren bir faturasının olduğu tabidir. Olması gereken bu faturanın topluma eşit şekilde dağılmasıdır.

(24) İthal ikamesinin ne şekilde uygulanması gerektiğiyle ilişkili olarak özellikle bkz. Berksoy (1981).

Duvarlarınıza saten giydirin.

Şimdi yepyeni bir boya var.
ÇBS Saten. Gerçekten silinebilir,
mum parlaklığında sentetik boya.
Modern dekorasyon anlayışı
doğrultusunda geliştirilmiş
pastel tonlarda, birbirinden çekici 25 renk.
Duvarlarına saten giydirmek isteyenler için
artık ÇBS Saten var.

ÇBS
Saten
YARI-MAT SENTETİK BOYA

TANSU ÇİLLER'LE RÖPORTAJ

Şule Yücebıyık
İ.Ü.İktisat Fakültesi
Uluslararası İlişkiler Bölümü
Dördüncü Sınıf Öğrencisi

İktisat Dergisi- Akademik yaşantınızdan, politikaya geçişde yaşam önceliklerinizde yaşam önceliklerinizde, teorik, entelektüel faaliyetlerinizde, sosyal ilişkilerinizde ne gibi değişiklikler meydana getirdi? Öncelikle bunu öğrenmek istiyorum.

T. Çiller- İş dünyada hiç birşeyi değiştirmedim, iş dünyamda yine bir anneyim, yine bir eşim, yine insanları gençleri, çocukları çok seven birisiyim, onlarda hiçbir şey olmadı. Bilakis insan sevgisi daha öne çıktı. Ama onun ötesinde sosyal yaşamımda kendime hiç zaman kalmıyor. Yani kendime zaman ayıramıyorum. Ayırabildiğimiz zamanları çocuklarımıza vermeye çalışıyorum. Dolayısıyla kendime ayırdığım hiç birşey yok. Onun tabii böyle sürmesi de doğru değil. Çünkü insanın ruhunun ve kişiliğinin beslenmesi lazım. O beslenmeyi sadece sevgi kanalı ile sürdürmeye çalışıyorum şu anda. Bilmiyorum senin daha başka duy-mak istediğin bir şey var mı?

İktisat Dergisi- Bakanlar arasında çıkan polemikler, kadın kimliğiniz ile yaşadığınız bir takım sorunlar sizi hiç pişman durumuna soktu mu? Hiç pişman oldunuz mu? Keşke başa dönebilseydim.

T. Çiller: Hayır, öyle bir pişmanlık fayda da getirmez. Benim kişiliğimde de yok. Ben bir takım şeyleri yapabilmek için politikaya girdim. Benim için koltuk falan hiç önemli değil. Benim için politika çok büyük bir özveri meselesi oldu bu bir gerçek, bir tür askerlik meselesi oldu bu da bir gerçek. Bu ortamda sadece bunları yapabilmek Türkiye'nin önündeki fırsatları yakalamasında yardımcı olmak amacım. Çok vazgeçemediğim inançlarım var, dolayısıyla bu nedenle mücadelem oluyorum. Yoksa kişisel hiç bir mücadelem yok hiç bir bakan arkadaşım. Olamaz da zaten. Ama bazen inançlarım doğrultusunda mücadele etmem gerekiyor. Benim iki şapkam olduğu için, bu da bazen zaruri oluyor. Bir de ben bu işin içinden gelen birisiyim, içinden derken bu işin düşüneni olmuşum, uygulamacısı olmuşum, Türkiye'de bunu yaşamışım. Yani bu işin hamurunu elimde tutmuşum. Dolayısıyla o inançları ortaya koymam gerekiyor zaman zamanda. Onun mücadelesini yapmam gerekiyor. Dolayısıyla bazı mücadeleler gündeme geliyor. Ama bu doğaldır. Siyasetin özünde vardır bu. Hiç kimseyle hiç bir biçimde kişisel mücadelem olmadı olamazdı zaten.

İktisat Dergisi- Peki erkekler dünyasında bir kadın politikacı olmanın yararlarını ve mahsur-larını bize açıklayabilir misiniz? Ve bir kadın olarak, bir kadın politikacı olarak kadın sorunlarıyla ilgili faaliyetleriniz var mı?

T. Çiller: Yani benim, kadın olduğumdan

dolayı mı bilmiyorum ama, benim Ankara'ya gittiğimden beri sosyal yaşamım olmadı, diğer bakan arkadaşlarımla akşam çıktıklarını, beraber bir takım imkanları olabildiğini, gülüp söyleşebildiklerini biliyorum. Benim hiç öyle bir şeyim olmadı, vaktim de olmadı. Bu kadın olmamdan dolayı mı geliyor bilmiyorum bunu. Belki onun da etkisi vardır. Ama benim yaşamım çok tek düze oldu. Çok büyük çalışma ağırlıklı bir yaşam oldu. Onun kadın olmamdan kaynaklanan bir boyutu da var. Ama onun kadın olmamdan hiç ilgisi olmayan bir boyutuda var. Zor veya daha mı kolay daha mı zor diye de hiç düşünmedim. Çünkü ben bütün insanlara insan olarak bakıyorum. Kadın veya erkek olarak ayırıp bakmıyorum.

İktisat Dergisi- *Peki kadın sorunlarıyla ilgili faaliyetleriniz?*

T. Çiller- Kadın sorunlarını da insan sorunlarından ayırmıyorum. Zonguldak'taki bir işçinin sorunun kadın sorunundan daha az önemli olduğunu veya daha çok önemli olduğunu söylemek doğru değil. O da var ama kadınların eğitimden yeterince pay alamamaları sorunu da var, kadınların belli bir toplumdaki saygınlığa, insan hakları çerçevesi içerisinde sorunları da var. Bütün bunların hepsi bana göre benim sorunum. Bütün bunların hepsini gereği geldiği kadar ve ortamını bulduğu kadar, çünkü ben netice itibarıyla belirli şeylerle görevli tek bir bakanım, benim sorumluluğum onlarla sınırlı. Ama kabinede diğer ortamı bulduğu anda, bu insan hakları mücadelesini kadın erkek ayrımı yapmadan, ama yapılmaması gereğine de inanarak çok önemli bir şey söylüyorum zannediyorum. Yapmaya da devam edeceğiz.

İktisat Dergisi- *Peki sizce Türkiye'de stagflasyonu önlemede hangi iktisadi ekol başarılı olur?*

T. Çiller- Türkiye'de stagflasyon diye bir şeyin şu anda yaşandığını zannetmiyorum. Çünkü Türkiye'de önemli bir büyüme var. O geçen seneydi. Sıfır büyüme. % 60-70 enflasyon geçen seneydi. Bu geçen senenin büyümesi evet, bu yıl stagflasyon var diyemeyiz. Çünkü %5-5,5'luk büyüme dünyanın %1-2 büyümesi civarında çok yüksek bir büyüme olmuştur. Ancak enflasyonun inişi istediğimiz boyutlarda olmamıştır. Çünkü bu altı tane deliğin sadece bir tanesinde radikal bir önlem alabildik. Diğerlerinde o radikal ve siyasi yük getirecek bir takım önlemler hazırlanmakta ve önümüzdeki yılın programına kalmış durumdadır. Ama enflasyonda da bir miktar düşme Şubat sonunda meydana gelecektir. Dolayısıyla büyümenin yükseldiği enflasyonun ise hiç olmazsa yükselmediği bir ortamda stagflasyon var denemez. Stakbüstasyon demek büyüme düşüyor ve enflasyon yükseliyor demektir.

İktisat Dergisi- *Peki biraz İngiltere'den bahsedelim. İngiltere'deki kitlerin özelleştirilmesin-*

deki başarısızlığın sebeplerini neye bağlıyorsunuz?

T. Çiller- İngiltere'de Thatcher döneminde çok şey başarılı oldu ki, özelleştirilmede. Sen başarısız mı buluyorsun?

İktisat Dergisi- *Başarısız buluyoruz. Yani kitlerin özelleştirilmesinde karşılaşılan sorunlar.....*

T. Çiller- Biz kendi kitlerimizin özelleştirilmesini başarısız buluyoruz.

İktisat Dergisi- *Peki buna bağlı olarak Türkiye'deki kitlerin özelleştirilmesi için ne gibi çalışmalar var önümüzde?*

T. Çiller- Türkiye'deki kitlerin özelleştirilmesinde engeller var. Çünkü daha sistem oturmadı kanımca. Ve kitlerin sadece zarar edenlerini satmacağız demek de gerçekçi değil. Kitlerin veya herhangi bir özelleştirilmenin faiz ipoteğini Türkiye'den kaldıracak nitelikte kullanılması gerekiyor. Bu bilinçle hareket etmek lazım. Buna daha olumlu yaklaşmadık. Bunun ama nasıl yapılacağı sistemini biliyoruz. Bazı kitlerin Töyöb diye bir kanunumuz vardı, hazırlandı mecliste ona da bağlanmaları gereklidir. Bununda mücadelesini yapıyoruz. Dolayısıyla hazırlığımız var aşama aşama oraya gitmek gerek.

İktisat Dergisi- *Peki bulduğunuz çözümlerde ve uygulamada politik kaygılar söz konusu olabiliyor mu?*

T. Çiller- Politikacının her uygulamada politik ve siyasi kaygısı vardır. Ve olmalıdır. Çünkü siyasetçi ve demokrasi anlayışı bundan kaynaklanır. Demokraside bütün halkın istediğinin yapılması meselesi vardır. Yani halkın istediğini yapmazsanız halk sizi istemez. Ama burada bir denge de yapılabilir. Kamuoyu da oluşturulabilir kanımca ve o kamuoyu oluşturulabilecek alanların olduğunu zannediyorum ben. Ve özelleştirmede özellikle kitlerin üzerinde bir takım radikal operasyonların yapılması gereği üzerinde bana göre bir kamuoyu oluşturulmaya başlandı.

İktisat Dergisi- *Peki Tansu hanım, çağdaş bir vergi reformu yapılamadığı için özellikle Türkiye'de özelleştirmeye ağırlık veriliyor denebilir mi?*

T. Çiller- Çağdaş bir vergi reformu henüz Türkiye'de yapılamadı. Bu doğru. O reform yapıldığı zaman vergi oranlarının düşürülmesi asgari ücretten de düşürülmesi, çok veren bir takım bazı çok büyük şirketlerde var, onlardan da düşürülmesi gündeme gelecektir. Ancak çok büyük bir vergi kaçağı var Türkiye'de. Yani vermeyen hiç vermiyor, vermeyen çok geniş bir kesim var. Bunlara doğru gidecek bir yaklaşım gündeme gelmeli, ve vergi oranları da yavaş yavaş indirilmeli, kademeli bir biçimde indirilebilsin, bu yapılabilir, vergi çıkarmak için bu kadar büyük çaba da olmaz. Çünkü vergi bir umacı gibi şimdi, yakalanırsan bordro mahkumu oluyorsun. Veya çok büyük bir miktar ö-

düyörsün. Bu yapıldığı zaman fonlarla birlikte vergi gelirleri bir miktar daha artacaktır, fakat önemli olan vergi miktarının artmasından daha çok bütün sistemin yerleşmesi meselesi olacaktır. İşleyen bir sistem olacaktır. Bu işleyen sistem daha çabuk büyümeye ve verimliliğe yol açacaktır. Ve bunun için gereklidir. Bu vergi reformundan bağımsız olarak kit reformu yapılabilir. Kit reformu finans kesimi reformuyla eş anlı yapılmalıydı. Onu eşanlı yapamadık, ilk önce finans kesimi reformu çıktı bunlardaki reform olmadığı için, vergi reformu çok arkadan geldiği için bazı, orda da önlemler gerekli. Hepsini dengede tutmak imkanı olmadı. Ancak bu olmayacak demek değil, hükümet vergi reformu yapacağını söylüyor. Kitlere de özelleştirmede bu yıl çok daha agresif olacağını hükümetimiz ve başbakanımız ifade etmekte. Dolayısıyla buraya doğru bir adım atılabileceğini düşünebiliriz.

İktisat Dergisi- *Peki yeni yapılacak vergi reformu taslağında kamuoyu açısından ilginç olabilecek bir takım şeyler var mı?*

T. Çiller- Onu maliye bakanına sormak lazım. Biz bütün önerilerimizi verdik. Ancak mesuliyet maliye bakanındadır orda. Dolayısıyla onu onunla tartışmak gerekir.

İktisat Dergisi- *Biz özellikle üniversite öğrencileri olarak öğretim üyesi kimliğinizle YÖK hakkındaki düşüncelerinizi sorabiliriz mi?*

T. Çiller- Türkiye'de YÖK kanunu bir defa değiştirildi yetersizdir, ve onun yeniden ele alınması gereklidir ve alınmalıdır da. Çünkü üniversitelerde yeniden bir yapılanmayı gündeme getirecek bir kanuna ihtiyaç vardır. Bu geçirilmiş haliyle o kanun cevap verememektedir.

İktisat Dergisi- *Peki yeni bütçede eğitime ayrılan pay ile ilgili bir tasarınız...*

T. Çiller- Evet eğitime ayrılan pay giderek yükselmekte, bütçe eğitim, sağlık bütçesi olmuştur bu yıl. Öyle de olmalıdır. Ancak bunu yaparken diğer alanda da çıkabilmesi lazım. Çıkamadığı takdirde kamu açığını küçültmesi mümkün olmaz.

İktisat Dergisi- *Evet, peki bu 20 Ekim seçimlerinden önceki kararlarda globalleşme üzerinde gerçekten büyük önemle durulmuştur. Hükümet ettiğiniz dönemde, bu globalleşmenin neresine geldik? Yoksa Türkiye giderek yalnızlaşıyor mu?*

T. Çiller- Hayır, hayır globalleşmede çok önemli bir adım attık. Çünkü finans kesimi reformunu oluşturabildik. Burada dünya ile bütünleşme sermaye piyasaları kanalıyla oldu. Türkiye'ye çok büyük döviz de gelmiştir, bunu da biliyoruz. 4-5 milyar dolarlık döviz artışı olmuştur. Bizde Samuray olsun Yankee Band'ı olsun yurtdışına çıktık ve sattık. Bütün bunlar dünya para piyasalarıyla bü-

tünleşmenin bir yöntemidir. Faizleri düşüremedik, çünkü iç borçlanmayı kısıtlayamadık, bunu da kısıtlayacağımızı önümüzdeki yıllarda gösterilmemiz lazım. Eğer bu önlemler uygulanmaya sokulursa 6 delikten birini kapıyabildik. 5 delik vardır önümüzde, bunlar da bu olursa daha da süratli olarak dünyayla bütünleşme, yani reel faizlerde bütünleşme, reel ücretlerde bütünleşme gibi bir yaklaşım içine gireriz.

İktisat Dergisi- *Peki sizce 93 yılı itibariyle AT ile olan ilişkilerimiz ne olacaktır? Ertelenen ilişkilerimiz tekrar canlanacak mı?*

T. Çiller- 6 Kasım itibariyle bir önemli toplantı AT'de Brüksel'de yapılmaktadır. Burada olumlu bir adımın atılması şansı vardır. Onun üzerinde çalışıyoruz.

İktisat Dergisi- *Peki efendim, son sorum Türkiye'ye uluslararası sermaye akışı ile ilgili uluslararası mali çevrelerle ilişkimizle ilgili son durumlar, gelişmeler hakkında biraz bilgi alabiliriz mi?*

T. Çiller-Türkiye bu yıl ilk kez Yankee Bang satabilmiştir Amerika'da. Amerika'nın para piyasalarında sorunları var iken kendi bankacılık kesimlerinde sorunları var iken, Türkiye hazinesi çıkıp buralarda kendi kağıdını satabilmiştir. Samuray'da çok büyük ölçüde satış olabilmektedir. Ve ondan başka yılda sermaye piyasası Hollanda'ya giriyoruz, Kanada'ya giriyoruz ve Türkiye yaptığı finans kesiminde atmış olduğu çok önemli adımlarla bu iki platformda dünya para piyasalarında denen, yeni çıkan para piyasaları kategorilerine girebilmiştir. Önemli bir vergi değişimini hemen yapmamız gerekmektedir. Menkul değerler içinde % 25 hisse senedi olursa vergi muafiyetinin tanınacağı önlemlerde alındığı zaman kurumsal yatırımcıların daha çok Türkiye içinden ve Türkiye dışından sermaye piyasalarına yöneldiğini göreceğimizi zannediyorum.

İktisat Dergisi- *Şimdi biraz da hafif sorular. Boş zaman bulamıyorum dediniz ama, politika-dan, eğitimden, annelikten kalan zamanlarınızda neler yapıyorsunuz, nasıl değerlendiriyorsunuz?*

T. Çiller- Zaman kalmıyor gerçekten.

İktisat Dergisi- *Mesela, şu anda hangi kitabı okuyorsunuz?*

T. Çiller- Şu anda David March okuyorum. Bir de Demokrasi Tuzağı diye Graham Fuller'ın bir kitabı var, onu okuyorum.

İktisat Dergisi- *Peki biz gençlere soracağınız bir şey var mı?*

T. Çiller- Sizleri çok seviyorum.

İktisat Dergisi- *Biz de İktisat Dergisi adına, zaman ayırdığınız için çok teşekkür ederiz.*

TANSU ÇİLLER

Genç Demokratlar Kulübü'nda Ekim ayı toplantısında yapılan konuşmadır.

Tansu Çiller - Sayın Başkan, çok değerli gençlerimiz, genç demokratlarımız hepinizi saygıyla selamlıyorum. Gerçekten bugün aranızda olmaktan çok ayrı bir mutluluk duyuyorum. Özlediğim bir ortam, alışık olduğum bir ortam. Son aylarda kısmen de hasret kaldığım bir ortam. Bugün sizlerle beraber gelirken ne konuşacağımı düşündüm ve şu konuda bir takım görüşleri paylaşmanın ve hatta beraberce düşünmenin ve mümkün olduğu kadar tartışmanın gerekli olduğu bir dünya ortamında olduğumuza inanıyorum. Dünyadaki gelişmelerin ışığında tarihimizden ve kökümüzden kopmadan acaba demokrat olmak ne demek? Buna bir yeni gelişim ve gelişen dünya şartları altında beraberce bakalım ve beraberce asgari müşterek diyebileceğimiz bir takım yaklaşımları bu değişen dünyanın özünde bulmaya çalışalım istiyorum. Gerçekten dünya çok hızla gelişmekte. Bunun içersinde iki olguyu bizlerin ve gençlerin ve genç demokratların farkına varması gerekir diye düşünüyorum. Dünya gelişirken iki olgu bir arada ve eşanlı olarak devam etmektedir. Bunların bir tanesinin bütün dünyada belirli ilkelerin ve anlayışların artık temel kavramlar olarak ve temel değerler olarak yerleştiğini görüyoruz. Bir Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra gerçekten acaba hür ekonomi diyebileceğimiz veya rekabete açık sistem diyebileceğimiz bir sistemin galip gelip gelmediği konusundaki tereddütleri ve bu konudaki bir takım düşünülmesi gereken noktalara açıklık kazandırmak istiyorum. Evet, bugün dünyada Sovyetler Birliği çökmüştür. Sovyetler Birliği çöktükten sonra da onun karşısında rekabete dayalı bir ortam çıkmıştır. Ancak bu ortamın içersinde iki girişimin çok farklı biçimde seyrettiğini farketmemiz lazımdır. Özellikle sizlerin yani gençliğin farketmesi lazımdır. Bunlardan bir tanesi entegrasyon. Yani entegrasyon dediğimiz şey bir tür globalleşme değil tam tersine dünyanın parçalanması. Diğer ise globalleşme dediğimiz dünyada aynı kavramların ve değerlerin yerleşmesi. Yani bir yandan globalleşme dediğimiz ve dünyayı bütünleştiren kavramlar ortaya çıkmakta diğer bir taraftan da entegrasyon dediğimiz ve dünyayı bloklara ayıran bir başka kavram ortaya çıkmakta. Globalleşme dediğimiz zaman buradaki tek değere dikkat çekmek istiyorum. Özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bu tek kavram mutlaka demokrasi etrafında birleşti. Demokrasi, demokrasiye saygı ve demokrasinin bütün sınavları vermemiş olmasına rağmen ki önümüzdeki yıllarda demokrasinin sınav verdiğini göreceğiz. Buna bir inanç, son derece önemli. Yine baktığımız zaman insan hakları çok önemli, insan hakları ve insan haklarına saygı, sadece saygı değil. İnsan haklarını saygının ötesine

taşıyan bir yaklaşım. Nedir bu yaklaşım? Bu da insan haklarını koruma mesuliyeti. Bugün biz bu mesuliyetle Türki Devletler'e Türkiye'den uzandık. Bu mesuliyetle Bosna-Hersek olayına uzanmaktayız. Yani burada etnik köken veya din veya hatta şu veya bu kökten gelmiş olmanın ötesinde Türkiye'nin Türki devletlere olan yaklaşımında çok belirgin olarak bir farklılık vardır. O da Kıbrıs'takinden de farklı güdülen bir dış politikadır. Nedir bu? Bu hakikaten insan haklarına saygının ötesinde insan haklarını korumanın mesuliyetini taşımaya bütün dünyada davettir. Bu hakikatin önemli bir globalleşme yani dünyayı bütünleştiren kavramların içindedir. Ve bunun ötesinde, bir de müziğiyle hepimizin giydiği bluejeanle, bütün dünyada bütün gençlerin yediği hamburgerle bir de kültürel yakınlaşma vardır. Bütün bunlar tek dünyaya doğru gidiştir. Tek dünyaya doğru gidişin de ötesinde bu tek dünyaya adım atışlarla birlikte bir takım iktisadi birliklerde ortaya çıkmakta, bütünleşmiş dünya kavramları içinde. O da hür teşebbüs dediğimiz bir girişimciliğe mutlaka inanmak. Ve bunun ötesinde korumacılığın azaltılması gerektiğine inanmak. Yani korumanın olmadığı hür rekabetin olduğu ve rekabet ortamı ile verimliliğin artırıldığı ve bilimin öne çıktığı bilim toplumunun öne çıkacağına inanan bir globalleşme, yani dünyadaki bütünleşmeye dikkat çekmek istiyorum.

Bunun yanında buna tam ters olarak gelişen bir de entegrasyon süreci var. O entegrasyon süreci de dünyayı bloklara ayırmakla meşgul. Yani Amerika bütünleşmekte. Meksika ile ve Latin Amerika'yla zaman içerisinde ve Kanada ile bütünleşen bir Amerika onun yanında ve onun karşısında bütünleşen bir Avrupa arteği olarak onun da ötesinde bütünleşen bir Asya. Yani bölünen bir dünya. Globalleşme bir yerde toparlanan, tek değerlere doğru toparlanan bir dünya; entegrasyon ise bölen bir dünyalaşmaya doğru gitme. Yani bloklaşmaya doğru gitme. Buradaki kavramlar içerisinde de gördüğümüz çok önemli bir olay. Burada acaba hakikaten korumacılıktan uzaklaşıyor muyuz, tam tersine korumacılığa mı yaklaşıyoruz? Yani global kavramda, evet, hür teşebbüs mutlaka rekabet koruma olmasın der iken bu entegrasyon süreci içerisinde korumacılığın çıktığını ve o blokun kendisini diğer dünyaya karşı kendisinin dışında kalan dünyaya karşı koruduğunu görmekteyiz. Ve yine bunun içerisinde biz rekabetten yanayız derken merkezîyetçiliğe doğru giden bir entegrasyon sürecini görüyoruz. Yani, mesela A.T.'de hakikaten dediğimiz ademi merkezîyetçi bir yaklaşım mı gerekli, yoksa Brüksel'de toplanmış kuvvetler mi gerekli Maasricht gibi paraya bağlayan ve o grubu diğer gruplar karşısında üstün tutmayı yönlendiren bir yaklaşım mı galip gelecek. Yani şu iki kavram içerisinde biri global değerler bütünleşen bir dünya, öbürü ise parçalayan bir entegrasyon süreci ve bütün bunlar içerisinde genç demokratların ve demokrat anlayışın nerelerde odaklanacağı. Bize gö-

re genç demokratlar diyeceğimiz veya demokratlar diyeceğimiz bir kitlenin anlayışında şu temel unsurlar yer alacaktır.

Birincisi, demokrasi anlayışı içerisinde demokrasinin henüz sınav vermemiş olmasına rağmen. Niye bunu diyorum? Çünkü, demokrasiyi benimseyen her ülke bundan galip bir biçimde çıkmadı. Demokrasiye yaklaşan Sovyetler Birliği bir parçalanma sürecine girdi. Demokrasi tecrübesini özümlemek isteyen diğer başka ülkelerde bunun galip kılan bir sistem olduğunu henüz ortaya çıkarmış, bir dönemi yaşamış değiliz. Ama, demokratların bütün sınavları verilmemiş olmasına rağmen, demokrasiye olan inançları ile ve dünyanın bu inançla bütün sınavları verebilecek gücü bulacaklarına inanmaları gerek. Demokrasiden vazgeçilemeyeceğini her yerde bu sınavın verilmemiş olmasına rağmen, ancak bu inançla bu sınavları verme gücünü toparlayabileceklerine inanan bir gençlik, bence demokrattır.

Bütün dünyada da bu böyledir. Bunun içerisinde bütün dünyalaşma değerleri içerisinde insan haklarını sadece bir kavram olarak bir değer olarak görmesin. Bunun mevcudiyetini taşıırken mücadelesini yapma görevini yüklenmek, yani Bosna ve Hersek'te olduğu gibi bizden olsun veya olmasın veya Türki Devletler de olduğu gibi. Bizden olsun veya olmasın ezilen ve yahut da demokrasi kavramlarına ters düşen, ki demokrasi kavramı içerisinde azınlık haklarının öne çıkması ve bunun durdurulması meselesi vardır. Bunun mutlaka anlaşılması gerektiği kanımca önemlidir.

Bunun ötesinde biz yine genç demokrasiye inanmış nesil olarak, acaba başka neden yana olacağız. Mutlaka ademi merkezîyetçiliğe daha ağırlık veren bir Brüksel'de tümüyle bütün güçlerin toplanıp bürokratik bir mekanizmanın bütün rekabeti tıkadığı bir süreçten yana olmayacağız. Yani evet entegrasyon olabilir. Türkiye'de bu bölünme içerisinde yerini alabilir ve almalıdır. Entegrasyonun dışında kalan yani bir Amerika bütünleşmesinin veya ARTE bütünleşmesinin veya Asya bütünleşmesinin dışında kalan ülkeler uzun vadede kaybedeceklerdir hiç kuşkusuz. Ama bu kaybetmenin içinde olmak istemeyen bir Türkiye, bir bütünleşmenin içinde yer alsın da, ki almalıdır, burada ademi merkezîyetçilikten yana olmalıdır, yani rekabetten yana yani bütün hakların ve kararların sadece Brüksel'de verildiği bir mekanizmadan yana olmayan ama bütün bunun içerisinde de bir düzenin olması gerektiğini düşünen ama bu düzeninde bir yerde tek bir merkezden idare edilecekse eğer burada da bir emirden daha çok bir fikir birliğine doğru giden bir anlayıştan yana ağırlık koyması gereği vardır. Bütün bunlar bizler için değil ama sizler için son derece önemli kavramlar olacaktır. Çünkü önümüzdeki yıllarda bir yerde global değerler bir yerde entegrasyon değerleri birbiriyle karşı karşıya kalacak her ikisi de demokrasiden yana olduğu-

nu savunacaktır. Bütün bunların içersinde genç demokratların ademi merkezietçi, rekabete açık, entegrasyon olsa dahi korumacılığı öne almayan ve verimliliği arttıracak yönde ağırlık koyan insan haklarına sadece bir kavram ve değer olarak değil, insan haklarını nerede olursa olsun bir mesuliyet, bir hakkı arama mesuliyeti ve hakkı verme mesuliyeti olarak görme biçiminde yorumlamak gerektiğine inanıyorum.

Bütün bunların ötesinde bir de yine dünyanın vereceği sınavlar arasında çok önemli dünya gelişmeleri vardır. O da hiç kuşkusuz bugün Avrupa içersindeki gelişmelerin Orta Doğu içindeki gelişmeler kadar dünyadaki istikrarı bozacak gelişmeler olduğunu farketmektir. Nedir bunlar? O şudur: AT içersinde bugün ve Avrupa içersinde Avrupa Birliği'nin nasıl olacağını yeniden tanımlanması süreci vardır. Yani Avrupa Birliği Maistri anlaşmasıyla birlikte, ki en son anlaşmadır, bu anlaşmayı mı yönlenecek, yoksa Roma anlaşmasına gerimi dönecektir? Ve genç Türk demokratları bunun neresinde olacak? Kanımca Avrupa'daki bu arayış dünyadaki istikrarı önümüzdeki on yıl içinde belirleyen önemli mücadelelerden biri olacaktır. Ve burada tek paraya yönelen ve Brüksel gibi tek merkezietçi yönlendirmeye yönelen Maistri anlaşması çökmeye mahkumdur. Bunun yanına Roma anlaşması ile kültürel varlıkların yanında, ki bunlar her türlü her düzende kendini gösterecektir, kültürel farklılıkları bir dünyadaki toplumların zenginleşmesi süreci olarak görmek devam edecektir. Ama bunun yanında ve bunun da ötesinde tek paraya gitmeden bir Avrupa Birliği'nin ve entegrasyon sürecinin devam etmesi gereği Türkiye'nin çıkarlarına olacaktır.

Türkiye'nin çıkarlarına olduğu gibi realist, ayakları yere basan bir anlayışında özünde ve kökeninde vardır. Yani tek paraya gerek yoktur, tek para sistemide işlemez. Ama bütün paraların birbirleriyle çevrilebileceği bir korumacılıktan uzaklaşmış rekabete dayanan ve mutlaka bütün ülkeilerin aynı biçimde bütün güçlerini fiyatlandırdıklarını. Nedir bu güçler? Emektir. Nedir bu güç; faizdir yani emeğin karşılığı olan ücretlerin, paranın değerinin karşılığı olan faizlerin ve bütün dünyadaki kullanılan girdilerin aynı fiyatlara doğru gittiği bir düzende içersindeki bütünleşmeden yana olmalıdır.

Yani söylenmek istenen şey; dünyada, verimliliğin arttığı, rekabetin arttığı ve merkezietçiliğin sınılandığı bir ortamda bunun tezahürü ve bu bütünleşmenin tezahürü Türkiye'nin dünya ile yakınlaşmasının, Türkiye'nin AT ile yakınlaşmasının bir tezahürü ve göstergesi ne olacaktır? Aynı türde işi yapanların aynı türde ücret almaları bütün dünya çapında ve reel faizlerin aynı olması bunun da ötesinde bütün üreticilerin aynı girdileri aynı fiyatlara kullanıyor olmaları. İktisadi manifestosuda bu demokrasi anlayışının ve bu rekabet anlayışının, kanımca bu olmalıdır.

Bütün bunlara kısaca bu türlü yönlendikten sonra Avrupa'daki çok önemli bir gelişmenin bütün dünya istikrarını neden farklı etkileyeceğine kısaca değinmek istiyorum. Bugün hakikaten Avrupa Birliği içersinde Almanya bütünlüğü bir başka konuma doğru çekmiştir kendini, Almanya kendi içersindeki bir farklı bütünleşmeyi gündeme getirmektedir. Bu bütünleşen Almanya, Doğu Avrupa ve Avusturya, Macaristan, Polonya, Çekoslovakya ve daha sonra da Türki Devletlerinde kendi köklerini arıyarak bir farklı bütünleşme içersinde Türkiye'nin bir farklı oda olması gereğini farketmiştir. Bunu İngiltere farketmiştir, bunu Fransa farketmiştir ve AT'deki dengenin yani Almanya ağırlıklı dengenin karşısı olarak bir İngiltere, Fransa ve onun yanında bir 60 milyon Türkiye ile birlikte Türkiye'nin olması gereğini İngiltere ve Fransa her zamandan daha fazla telafuz etmektedir.

Tabi bu seçimler Türkiye'nin önünde, Avrupa'nın önündedir ama, bir yıl öncesinden çok farklı bir konumadadır. Türkiye ve demokrasi anlayışı, genç demokratların farkına varmaları gereken bir değişim ve bir fırsatta burda yatmaktadır. Yani AT içersinde Almanya'nın büyümesi bunun karşısında da özellikle İngiltere ve Fransa'nın Türkiye'den yana tavır koyma mecburiyetleri ve yine bununda ötesinde Türkiye'nin doğu sınırlarında biten bir Avrupa kavramının yeniden gündeme gelmesi ve daha da özellikle Avrupa'nın bir hristiyan klübü olmaktan çıkarılması sürecinin Avrupa'nın bütünlüğü ve dünya barışı açısından önemli olduğu anlayışının yeniden ortaya çıkması veya ilk kez ortaya çıkması. Bütün bunlar, hepimizin farketmesi gereken değişimlerdir. Bütün bunların ortasında Türkiye nerededir? Türkiye bu anlayışları benimseyen genç bir nesli ile gerçekten bundan sonraki 10 yılda dünyanın önüne fırsat koyduğu 4 ülkeden biridir. Bunlardan bir tanesi hiç kuşkusuz Amerika'dır. Amerika şöyle veya böyle bütün zorluklarına rağmen Sovyetler Birliği'nin karşısında kendi sistemini kanıtlamış zorluklarına rağmen bir miktar galip çıkmış bir düzen olarak ve bu düzenin de supripower dedikleri en büyük gücü olarak ortaya çıkmıştır. Amerika bu gelişimini kendi içinde sürdürecektir. Bunun yanında bir Almanya vardır. Almanya kendi bütünleşme sürecine girmiştir. Bu bütünleşme sürecinde dediğim gibi Almanya, Doğu Almanya, Avusturya ve Avusturya'nında ötesinde Polonya, Çekoslovakya bir bütünleşme süreci içindedir. Çin doğuda bir üçüncü ülkedir. Bu fırsata talip olan çok büyük bir insan gücü ile bir trilyonu aşmış bir insan gücü ile ve farklılığı olmayan bir insan gücüyle, etnik veya kültürel farklılığı olmayan bir insan gücüyle bir bütünleşme ve yeniden bir farklılaşma düzenini değiştirme süreci içindedir. Dördüncüsü bize kalırsa Türkiye'dir. Türkiye hiç kuşkusuz bundan sonraki on yıl dünyada önüne en büyük fırsatlardan birini çıkarmış veya yakalamış bir ülkedir. Bu Türkiye'nin sadece konumundan çıkmamakta son gelişmelerden de çıkmamak-

tadır. Bugün Türkiye birdenbire elli milyon veya kırk milyon Türkten yüz milyon Türkçe konuşabilir bir gruba doğru adımını atmıştır. Bunu bir milliyetçilik kavramı içerisinde ifade etmiyorum. Bunun altının çizilmesinde çok büyük bir önem görüyorum. Çünkü, bu yaklaşım, bir milliyetçilik veya hatta bir ağıbılık konumuyla olması demokrat anlayışa ve demokrasi anlayışına ters düşer. Yani bir ağıbı kavramı içerisinde Türkiye Devletleri'ne yaklaşmak değil bir ortaklık kavramıyla yaklaşmak ve aynı kültürü paylaşmış ve hatta aynı geçmişli paylaşmış bir insan grubu olarak görmek lazım. Yani folkloru birbirine benzeyen, müziği birbirine benzeyen, belki anneanesi, babaannesinin beraber yaşadığı aynı kültürden gelmiş, aynı türde savaşları yaşamış veya müdafayı yapmış bir klütürel birlik içerisinde görmek lazım. Bunu bir önderlik olarak görmek yanlış olur. Önderlik olarak görmekten daha çok bunu bir paylaşma, bunu bir ortaklık süreci içerisinde Türkiye'nin görmesi ve göstermesi ve yaşaması oradaki ağların örülmesi açısından hayatidir. Dolayısıyla bu kavram içerisinde, bir Türkiye'nin bu gruba yönelirken bunu ne Türklük bazına, ne de müslümanlık bazına oturtamayacağını da görmek lazım. Çünkü, burada Türkçe konuşmayan fakat, Türklerin olduğunu biliyoruz. Gagos Türkleri. Burada müslüman olmayan Türkler gibi sadece müslümanların bu bölgede olduğunu biliyoruz. Bosna-Hersek'teki gibi. Türk olmayıpta sadece müslümanların olduğunu biliyoruz. Demek ki bunun sadece bir müslümanlık veya sadece bir Türklük veya her ikisi bir arada kavramının üstüne oturtmamızda mümkün değil. Demek ki buradaki yaklaşım tek kültürü paylaşmış, tarihi paylaşmış, müziği paylaşmış, renkleri paylaşmış aynı halı desenini paylaşmış, aynı folkloru paylaşmış bir insan bütünlüğü olarak görmemiz ve buradaki eşitlik ilkesine son derece önem vermemiz gerekir. Çünkü demokrat anlayışın içinde bu eşitlik kavramı vardır. Azınlık haklarının müdafasındaki mesuliyeti yüklediğimiz kadar bu eşitliğinde öne çıkması kanımca önemlidir.

Türkiye bu fırsatı değerlendirir iken, bir başka meselede de sözcü olma konumundadır. O da dünyadaki ikinci konftrasyon Almanya'nın çok büyümesinde ötesinde bir de hristiyan alemi ile müslüman aleminin birbirlerine karşı bir tavır içine girmemelerinde Türkiye'nin oynayacağı rol vardır. Ve Türkiye bunun sözcülüğünü yapmak ve dünya barışına bir köprü olma durumundadır. Çok önemli bir şey söylediğimi düşünüyorum. Çünkü bir yerde hristiyan dünyası öbür yerde müslüman dünyası ve her ikisinde bu süratli değişim içerisinde tutanak bir yer bulmak için köküne ve fanamentinis dediğimiz toptancılığa doğru gitme özlemi içindedirler. Her ikisinde Hristiyan dünyasında da bu toptancılık vardır, müslüman dünyasında da bu toptancılık vardır. Dolayısıyla Türkiye burada bu iki dünyayı bir yerde AT'nin içine girerek ve Türkiye'nin doğu sınırlarını AT'nin sınırları yaparak ama

burada hem müslüman dünyasına hem de dağılmış Sovyetler Birliği'ne köprü vazifesi yaparak bu dengeyi kurmada önemli bir işleve talip olma durumundadır. Türkiye'nin genç demokratlarının dünya huzuruna yapacakları katkıda bunu görmeleri gereği vardır. Dolayısıyla bu konumda da genç demokratlara ve gençlerimize düşünce platformu vermek istiyorum. Yine bunun ötesinde Türkiye'nin bugün içinde bulunduğu iktisadi konumda bu bütünlüşmedeki zorluklarına da çok kısaca değinmek istiyorum. Çünkü belki de iktisatçı bir kökenden gelmenin belirli bir yanlılığı içerisinde çok hesaplaşmanın iktisat kökeninde yattığına inanmaktayım. Bu kavram içerisinde bakıldığı zaman Türkiye'nin konumunun ne çok iyi ne çok kötü olduğunu ifade etmek isterim. Türkiye'nin uzunca yıllarda aldığı atılımlarda özellikle 1980'le 85 arasındaki dünyaya açılma temposunu çok olumlu olduğunu ifade etmek isterim.

Türkiye ekonomik gelişmesinde 1980'le 85 arasında ço iyi ve önemli işler yapmıştır. Çok süratle 1986'da iyi yaptığı işleri de adeta bozarcasına dengelerini bozmuştur. Son yıl içerisinde de Türkiye'nin gelişiminde dünyanın üzerinde bir performans gösterildiğini ifade etmek istiyorum. Dünyada son yıl içinde büyüme % 1 civarlarında gitmiş, dünya para krizine girmiş, finans kesimi çökmüş, Almanya'da durgunluk ve işsizlik krizi başlamış, Almaya'nın iç dengesi ve dış dengesi 200 milyar dolar birisi, 300 milyar dolar diğeri olmak üzere, yani içeride ve dışarıdaki dengesizlikleri 300 milyar dolar olmak üzere karşısına çıkmış, İngiltere bugün çok büyük bir durgunluğun içine girmiş, Avrupa'da para kesimi çökmüş, finans kesiminde çok büyük sorunlar yaşanmıştır ve yaşanmaya devam etmektedir. 1991 ve 1992-93'e giden dünyanın bilançosu budur. Türkiye bu bilanço içerisinde son yıl içerisinde dünyadaki gelişmiş ülkelerde: %1-1,5 büyüme var iken %5-5,5 büyümeye varmış. Dünyada para kesiminde büyük sorunlar var iken Türkiye yaklaşık 4-5 milyar dolar rezervlerini arttırmış, yani oradan bir transferi kendine yapmış. Dünya para piyasalarıyla bütünleşerek, ilk defa Türk hazinesinin çıkardığı kağıtları Amerikalıların kendi para sisteminde Avrupalıların kendi para sisteminde satamadıkları biçimde satmış ve ihracatını büyüme olmayan dünyaya kendi malını satarak yapabilmıştır. Ancak genel dengesizliğini 1985'ten bu yana bozulmaya ve hızla bozulmaya devam eden iktisadi makro dengelerini denetlemekte ve düzeltmekte başarılı olamamıştır. Buradaki en önemli sorunların kamu iktisadi teşekkülleri olarak karşımıza çıktığını ifade etmek istiyorum. Sizler eğer Türkiye'yi ikibin yıllına halen kamu iktisadi teşekkülleriyle taşımaya kalkarsanız çökersiniz. Çok açık ve net biçimde ifade ediyorum. Bu dengeleri bulmadaki en önemli mesele kamu iktisadi teşekkülleriindeki akıl almaz boyutlardaki bozulmalardır. Bu bozulma sürecini sadece satarak da yapacağımızı düşünüyorsak yanılırız. Satma-

dan da yapabileceğimizi düşünüyorsakda yanılırız. Demek ki burada satılabilirler özelleştirme ve satılamayacakların da ayrı bir konuma taşınması ve mutlaka ve mutlaka siyasi istismarın dışına taşınmaları gereklidir. Çünkü siyasi istismar bunların bozulmasında şu veya bu türlü 1986 yıllarından itibaren çok etkin olmuştur. Size rakamlara girmeden bütün gün boğuştuğumuz rakamlardan da biraz uzaklaşma özlemi içersinde, ama çok kısa olarak bir iki rakamı vermek istiyorum. Kamu iktisadi teşekkülleri 1987-1988 yılına kadar aşağı yukarı hiç bir açık vermezler iken finansman açıkları 87 yılında 1 trilyon, 88 yılında 2 trilyon, 90 yılında biraz daha yükselerek 3 trilyon seçim öncesinde ve bizden önceki çok kısa iktidarın başbakanlığı döneminde 3 trilyondan 13 trilyona aktarılmış ve bu bozulma süreci de son yıl maalesef devam etmiştir.

Dolayısıyla 1993'ten 2000 yıllarına taşınacak Türkiye'de en önemli yapılacak meselelerden birtanesinin mutlaka ve mutlaka kitler olduğunu, ikincisinin sosyal sigorta sisteminin aşamalı olarak özelleştirilmesi meselesi olduğunu ki bütün bunların kişisel olarak hazırladığımız daha doğrusu bizim bir bütün olarak hazırladığımız Udidem'in kendi içeriğinde vardır. Ama söylemek istediğim şey şudur birincisi mutlaka kamu iktisadi teşekkülleri ne el atılması, ikincisi güvenlik mekanizmasının aşamalı olarak mutlaka özelleştirilmesi, üçüncüsü ise destekleme kavramının apayrı bir konuma girmesi. Nedir bu? Şudur: Destekleme fiyatı olmaz, olamaz. Destekleme fiyatını verdiğiniz her yerde köylüyü ve üreticiyi desteklemiyor, birlikleri destekliyorsunuz, birliklerin aldığı faizlerin faizini ödüyorsunuz, 13 trilyonluk bir Toprak Mahsulleri Ofisinin zararlarının ve eksisinin, finansman açığının 11 trilyonu faiz ve diğerleridir. Demekki yapılan olay ve orada toplanan kaynak üreticiye gitmiyor o mekanizmanın kendi süreci içersinde veya birliklerin ki bunlar gayet kısıtlı büyük üreticilerden oluşmuş kitlelerdir. Kendi finansman açıklarının finansmanına gitmektir. Peki nasıl yapacağız bu desteklemeyi çok açık. Bence genç demokratların gayet cesur bir biçimde bayrağını taşıması gereken şudur: Bundan böyle destekleme fiyatı değil, eğer varsa üreticiye gübrenin doğrudan verilmesi ve bunun ucuz fiyatta verilmesi ve doğrudan tohumun verilmesi vardır. Bu budur. Ve diğer ülkelerde de bu destekleme nasıl yapılıyorsa Türkiye'de de bunun böyle yapılması önemlidir. Burada çok önemli bir farklılaşmanın yine genç demokratların, ikibinli yıllara Türkiye'yi taşıyacak demokratların fark etmeleri gerekli bir gelişimdir diye düşünmekteyim. Size kısaca bugün söylemek istediğim şey şudur: sizlere şu mesajı vermek istiyorum. Dünya hızla değişmektedir. Dünyadaki değişim süreci bizim neslimizde bizim başımızı döndürmüştür. Ancak siz önünüzdekilerede hazırlıklı olarak girmek mecburiyetindesiniz. Bu süreç içersinde bir entegrasyon vardır. Bu entegrasyonun nasıl olacağına

da genç demokratların ağırlık koyması lazımdır. Bir AT içinde veya bir Avrupa'nın bütünleşmesinde veya bir Amerika'nın bütünleşmesinde veya bir Asya'nın bütünleşmesinde merkezîyetçilikten yana olmamak bir miktar koruma olacaktır. Bu bölgelelerin kendilerini diğerlerine karşı koruması olacaktır. Ancak bunun asgari düzeyde olması, verimliliğin artırılması ve tarıma olan desteklerin apayrı bir konuma çekilmesi gibi bazı yerlerde mutlaka seferberlik gerekecektir. Bununda ötesinde bir demokorası inancı ile bundan sonraki zorlukların aşılacağına, mutlak ve mutlak bir bayrak gibi sarılma gereği vardır. Çünkü demokrasi önümüzdeki yıllarda büyük sınavlar verme durumunda olacaktır. Ve bazı yerlerde demokrasiye doğru yönelme Doğru Avrupa dahil, Türki devletler dahil, Sovyetler Birliği dahil, ardı ardına başarılı sonuçlar vermeye bilecektir. Ama sadece ve sadece bu inanca bayrak gibi sarılma ve demokrasi içersinde azınlık haklarının korunması meselesinin gerçek demokrasi anlayışı olduğunun altının çizilmesi son derece önemlidir. Bunu söylerken bir federal devlet yapısı içersine Avrupa girse dahi burada tek para biriminin mutlaka gerekli olmadığı anlayışı vardır. Türkiye'nin bütünlüğünün bölünemez olması ve tek Türkiye bölünemez bir Türkiye kavramının azınlık haklarının korunması mücadelesinden ayrılmayacağı meselesiyle beraber götürülmesi gereği vardır. Türkiye bir bütündür. Türkiye bölünemez, Türkiye'de azınlık yoktur. Ama demokrasi içersinde azınlık hakları kavramının öne çıktığının işareti vardır. Çok farklı birşey söylüyorum. Azınlık olmayan Türkiye'de herkesin Türk vatandaşı olduğu Türkiye'de demokrasi anlayışının içersinde tek bir kişinin dahi tek bir bireyin dahi devlet karşısında eşit olduğu bir anlayışı vardır. Bütün bunlarla yol alınan bir Türkiye'de iktisadi açıdanda çok kısa bir zamanda da mutlaka kamu dengelerinin sağlanması gereği vardır. Böyle bir ortamda Türkiye AT içinde yer alabilir. Ve AT içersinde yerini alması gereği Avrupa'nın yeni yeni konuşmaya başladığı yeni bir temadır. Bu ifade de bir islam dünyasının sözcülüğü Türkiye'ye düşmektedir. Ama bunu yaparken insan hakları mücadelesinde ne türk kökenliliğe, ne müslümanlığa, ne de herhangi bir etnik gruba yönelik değil. İnsan haklarına insan oldukları için yaklaşmak ve bunun mesuliyetini taşıma ve bunun müdafasını yapma anlayışı her yerde belirgin olmalıdır. Türki devletlere yaklaşımımızda onlarla beraber hareket etmek onlarla tek kültürden geldiğimizin bilinci içinde olmak, ama onlara bir eşit gibi yaklaşmak. Ve ortaklık bazında yaklaşmak son derece zannediyorum ki son derece önemli demokrat anlayışları içersindedir. 2000'li yıllara sizler Türkiye'yi taşıyacaksınız. Zannediyorum bu kavramlarla ve bu kavramları tartışarak taşımanız hem dünya sulhüne hem Türkiyenin bütünlüğüne hem de bundan sonraki on yıl içersine Türkiye'nin önüne kattığı davada ve önüne çıkan fir-

satı kullanmada son derece önemli meseleler olarak çıkacaktır. Hepinize bu uğraşınızda ve bu heyecanınızda başarılar diliyorum.

R.Aybacı: Türkiye'nin iç ve dış borçlanmayla ilgili olarak gelecekteki borç ödeme şekli ve türk insanın şu anki iki milyon gibi kişi başına düşen borcu görünüyor basında bunu takip ediyoruz. Biz bu borcun altından nasıl kalkacağız. Enflasyonun düşürülmesi için yapılan nelerdir? Ne zaman düşecek bu enflasyon. Kamu kuruluşlarıyla ilgili olarak gerek belediyeler gerek kamu kuruluşlarının arpalık olma durumundan ne zaman kurtulacağını öğrenmek istiyoruz. Teşekkür ederim.

T.Çiller: Şimdi ilk önce sayın arkadışımız bize iç ve dış borçları sordu. Şimdi bizim dış borçlarımız 50 milyar civarında, 60 milyar dolar ile 40 milyar dolar halinde değişebilir. Ama ortalama savunma hariç olmak üzere 50 milyar dolar civarındadır. İç borçlarımızda yıl sonu itibarıyla 110 trilyon türk lirası civarında olacaktır. Şimdi buna çözüm vardır ve bunun çözümünde enflasyonu düşürme ile eş anlı gider. Yani Türkiye iç borçlarını özellikle düşürdüğü anda büyük ölçüde enflasyonuda düşürür. Peki bunu formülü var mı? Evet bunun formülü çok belirgin biçimde var. Ve bunun formülünde öyle illa kamu iktisadi teşekküllerini de kapayıp, öyle işçileride, 700 bin işçiye de kapı önüne koyalım şekliendede değildir. Kitlelere ilişkin sualide böylece içermiş olucağım. Böylece geniş kapsamlı konuşmaya çalışacağım. Çünkü önemli anlaşılması gerekli bir mekanizma. Türkiye iç ve dış borçlanmasını yapmış, iç ve dış borçlanmasını yaparken enflasyonada kapısını açmış. Her iç borcu yapan veya dış borcu yapan enflasyonun kapısını açar diye bir olay yok. Ancak eğer şu şartlar altında yaparsa kronik bir enflasyonuda gündeme getirir. Nedir o şartlar. Borç alacaksınız bu borcu ödemek en azından bu faizi ödemek için bir üretim yapmanız gerek, yani satılabilir bir mal üretmeniz lazım, ki o mallardaki artış satılabilir mallardaki artış sizin real faizinizi ödeyebilsin. Biz baktığımız zaman real faizi eğer %5-6 olarak düşünürsek, büyümenin %5-6 ortalama tutturduğunu düşünsek dahi, buradaki en önemli dengesizlik, ki 85'ten sonraki önemli dengesizliklerinden birtanesi satılabilir mal yapılabilmesi meselesi. Tamam borç aldınız, ailenizden de düşünün bir borç aldınız ödeyeceksiniz. Nasıl ödeyeceksiniz? Birşeyleri üretecekseniz karşılığını alacaksınız, o ürettiğinizin karşılığını alabileceğiniz malı üretmeniz lazım. Yani bir şey üretebiliyor olabilirsiniz, resimde yapabiliyor olabilirsiniz, resimde çok güzeldir, çok değerlidir, ama satış değeri yoktur, veya o günkü insanlar onu anlayamıyorlardır. O borcu ödemeyezsiniz, bir şeyler üretiyorsunuz ama o borcu ödeyemiyorsunuz. Yani sa-

tılabilir bir malı üretmeniz lazım. Makro düzeyde yani dünya düzeyinde satılabilir mal nedir? Satılabilir mal herhalde yol değildir. Türkiye'nin yolunu yaparsınız, çok da iyi yaparsınız ama yolunu yaptığınız için bunu dışarıya satıp da dışarıya ödeme imkanınız var mı, yok. Veyahutta barajı yaptınız elektrik üreteceksiniz, elektrik bir başka üretimle sübvansiyeye edecek veya girdi olarak girecek, ondan sonra o ürettiğiniz malı satacaksınız, ve aldığınız borcunuzu ödeyeceksiniz. Demekki birinci denge Türkiye'de satılabilir malların artırılması meselesidir. Yani borçlanma değil kişi başına iki milyon, üç milyon düşüyormu vs. hiç önemli değil. Bunlara da hiç kafanızı takmayın. Ama takacağınız bir şey var. O da nedir? O da şu: Acaba Türkiye satılabilecek malı üretebiliyor mu? Bu satılabilecek malı üretemedi Türkiye. Neden üretemedi? 85'ten sonra büyümedi mi, büyüdü, yatırım yapmadı mı, yaptı ama nereye yaptı. Dış borç aldı işte otoyola, dış borç aldı altyapı, dış borç yaptı ihaleler, elektrik ihaleleri şunlar bunlar. Bu Türkiye'nin kalkınmasına yardımcı oldu mu, oldu. Ama satılabilir mi? Hayır. Dengesizliğin ana unsurunda burada. Demek ki bu bir vizyon meselesi, doğruyu bilme meselesi, bir ekonomiyi bilme meselesi ve burada bazen (mühendis arkadaşlarımız varsa alınmasın) ama mühendis kapasiteyle sadece iktisat gitmez. Çünkü orada bir makro denge vardır, yahutda mühendis kafalarında bir iktisadi vizyonla bakmalılar o olaya. Peki niye bu kadar ihale verildi, niye bu kadar yakıldı bu da bir başka nedeni var. O da şu o sırada dünyada belli bir daralma var ve özellikle alt yapı yapan firmalar dünyada iş bulamıyorlar, iş bulamayınca da yapmaya niyeti olan ülkelere geliyorlar ve diyorlar ki biz bunun kredisinde buluruz size, siz işi yapın. Dolayısıyla dünya konjoktürü içersinde kredisini de bulup gelen bu ülkelere bir plan dahilinde değil de, işte bu kadar para da buluyoruz, dünya da prestijimiz iyi, biz bunu da yaparız şekli ile bir yaklaşım oldu. Bir takım insanların bundan büyük pay aldıkları iddiaları da vardır. Ama her ne ise bu Türkiye'deki ana dengesizliğin nedenlerinden biri oldu. Yani borçta eğer yiğidin kamçısı ise iyi olsun bu öyle iki bin türk lirası, iki milyon türk lirası, iki bin dolar kişi başına borç düşüyor meselesi de hiç önemli değil. Ama önemli olan dengeyi sağlamak. Denge nedir? Borç alıyorsan bunu ödeyebilecek üretim ortaya koymak lazım, bu üretimi evet sonunda dengeleri etkileyecek ama sen iki yıl sonra borcunu ödeme durumundasın. Üç yıl sonra, beş yıl sonra, altı ay sonra. Onun içersinde bu üretim çıkıyor ise ana dengesizlik olur. Bunu kapatmamız lazım. Bunu kapatmak biraz daha iyi vadeli bir olay, dolayısıyla enflasyonun düşmesi bir önemli yaklaşıma bağlı, o da bizim yatırım stratejimizi aypayrı bir biçimde yeniden ele almamız gerekiyor. Yani bizim altyapı yatırımlarından üretilebilir mallara doğru bir kaymaya gitmemiz lazım. Peki diyeceksiniz sen bunu nasıl bağdaştırıyorsun? Biraz

önce genç demokratlar dedin o genç demoratlardan içinde çok ana felsefelerden bir tanesi değinme fırsatını bulamadım, küçülen devlet, ama yatırımı nereye yapan devlet, yatırımı alt yapıya ama özellikle insana yatıran devlet.

Yani eğitime, çevreye ve eğitim çevrenin yanında sağlık. Yani bizim yeni demokrat anlayışımızın içersinde küçülen devlet. Bu küçülen devletin anlayışı içersinde yatırımı sadece çevreye ve sağlığa, eğitime yatıran bir devlet bir miktarda alt yapısını enerjisini denetleyen bir devlet. O zaman nerde kaldı bu denge diye sormak lazım. Hangi enflasyonist denge. Bunun dengesini sağlamak özel kesime düşüyor. Onun için uzun boyutlu, uzun zaman istiyor. Yani devlet çıktıkça imalat sanayinden, imalat sanayi nedir? Üretilbilir mallardır, üretilbilir malları alıcaksın satıcaksın devlet nerden çıkacak? Devlet imalat sanayinden, kitlerden çıkacak. Çıktığı zaman, çıkabildiği oranda da üretilbilir mallara olan yatırım daralacak. Bunu kim ikame edecek, bunu özel kesim de ikame etmesi lazım. Özel kesimin de yatırım yapabilmesi içinde kamu borçlanması azalması lazım. Yani birbiriyle bağlantılı bir olay var. Yani bir yerde tavuk ve yumurta meselesi, dış, iç borç artıkça bütün parayı da çekiyorsun içerden, bütün parayı çektikçe, özel kesimin elinde yatırım yapacak para kalmıyor. Ve yüksek faiz oluyor. Azalan paranın faizi yükseliyor. Bu böyle ise o zaman denge nerede işte o zaman enflasyonu düşürmeye uzun zamanlı boyutu burada. Yani kamunun küçülmesi süratle küçülmesi, kamu küçülürken bunu özel kesim imalat sanayi yatırımları, özel kesimin satılabilir mallara yatırımı ile ikame edilmesi. Çok önemli bir yaklaşım. Bu zaman istiyor. Küçülen devleti nasıl ifade ediyoruz. Kamu borçlanması ile ifade ediyoruz. Yani hiç olmazsa kamunun borçlanması u-falması. Bu ufalma oldu mu bu yıl oldu. % 14 idi. Milli gelire oranla % 12'ye düşürebildik. Hedefimiz neydi % 8'di. % 8'di demekki hedefe yaklaşamadık. Hedefe yaklaşamadığımız için enflasyondaki düşmeyi göreceksiniz. Ama ufak boyutta göreceksiniz. Ne zaman göreceksiniz? Şubat sonunda itibarıyla göreceksiniz. Şubat sonun enflasyonu ilan edildiği zaman bir evvelki senenin enflasyonuna oranla bir önemli 10 puantlık bir düşüş olacak. Ama bu bizim hedefimizmi, hayır. Biz bundan fazlasını hedefledik. Çünkü kamu borçlanması gereğini %14'ten 12'ye değil 8'e indirmeyi hedefledik. Peki niçin olmadı bu. Kitlerden dolayı, kamu iktisadi teşekküllerine hiç bir şekilde el atılamadı. Peki nasıl başardık onlar atılamadıysa bu büyük düşmeyi yani %14'ten %12'ye düşmeyi Türkiye'nin altı tane ana meselesi vardır. Bu kamu borçlanması gereğine ilişkin yani, büyük kamu kesimi büyük borçlanmayla ilgili altı ana meselesi vardır. Malesef son yıl içersinde sadece ve sadece bir tanesine el attı. Ama bir tanesini kökten hallettik. Ve o bir tanesinin boyutları çok yüksektir. Şimdi toplam bütçe açığımız 32 trilyon, Türkiye'nin altı ana meselesini

sayarsak eğer bir tanesi kamu borçları açısından sayarsak, bir tanesi bunların fonlardır. Fonlar nedir? Fonlar bütün hepimizden, çocuklarımızdan, gençlerimizden toplanan para. İşte ne alırsanız üstünde vergi, bir de fon vardır. Fon nedir bir tür vergidir. Fakat bu vergi toplanıyor, toplam meclisin içersine girmiyor. Yani meclis denetiminin içersine girmiyordu. Bu 74 trilyonluk bir olay, 74 trilyonluk bir miktar halktan toplanıyor, ve ne hükümet tarafından belirlenen ilkelerle, ne meclis tarafından denetlenerek sarfediliyor. Çok büyük bir yolsuzluk konusuydu. Çok büyü bir verimsizlik ve harcama konusuydu. Nereye harcanıyor, o fonlar nereye isterse oraya harcanıyor. Bir takım insanlar o fonların başında, siyasi kadrolar başında mesela park yapıyor. Mesela camii yapıyor, mesela camiinin parkına çiçek diyor. Mesela, yolları yapıyor, mesela belli bir köye gidiyor, mesela şu veya bu insan fakirdir diyor ona para veriyor. Şu oluyor, bu oluyor 74 trilyonu 32 trilyonluk bütçe açığı olan Türkiye 74 trilyonluk bir hacmi böylece sarfediyordu Türkiye. Bu sarf büyükte bir açıktı, yani vergi gibi toplanıyor bütçeye girmiyor. Düşünebiliyor musunuz? Böyle bir olayı dünyada inanki örnek olarak bir tek yerde göstermek bile mümkün değildir. Ve bu fonları da tabi siyasi güç kolay kendinden bırakmıyor. Niye, düşünün bir telefon ediyor, benim şu işimi yap, bu paramı yolla. O da fona telefon ediyor. Ordan bir şey yolluyorlar. Ne meclis denetimi, ne şu ne bu hiç bir şey yok. Hükümet belirli öncelikleri mi tayin edecek. Mesela eğitimmi önceliğimiz, sağlıkmı önceliğimiz, çevre mi önceliğimiz ona göre harcamak diye de bir şey yok. Benim bunda en ufak bir abartım olduğuna düşünenler yanılırlar.

Çünkü yaşıyorum ben bunu, yaşadım bu olayı. Ve bu olayı bütçe denetimine almak için çok büyük bir mücadele verdik, ve kişisel olarak mücadele verdik, grub olarak mücadele verdik ve bu yılın bütçesinde bu bütçe içine alınmıştır. 74 trilyonluk bir olayı bütçe denetimi içine alabildik. Ama bunu siyasi iktidardan demeyeceğim, siyasi güçlerden koprama son derece güç bir olaydır. Yani belki kağıt üzerinde kolaydır, söylenmeside doğrudur. Biz bunları alıp bütçeye katacağız da dedik. Koalisyon hükümeti olarak dedik. Biz bunu işte kendi UDİDEM'imiz de söylemiştik. Parti programımızda vardı, koalisyonun diğer parti ortayın programında vardı. Protokolümüzde vardı, koalisyon protokolümüzde vardı. Hadi yap ama yapmak 74 trilyonluk kolay bir olay değildi. Yıl içinde etap etap bu dizginlemeyi getirdik. %14'ten borçlanması gereğini, 12'ye indirmenin kökünde sadece ve sadece bu yatmaktadır. Diğer beş alanda SSK çökmüştür Türkiye'de, ve hazinenin hiç bir hükümlülüğü olmamasına rağmen çok büyük alanda onlara bir aktarma yapılmaktadır. Bu açık devam ediyor. Bütçe açığı devam ediyor. Bütçe açığını indirmemizde değildir. Çünkü bir faizi var, bir de personel ödemesi var. Hangisinden çeke-

ceksiniz ancak iç borçlanmayı indirerek faizi indirmemiz mümkün. Burada da yapamadık. Üçüncüsü bir başka şeyi tabii ki açıklığı, açıklığı olduğu gibi önümüzde duruyor. Orada da az bir yol aldık. Bütçe açığında bir miktar aldık, kitlerde alamadık. Onun ötesinde bir dördüncüsü birliklerdir ve desteklemedir. Burada da Türkiye çok fazla girdi olmadı geçen sene. Ama bütün bununla birlikte fonlarda yapılan bir gelişme ile % 14'ten %12'ye bir küçük daralma oldu. Bu küçük daralmanın etkisini enflasyonda Şubat sonu itibariyle görüceğiz. Eğer %8'lere indirseydik enflasyonda %30'a inerdi. Ama % 8'e indirmek için projelerimiz yok mu, var. Her biri için var. SSK için var, birlikler için var, kitler için var, iç borçlar için var, hepsi için ayrı ayrı var. Ama bunu uygulama kolay bir olay değil. Bir kere siyasi mekanizmayı oraya götürmek kolay değil. Ama bu yanlışları yapmış olan da bizim iktidarımız değil, haksızlık etmiş oluruz. Bütün bu yanlışları yapan son beş yılın bir iktidarındır. Onu da ifade etmek gerekir. Yani bu hale sokabilmek için şunu çok doğru bir inancım olarak yani kendim inancım olarak ifade edeyim. Türkiye'de 80'le 85 arasında ne kadar iyi şeyler yapılmışsa 85'le 91 arasında o hızla bozulmuştur Türkiye. Türkiye'yi o hızla bozabilmek için özel bir çaba gerekliydi, o sanki ortaya konmuşcasına bozulmuştur Türkiye'nin dengeleri. Bu hale gelmiştir. Biz düzeltme süreci içersinde daha agresif olabilmeliydik bana göre. Ama ben iki şapkam var diye ifade etmeye çalışıyorum. Bir teknik olarak ne yapılabileceğinin bilinmesi meselesi teknik olarak öneriyi hazırlayıp götürme meselesi. Orada teknik bir insan gibi de çalışabiliyorum ben. Çünkü benim birde teknik taraflarım var. Başka arkadaşlarımdan siyasette başka teknik tarafları var. Onu teknik gözle görmek ayrı bir olay. Bir de onu siyasi uygulamaya koyup, siyasi risklerini hesap edip o siyasi riskler alınabilir. Uygulayıp ortaya koyabilmek ikinci bir olay. Bu ikinci olayda bütün bu deliklerle ilgili olarak beşincisi de tabii mahalli idareler olmak üzere, yani altı meselesini bir daha sayacak olursak; birincisi fonlar, ikincisi bütçenin kendi açığı konsolide bütçe, bütçenin dışında kitler, kitlerin dışında birlikler meselesi vardır. Birlikler ile toplam destekleme meselesi, mahalli idareler ve SSK meselesi. bütün bunlar altı meselesidir Türkiye'nin çok büyük. Birinci meselesi 74 trilyonluk fonlardır, çok bir iftiharla söylüyorum, çünkü bunu İFM yapamazsınız dedi, dünya bankası yapamazsınız dedi geçmiş iktidar yapamazsınız dedi, bizim kendi iktidarımızda kolay hazmedilebilir bir olay değil, tıkarız bütün devleti dediler. Ona rağmen bu 74 trilyonu hallettik. Geriye kaldı beş tanesi. Hodri meyan.

Adnan Kervan: Sayın bakanım, ben bir kamu bankası müdürüyüm. Benim özellikle ilgilendiren Türkiye'nin üçüncü sorunu dediğiniz kitler ve banka yani kit bankaları nasıl özelleştirilecek, bunlara nasıl bir yol izleyeceksiniz, beni bu konuda aydınlatmanızı istiyorum.

T. Çiller: Kamu bankaları özelleştirilmelidir. Kamu bankaları özelleştirme süreci içinde olmalıdır. Bunun dışında hangilerinin olacağını yine bizim hazırladığımız bir program U DİDEM'de vardır. Ve hükümet anlayışı içinde de zannediyorum ki yerleşmiştir. Bunların dışında kalacak olan bir Ziraat Bankası olmalıdır. Çünkü Ziraat Bankası desteklemeye devam ettiği müddetçe özelleştirilmesi mümkün olmayan bir banka. Ama zaman içinde o hale gelebilir. Ama şu anda düşünemeyecek bir banka. Bunun ötesinde bir ikinci banka Halk Bankası ve Kalkınma Bankası olmalıdır. Halk Bankası risk sermayesi kurumunun yerleştirilmesi gereken bir bankadır. Yani küçük üreticiye bir takım kaynakların dünya faizlerinin aktarılması gereken bir olaydır. Kalkınma bankasında adı üstünde teşviklerin bir takım şeylerin verileceği bir banka halinde kalabilmelidir. Bunun dışında her ülkede bir de Egim bank vardır. Devletten kopamayacak, hazineden kopamayacak. Bir de dördüncü banka olarak bunu görüyorum. Bir de bunun dışında kalan öğretmenler bankasında bir başka bankaya vermek yerine satılabilir, bir alınan grup vardı almak isteyen. Fakat çok çetrefilli olur diye düşündüğüm bu özelleştirmedeki en önemli meselelerden bir tanesi korkudur. Çünkü şunu veya bunu şu veya bu biçimde sattığımız zaman veya şu veya bu biçimde belli bir teşvik verdiğiniz zaman daima kararınız öзде doğru da olsa çok büyük bir siyasi risk alıyorsunuz. Her adımınızda siyasi risk alıyorsunuz. Burada ben bunun içindeyim çok açıkça. Bir Alman grubu geldi, bizden öğretmenler bankasını satın almak istedi. Projesini hazırladık. Fizibilitesi tutuyor idi, götürdüğümüz zaman bakanlar kurulunun riskini biz alır isek, şu veya bu biçimde töhmet altında kalırsız şekli ile bir başka bankaya devretti bunu. Töbank böylece o hale geldi. Şimdi önümüzde Denizcilik Bankası var. Denizcilik Bankası'nda yine sorunları var, yine almak isteyen var. Yine tahmin ediyorum ki, onu da bir başka kamu bankasına aktarılması gündeme gelecek. Ama diğer bankalar öyle aktarılabilir boyutlarda değil. Yani Denizcilik ve Töbank zaten eğitilmiş bankalardı. Onun dışında bir Emlak Bankın kamu kesiminin dışında olması lazım. Yani Emlak'ın içinde olması için kamunun bir neden var mı? Yani özel kesim ev mi yapamıyorda mı biz yapıyoruz. Yani özel kesim bir takım işlemleri mi yapamıyor? Bütün bunların kamunun dışında olması için hiç bir neden yok. Yani özelleştirilmesi lazım, dışında kalması lazım. Bunun yapılmasının, şeffaf olmasının yollarıda bence vardır. Hiç de öyle zor değildir. Açık açık koyarsanız kamuoyunun önüne, vadesini söylersiniz şunu söylersiniz, bunu söylersiniz ben iki gün önce İngiltere iken Sayın Thatcher'ın bir özelleştirme danışmanı var. 60 milyar sterlin bir özelleştirmeyi yapmış, ve şeffaf, adam kristal gibi son derece saygın düşünebiliyorsunuz. 60 milyar sterlinlik bir özelleştirme elinden geçirilmiş sör ünvanını almış, ve saygın kala-

bilmiş birisi bunun şekilleri yolları var. Bundan korkmamak lazım. Yani bunu ortaya çıkıp, televizyona çıkıp, gerekirse televizyonda ihaleyi yapıp açık bir biçimde herkesin önünde bunu yapabilmek lazım. Yani korkmanın da ecele falanda faydası yok. Evet bunun zorluklarını bilmiyor değiliz var b., bunun zorlukları hiç kuşkusuz var. Ama bunun b. öylesine götürmenin yolları da var. Ve bu cesareti gördüğü zaman kamuoyunun da saygı duyacağına inanıyorum ben. Yani tamam koruyacaklar doğacaktır insanları, ve bunu açık bir biçimde yapıp, işte bunun şartları da bu. Herkes gelsin, kamu da gelsin, televizyon da gelsin im istiyorsa gelsin, bunu şu türlü yapalım demenin zamanı da gelmiştir, yapılabileceğine de inanıyorum. Bu bankaların dışındakilerin dışında, kitler içinde bir başka yöntemin uygulanması da vardır. Gerekirse sonra ona da gireriz. Çünkü siz kamu bankalarını sordunuz. Teşekkür ederim.

Soru: Sayın başkan, sayın bakanım, saygıdeğer konuklar, iyi bir tesadüf oldu, böyle soruları çok duyuyor arkadaşım benim. İkibinli yıllarda tek dünya düzenine yani ekonomik dünya düzenine geçileceğini söylediniz. Sizce 2000'li yıllarda bankacılığın yeri ne olur? Yeni çıkan factoring sistemi ne olur? Türkiye'nin bunlara adaptasyonu ne olur? Teşekkür ederim.

Soru: Sevgili bakan, az önce sizin de söylemiş olduğunuz gibi. Dünyanın düzeni ile ilgili bir şey sormak istiyorum ben. Dünya entegrasyonu pozisyonunda Türkiye ne yönde hareket etmeli, ve biz genç demokratlar burada etkili olabilmeliyiz. Teşekkür ederim.

T. Çiller: Çok teşekkür ederim, sayın başkan. demokrasinin yaşama mümkün mü? Demokrasinin yaşama demokrasi inancının olduğu ortamda mümkündür. Yani demokrasiye inanan bir gençlik bir kitle var ise onun başarısız çıktığı zannedilen sınavlar karşısında korumaya devam etmeleri ile mümkündür demokrasinin yaşaması. Çünkü özellikle önümüzdeki yıllarda bir başka süreci yaşayacaktır Türkiye değil ama, dünya Türkiye'de bunun içindedir. O sürede şudur; galip bir sistem var diye düşünüyoruz biz. Rekabete dayalı piyasa ekonomisi dediğimiz, bir rekabet ekonomisi dediğimiz bir sistem. Bu neyin karşısında galip olmuştur. Bir sosyalist rejimin karşısında galip olmuştur. Galip gelmesi sosyalist sistemin çökmesi ile olmuştur. Yani birisi çökmüş öbürü galip çıkmıştır ortadan. Ama kendi içinde piyasa ekonomisinin veya rekabete dayalı düzenin sorunları olmadığı anlamına gelmiyor bu. Ve piyasa ekonomisi yani hür bir rekabete dayalı bir ekonomi ile demokrasi de çok yakından birbirlerine bağlantılıdır. Çünkü bireyin hakları bireyin rekabet gücü, bireyin devlet karşısındaki gücü demokrasi kavramının ve aynı zamanda bu hür rekabetin ortamının özünde vardır. Eğer bu böyle ise demokrasinin yaşamasının tek şartı bu sistemin işleyeceğini kanıtlamaktır. Bu

sistemin işlemediği zamanlarda da bu sabrı ve inancı göstererek buna varana kadar gitmektir. Burada iki önemli meseleye işaret etmek istiyorum. Eğer hür rekabet var ise, veya piyasa ekonomisi var ise istatistiği ne yapacağız. Eğer hür rekabet var ise ve her bireyin kendi hakları var ise, bir yerde de birey kendi bacağından asılıyor ise, değil mi, hür rekabetin özünde bu var. Peki o zaman hastayı ne yapacağız, sokağa mı bırakacağız, veya eğitilemeyen çocuğu ne yapacağız. Demekki üç kavram yönünde birleşiyoruz. Devletin rolü eğitim, devletin rolü çevre çok önemli, devletin rolü sağlıktan kendi gösterecek. Eğer bu yönden devlet küçülür, ve imalat sanayinden çıkar ama diğer yandan bu üç ana işlemi de yani insana yatırım da, çevre ve insanda çünkü, insana yatırımında kendini yeniden kurumlamazsa ve kendi ifadesini bulmaz ise, demokrasiyi yaşatması ve hür rekabet düzenine devam etmesi birbirine bağlantılı gördüğüm iki düzende mümkün değildir. Demek ki devletin vazifelerinin devletin mesuliyetlerinin bu çerçevede yeniden tanımlanmasına gerek vardır. O ortamda da demokrasi kendi suyunu, yaşam suyunu gençliğin inancında bulur diye düşünüyorum. Diğer yeni bankacılık sistemi ne olacak. Entegrasyon devam edecek entegrasyon dünyanın bloklara parçalanması meselesidir. Globalleşmesi ise tek değerlerde birleşmesi meselesidir. Coğrafi iktisadi bölünmenin ötesinde tek değerlere sahip çıkması meselesidir. Bu tek değer demokrasidir, bu tek değer insan haklarıdır, bu tek değer hür rekabetin verimliliğin devamıdır, bu tek değer bunun gibi kavramlardır. Ama bunun ötesinde bloklaşma vardır, entegrasyon dediğimiz bunu siz yaşayacaksınız bizden daha çok. Ama bu süreç içerisinde yeni bankacılık securitasion, banking sistem dediğimiz yani bankacılığın kendi bilançolarında aktiflerinde pasivlerinde menkul değerleştirildiği bir dünyada yaşayacak yeni bankacılık. Bunu Türkiye'ye ilk getirdik biz, yaptığımız en önemli işlerden birisidir, son yıl içerisinde. Bu kanunlar dizisi Türk parasını koruma kanunları kadar radikal bir reform niteliği taşır. Bunu Türkiye önümüzdeki yıl hissedecek. Önümüzdeki yıl Türkiye bu reformlar dizisini hissedecek, nasıl Türk parasının korumasının kaldırılmasından sonra biz bir takım insanlara hakikaten gerektiği biçimde saygımızı ifade etme durumunda kalmışsak bu iktidara da önümüzdeki yıl gençlere de, bankacılığın içindeki gençler bu saygılarını ifade edecekler, bunu çok büyük bir inançla söylüyorum. Çünkü burada bizim finans kesiminde getirdiğimiz reformda mevzuat olarak Türkiye ve bankacılık mevzuatı olarak ve finans kesimi sermaye piyasalarındaki mevzuat olarak dünyayı piyasayı yakalamıştır. Yani bu dengileştirme sürecine girmiştir banka kesimi. Ve ilk defa mesela tüketici kredilerinin pazarlanması başlamıştır. Olay şudur ne yapıyor banka? Banka kredi veriyor. Verdiği krediyi de satmaya başlıyor olay bu. Yani araba kredisi veriyor, araba kredisini de satmaya

başlıyor, hani bizim iki anahtar meselesi vardır, o iki anahtar katiyen hayal mayal değildir. O iki anahtar da ifade edilen mesele şudur. İnsanlar yurt dışında nasıl iki anahtara sahip oluyorlar, yani arabalarına ve evlerine nasıl sahip oluyorlar. İşte bu finans isimli reform kanalıyla. Nedir bu? Şununla gidiyor parası mı var, yok. Bankaya gidiyor bu krediyi alıyor, ne kredisini alıyor araba kredisini alıyor, kendi ferdi kredisini alıyor. Peki banka bunu nasıl veriyor, kendi parası mı var, hayır. O verdiği krediyi satıyor. Şimdi göreceksiniz gelecek yıllarda Türkiye'de ilk başta anahtarın birincisi böyle işlemeye başlayacak, yani sizler gideceksiniz bankalardan araba kredisini alabileceksiniz. Bu araba kredisini niye verecek size? Çünkü sizden aldığı, size verdiği krediyi satabilecek. Bunu yapabilir mi yaptı Türkiye. Ne kadarlık yaptı 11 trilyonluk son 6 ay içerisinde...

Hangi kredilerdi bunlar, herhangi birisi şu veya bunun kredisini alıyor. Ne için alıyor? İşte ben diyor, 1 milyona ihtiyacım var, 2 milyona ihtiyacım var, 3 milyona ihtiyacım var, sizler gençlersiniz. Evleneceğim, şunu yapacağım bunu yapacağım gidiyorsunuz işiniz gücünüz varsa krediyi alıyorsunuz. 11 trilyonluk Türkiye'de biz bu kanunu çıkardığımızdan beri bu krediler satılmaya başlandı. Onun için bundan sonraki aşamada sizlere araba kredisini vermeye başlayacak. Çünkü araba kredisini de satabilecek. Enflasyonu biraz daha aşağı indirdiğimiz zamanda siz gençler bunu yaşayacaksınız, o bankalar sizlere bu defa ev kredisini vermeye başlayacak. Ev kredisini 20 yıllık kira öder gibi ödemeye başlayacaksınız. İki anahtar hikayesinin aslı budur. Bunu anlatmakda çok güçlüğümüz oldu. Devletin sanki iki anahtarı herkese dağıtacağını, yani arabayı evi anahtarı ile birlikte vereceğini sanıldı. Hayır bu değil.

beciya

AKSİGORTA

EMEKLİLİK SİGORTASI İLE DE
FARKLIDIR...

akhayat Emeklilik Sigortası

AKHAYAT EMEKLİLİK SİGORTASI SİZE ŞU İMKANLARI SAĞLIYOR:

1 Sigorta süresi sonunda seçime bağlı olarak: EMEKLİLİK İKRAMIYESİ veya EMEKLİLİK AYLIĞI.

2 Ecel veya kaza ile vefat halinde varislere TOPLU ÖDEME.

AKHAYAT EMEKLİLİK SİGORTASI NEDEN FARKLIDIR?

- I. Çifte güvencelidir.
Sabancı Holding güvencesi
Sağlam yatırım güvencesi
- II. Kaynağı bilinen gelire göre
% 95 kar paylıdır.
- III. Yalnız emeklilik sigortası
değil, aynı zamanda HAYAT
SİGORTASI'DIR.
Siz de; sigorta acentenizden
herhangi bir emeklilik
sigortası değil,

AKHAYAT EMEKLİLİK SİGORTASI POLİÇESİ isteyin.

ASKERİ DARBELER ÜZERİNE

Talat TURHAN

Türkiye Cumhuriyeti'ndeki birçok şey gibi, darbecilik geleneği de Osmanlı İmparatorluğu'ndan miras kalmıştır. Osmanlı'nın son döneminde baş gösteren illegal örgütlenmeler, İttihat Terakki Fırkası çatısı altında toplanmış, "Babiali Baskını" olarak adlandırılan olayla bu gelenek başlamıştır. Mustafa Kemal ve İsmet Bey'in de o dönemde darbecilerle birlikte olduklarını görmekteyiz. İnönü daha sonraki yıllarda yaptığı bir söyleşide şöyle diyordu: "Orduda darbe heveslileri tükenmez. Genç subaylar her gün hükümet kurar, hükümet devirirler. Biz de Mustafa Kemal'le, yüzbaşıyken, darbe planları yapardık. Bu olur. Toplum bir çatışmaya, bir gerginliğe gittiği zamanlarda, bu artar. O zamanlarda subabı biraz açıp tahliye etmek lazım. Toplum rahatlarsa, onlar da darbe yapamaz." ¹

Mustafa Kemal dehası ile darbecilikten Kurtuluş Savaşı kahramanlığına yükselmeyi başarmış ve kendi döneminde Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)'nde darbe yapmak düşüncesi hiç kimsenin aklına bile gelmemiştir.

TSK bünyesinde darbe yapmak amacıyla ilk kez başlatılan örgütlenmenin tarihi 1943'tür. Bu örgüt içinde bulunanlardan, Cemal Tural (sonradan örgütten ayrıldı), Naci Aşkun, Necip San sayılabilir. Bilindiği gibi, 1943 yılında İsmet İnönü "Milli Şef" ünvanı taşıyan bir cumhurbaşkanıydı ve de çok partili döneme geçilmemişti. TSK'nın tümünün koşulsuz olarak İnönü'nün arkasında olduğu söylenegelmiştir. Oysa ki, 1943 yılında darbe yapmak için örgütlenenlerin amacı İnönü diktasına son vermektir. 1946'da çok partili döneme geçiş, 1950'de de DP'nin iktidar olması ile bu kişiler amaçlarına ulaştıkları için örgütlerini dağıtmışlardır.

1954'ten itibaren DP'nin diktaya gitme özlemi karşısında da gene aynı amaçla örgütlenen subaylar 27 Mayıs'ı yapmışlardır. 27 Mayıs'tan önce ABD, bir darbe geleceğinin farkındadır. Yandaşı olan Menderes iktidarını darbeden habersiz kılarak bir anlamda sonunu hazırlamıştır. 27 Mayıs'tan sonra ABD, başlangıçta darbenin ne yanında ne karşısında olmayı yeğlemiştir. Zaman içerisinde, genç subaylardan oluşan Milli Birlik Komitesi'nin tümüne egemen olamayacağını algılayınca, hareketi parçalamak için yerli işbirlikçilerin de katkısıyla her yolu denemiştir. Tüm bu olumsuzluklara karşın 1961 Anayasası ABD emperyalizminin çıkarlarına ters düştüğü için ABD yanlısı partilerce boy hedefi seçilmiş, 12 Mart ve 12 Eylül tümüyle Amerikan güdümünde gerçekleşerek 1961 Anayasası ortadan kaldırılmıştır.

Darbecilik geleneğine ABD işbirlikçisi olarak sahip çıkanlar bulunduğu gibi, iktidarın tutumunu

beğenmeyen kişiler vatan-millet kurtarma amacıyla yola çıkmakta, sonuçta ABD emperyalizminin çıkarlarına daha fazla hizmet eden bir düzen getirilmektedir.

80'li yıllardan bu yana, darbe tartışmaları Türkiye'nin gündemini oluşturmaktadır. 1989 yılında yine böyle bir tartışma başlamıştı. O zamanki görüşlerimizi ayrıntıyla açıklamıştık² Bu kez yeniden ülke gündemine giren darbe olasılığının TBMM Başkanı Cindoruk başta olmak üzere, toplumun her kesiminde tartışılır hale gelmesi, kuşkusuz "havanda su dövmek" olarak nitelenemez. Kanımızca, emir-komuta zinciri dışında darbesel bir örgütlenmenin duyumunu alan ilgililer darbelerinin cesaretini kırmak ya da onları hazırlıksız darbeye itmek suretiyle bu tehlikeyi önlemeyi düşünmüşlerdir.

Türk Ceza Kanunu'na göre darbeye teşebbüs suçtur. İktidarın üzerindeki "devlet üzerinde devlet",³ varlığını her geçen gün büyütürken sürdürdüğünden, iktidar bu zaafiyet içerisinde darbe teşebbüsçülerinden hesap sorma yerine, onları korkutmayı, cüretlerini kesmeyi yeğlemektedir.

Aslında askeri darbelerin anavatanı Lâtin Amerika'dır. Oradaki darbeleri Bolivar'dan başlayarak Monroe Doktrini'ne kadar, Monroe Doktrini'nden 2. Dünya Savaşı sonuna kadar, 2. Dünya Savaşı'ndan da günümüze değin üç ana başlık halinde incelememiz olanaklıdır. Bu türlerden özellikle sonuncusunun Türkiye ile çok belirgin koşutluğu bulunmaktadır. Çünkü; bu dönemde (1945 sonrası) dünya genelinde bir kaç istisna dışında tüm askeri darbeler Amerikan emperyalizminin çıkarlarına hizmet için düzenlenmektedir. ABD askeri darbelerin kuramını geliştirip, hegemonyası altına aldığı ülkelere ihraç etmekle kalmayıp bu amaçla GLADYO türü yer altı örgütleri kurup, finanse ederek denetiminde tutmaktadır. Tüm NATO ülkeleri yanında İsviçre, Avusturya ve İsveç gibi ülkelerde de bu tür örgütlerin varlığı 1990 yılında tüm açıklığıyla ortaya çıkmıştır. Gelişmiş Batı ülkelerinde komünist bir istilayı ya da iktidarı engellemeye yönelik bu tür örgütler, demokrasi geleneği yerleşmemiş ülkelerde ABD yanlısı askeri darbelerin oluşması için ortam hazırlamak, darbe sonrasında da onu yaşatmak gibi bir işleve sahiptirler.

Türkiye'de 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971, 12 Eylül 1980 tarihlerinde üç askeri darbe yaşandı. Bu süreç içerisinde yaşanan, açığa çıkan ya da çıkmayan bir sürü darbe girişimini şimdilik konumuzun kapsamı dışında tutuyorum.

27 Mayıs'tan sonra Türkiye'nin ABD Büyükelçisi olan Fletcher Warren'ın gözlemlerine dikkat çekmek istiyorum⁴. Warren'ın ilk saptaması "Türk Ordusu'nun darbeci olduğu" şeklindedir. O günden bugüne yaşanan süreç Warren'ı doğruladığı gibi, Lâtin Amerika laboratuvarında PRONONCIAMENTO diye tanımlanan askeri darbelerin zincir-

leme reaksiyonu, oranın pratiğiyle de doğrulanmaktadır. Bazı çevreler bu konuda tüpten çıkan dış macununun tekrar tüpe sokulamayacağı şeklinde bir tanımlama ile soruna ışık tutmayı yeğlemektedirler; onlar da gözlemlerinde haklıdırlar.

Warren'ın raporuna dönelim. Ona göre 27 Mayıs'tan sonra kurulan Milli Birlik Komitesi "çok genç, tecrübesiz ve üstlendiği misyondan başı dönmüş bir grup" olarak nitelendirilmekte ve "şu andaki işlerimizden biri de, MBK içindeki kilit kişilerin kimler olduğunu araştırmaktır" denilmektedir. ABD Büyükelçisinin bu sözlerinin yer aldığı raporun tarihi 11 Ağustos 1960'tır. Yani darbeden 2,5 ay sonra bile ABD Büyükelçisi MBK içinde adam aramaktadır. 27 Mayıs'a, ABD'nin ve yerli işbirlikçilerinin karşı çıkımlarındaki temel öge kanımızca bu hareketin ABD'nin bilgisine karşın onun kontrolü dışına çıkmasıdır.

Warren MBK Hükümeti'ne "ortalamanın üstünde" not verdikten sonra kabinede ABD'nin bazı yakın dostlarının bulunduğunu, kabine üyelerinin arasında eğitim, ticari ve ideolojik bağlarla ABD'ye meyletmış üyeler bulunduğunu, geçici hükümetin ABD'ye, Menderes Hükümeti kadar yakın olmayacağını, hükümet içinde ABD'ye karşı şüpheli bir eğilimin bulunduğunu belirtiyor ve "Menderes döneminde hiç karşılaşmadığımız ölçüde sıkıntı ve güçlükler yaşayacağız" şeklinde kanısını dile getiriyor.

1960'lardan 1980'lere kadar uzanan askeri darbeler dönemine yüzeysel bakıldığında kuşkusuz sayısız gerekçeler bulunabilir. Ama; Warren'ın da belirttiği gibi temel neden Türkiye'nin düzeninin her anlamda ABD'nin dümen suyuna oturtulmasıdır. Bu amaçla da ABD'nin kontrolü altına aldığı ülkelerdeki uzun erimli son hedefi, o ülkelerin iktidarlarının, muhalefetine ve bürokrasinin sivil ve asker kanadının ABD işbirlikçilerinden oluşmasıdır. Kuşkusuz bu yargımızı ekonomiden soyutlamak da olanaksızdır. Dünya genelinde Sosyalist Enternasyonal ütöpik bir teoride kalmasına karşın günümüzde Kapitalist Enternasyonalizm altın çağını yaşamaktadır. Bu amaçla yıllardan bu yana az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomileri dünya kapitalizmine entegre edilmeye çalışılmaktadır. Günümüzde aynı yöntemler çünkü sosyalist ülkeler için de uygulamaya konulmuştur.

Demokrat Parti iktidarından bu yana ABD güdümüne sokulmaya çalışılan Türkiye ekonomisi, Dünya Bankası ve IMF reçeteleri doğrultusunda birçok kereler operasyona alındı. Ancak, bunların içerisinde en önemli olanı kanımca 24 Ocak 1980 tarihinde Demirel İktidarınca alınan ekonomik kararlardır. Eğer ABD, Demirel İktidarında bu kararları uygulama gücünü görseydi büyük bir olasılıkla 12 Eylül Darbesi'ne vize vermezdi. Askeri darbe ve ondan sonra kurulan yapay demokratik düzen Türk Halkı'na serbest piyasa ekonomisi diyet yutturulurken ülkemizin, ABD'nin kucağına oturma süreci tamamlandı. Bu olguyu tehlikeye so-

kacak her girişimin ABD açısından bir darbe nede-
ni olabileceğini kesinlikle iddia edebiliriz.

ABD ve Batı dünyası yanında Japonya da Türkiye'deki serbest teşebbüs ve serbest pazar sisteminden emin bulunmaktadır. Nitekim Japon İş Konseyi Delegasyon Başkanı Ryoichi Kawai bu hususu 1989'da dile getirmiştir. ⁵

Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı başarmış, tüm olumsuz koşullara karşın bağımsızlığını uzun süre korumuş ve o koşullarda ekonomisini kalkındırmış onurlu bir ülkedir. Bu ülkeyi her anlamda bağımlılık batağına itmekte çıkar umanlar ülkemizdeki bugünkü kaosu gerçek sorumlularıdır. Hiçbir olguyu seçeneksiz düşünemeyeceğimize göre kanımca serbest piyasa ekonomisini de seçeneksiz olarak dünya halklarına yutturmaya kalkmak aymazlıktır. 1989'da ABD'de Georgetown Üniversite-si'nde düzenlenen bir panelde Cezayir, Mısır ve Türkiye için üçlü ekonomik birlik ve çözüm olarak "Uluslararası ekonomik ilişkilerde yeni bir model geliştirilmesi" önerilmiştir. Pek yakın bir tarihte serbest piyasa ekonomisi modelinin teorisini olan Milton Friedman, kendi modelini eleştirirken, Türkiye'nin iktidarıyla, muhalefetiyle ve bilim çevreleriyle bu modele teslim olması, ihanet olmasa bile tarihsel bir yanlış olarak değerlendirilmelidir.

Prof. Dr. Mümtaz Soysal açıklamaya çalıştığım bu olguları 1988 yılında yayınlanan bir makalesinde dile getirmektedir: ⁶

"Güney Amerika Toplulukları'nı için için yiyen, kemiren çöküş Türkiye'de de başlamıştır Türkiye'deki kronik darbe tartışmalarının tam şu sırada yeniden başlaması rastlantı değildir. IMF ve onun arkasındaki uluslararası büyük sermaye, Latin Amerika'da gösterdiği büyük başarıyı burada da gösterip Türkiye'yi de "Darbeler Ülkesi" durumuna sokmayı başardı..... IMF, sosyal güvenliğin zaten zayıf olduğu toplumlarda sosyal güvenlik giderlerinin daha da kısılmasını savunup toplumdaki uçurumları büyütür... Yüzeydeki görüntüler ve yaşanan olaylar ne olursa olsun, ortaya çıkan bu bunalım provasının temelinde ekonomik modelin iflasi yatıyor.

Gene o dönemde bir panelde görüş açıklayan Prof. Dr. Memduh Yaşa: "Gelir dağılımı ile sosyal farklılıkların arttığını" belirtmiş ve "uçurumun kenarına geldiğimizi, bir sabah 03.00'te radyodan anlarız" deyince, konuşması, DGM tarafından soruşturmaya alınmıştır. Gene aynı dönemde Business International'ın Türkiye raporunda "Türkiye'nin gündeminde ya kalıcı demokrasi ya da yeni bir askeri darbeye gidiş var" deniliyordu.

Bilindiği üzere ülkemizdeki darbe tartışmaları '60'lı yıllardan günümüze değin süregelmektedir. Ekonomik çöküş ve yönetsel kargaşa sürdüğü sürece de devam edeceğe benzemektedir. Sırası gelmişken Özal'dan söz etmek istiyorum. Özal 1986 yılında "alternatifimiz yoktur" dedikten sonra:

"iki yılda tahmin edilemeyecek kadar dış politikada sonuç aldık. Bir Kıbrıs meselesi eskisi kadar gündemde midir?" diye soruyordu ve "özal enflasyonu indiremezse gider diyorlar. Özal inşallah enflasyonu bu sene hep aşağıya çekecektir. Çünkü şartlar buna müsait ve önümüzdeki sene inşallah yılbaşı sonu itibarıyla (1987'yi kastediyor) enflasyonun yüzde yirmibeş civarına geleceğini kuvvetle ümit ediyorum" diyordu.

Politika ileriye görme sanatıdır. Bu anlamda en başarılı politikacı, öngörülerinde yanılmayan kişidir. Bu anlayışla Özal'ı değerlendirirsek tüm görüşlerinin zamanla doğrulanmadığını görmekteyiz.

Özellikle enflasyon konusundaki süregelen yanlışlığının bugün Türk toplumunun her alanını etkisi altına alan kaosu temel nedeni olduğunu düşünüyorum.

1989 yılında yayınlamış olduğum bir yazıda o gün gündemde bulunan "Darbe olasılığı"nı işledim. Daha sonra da bu yazıyı "DORUK OPERASYONU" adlı yapıtımda yayımladım.

12 Mart 1971 yarı askeri muhtırasal darbeye karşı ilk direnecek organ TBMM olmasına karşın o dönemde başbakan olan Süleyman Demirel'in darbecilerle işbirliği yapmaya kalkışması kendi açısından gerekçesi ne olursa olsun demokratik yanlışların en büyüğüdür.

1973 yılında 12 Mart Darbesi'yle ilgim dolayısıyla idam istemiyle İstanbul Sıkıyönetim Askeri Mahkemesi'nde yargılanırken sorgum sırasında 12 Mart Darbesi'nin arkasında CIA'nın bulunduğunu duruşma tutanağına geçiren ilk kişiyim. Benden iki yıl sonra bir gazeteye yapmış olduğu açıklamada Dışişleri eski bakanı İhsan Sabri Çağlayangil beni doğruladı. Daha sonra çeşitli kaynaklar bu gerçeği teyid ettiler.

12 Eylül 1980 Darbesi üzerine fazla konuşmaya gerek yok. Bu darbenin "Made in USA" damgalı olduğu birçok kaynaktan açıklandığı gibi bütün dünya da bu gerçeği kabul etmiş bulunuyor.

14 yıl CIA ajanlığı yaptıktan sonra insanlığa karşı suç işlediği bilincine varan CIA ajanı Philippe Agee yapmış olduğu ihanetleri "CIA Günlüğü" adlı iki ciltlik yapıtta toplamıştı. Aynı kişi 1988 yılında Türkiye'deki askeri darbelerde CIA'nın rolü için şunları söylemektedir: "Faşizmin en büyük destekçisi CIA'dır. Yunanistan, Türkiye, Güney Kore, Filipinler, İran, Endonezya'da CIA duruma müdahale edip faşizmin zaman zaman yerleşmesini sağlamıştır. CIA Türkiye'de siyasi baskı ve işkence yapılmasında da başrolü oynamıştır."

DİPNOTLAR:

1. Abdülkadir Selvi, Yeni Asya Gazetesi, 1 Ekim 1992
2. Talat Turhan, Doruk Operasyonu, Sorun Yay., 1989
3. Talat Turhan, Özel Savaş, Terör ve Kontrgerilla, Tüz zamanlar Yay., 1992
4. Hürriyet, 27 Mayıs 1980
5. Cumhuriyet, 24 Nisan 1988
6. Milliyet, 4 Nisan 1988

DOĞAN AVCIOĞLU VE 12 MART*

Elçin MACAR

GİRİŞ

27 MAYIS SONRASI ORDUDAKİ
GELİŞMELER, AP'NİN ORDUYA BAKIŞI
VE OYAK

12 Mart öncesi basın incelendiğinde görülecektir ki, Türkiye çok karışık günler geçirmektedir. Basında, terör, öğrenci ve işçi eylemleri, üniversiteler, ekonomik gidişatın olumsuzluğu ve bunların yanında politikacılara duyulan güvensizlik politikacıların görevlerini kötüye kullanmaları gibi temalar hakimdir. Bu gidişata "dur" demek için, "son çare olarak askeri müdahale" büyük tirajlı gazetelerde dahi açıkça tartışılmaktadır ¹.

Şimdi 27 Mayıs 1960'tan itibaren önemli gelişmeleri, özellikle ordu bağlamında özetleyelim ²:

27 Mayıs 1960'ta ordu, hiyerarşik olarak alttan yukarıya, nüveleri 1954-1955'e kadar dayanan örgütlenmeler sonucu, yönetime el koyarak, on yıllık Demokrat Parti iktidarını devirdi. Subaylar 38 kişilik bir Milli Birlik Komitesi oluşturdular. Devlet ve MBK başkanlığına DP'nin son döneminde Kara Kuvvetleri Komutanı olan Cemal Gürsel getirildi. Sıddık Sami Onar başkanlığında bir anayasa komisyonu kurup, onlardan yeni bir anayasa hazırlamalarını istediler.

Ancak kısa süre sonra, MBK üyelerinin bir programa ve kesin düşüncelere sahip olmadıkları görülmeye başlandı. Aralarında en önemli sorun, bir an önce seçimlere gitmek ya da iktidarda uzun bir süre kalmak olarak belirdi. Bu da MBK içinde 'gitmek isteyenler' ve 'kalmak isteyenler' şeklinde bir saflaşma yarattı.

Kalmak isteyenler, 13 Kasım 1960'ta emekliye sevk edilerek, yurtdışındaki büyükelçiliklere görevli olarak gönderildiler.

13 Kasım'dan sonra, yurtdışına gönderilenlerin görüşlerine daha yakın gözükken, gelişmelerden memnun olmayan subaylarca Silahlı Kuvvetler Birliği kuruldu ³. Bu örgütün 2. MBK'ya karşı bir denge unsuru olduğunu görüyoruz. Talat Aydemir, Halim Menteş, Selçuk Atakan, Necati Ünsalan gibi albaylar burada oldukça etkin oluyorlar.

Temmuz 1961'de yapılan seçimlerde hiçbir parti çoğunluk sağlayamadı. Bunun üzerine SKB görüşleri çerçevesinde 21 Ekim'de İstanbul'da "21 Ekim Protokolü" imzalandı. Buna göre, iktidara el konulacak ve MBK fesh edilecekti. SKB'nin Ankara grubu da buna, ertesi gün "Mürted Protokolü" ile katıldı. Ancak Genelkurmay Başkanı (aynı zamanda SKB başkanı) Sunay'ın desteğiyle bu protokolün uygulanmasına engel olundu, siyasi parti liderleri "Çankaya Protokolü" ile uzlaşmaya zorlandı, böylece İnönü başkanlığında CHP-AP koalisyonu, kuruldu.

* Bu yazı, Eylül 1992'de, İ.Ü. Uluslararası İlişkiler Bölümü'ne verilen yüksek lisans tezinin bir bölümüdür.

Ancak 27 Mayıs'ın ana hedefi DP'nin çizgisinde olduğu bilinen AP'nin 27 Mayıs'tan birbuçuk yıl sonra iktidara gelmesi radikal subayları çok rahatsız ediyordu. Tekrar, müdahale amacıyla, SKB'nin İstanbul grubunca 9 Şubat Protokolü, 9 Şubat 1962'de imzalandı.

Bütün bu protokollerde imzası olan Kara Harp Okulu Komutanı Kur. Alb. Talat Aydemir, kimse düğmeye basmaya yanaşmayınca, kendisi ile birlikte bazı radikal subayların da emekliye sevk edileceklerini öğrenmesi üzerine bir darbe girişiminde bulundu. Açıkça olmasa da, bir kısım öğretim üyesi ⁴, aydın, politikacı hatta işadaminca da desteklenen Aydemir'in bu girişimi bastırıldı. Çok sayıda subay emekliye sevk edildi.

1962 Mayıs'ında koalisyon hükümeti istifa etti. 25 Haziran'da yine İnönü başkanlığında CHP, YTP, CKMP ve AP'den ayrılan bağımsızlarca ikinci bir koalisyon hükümeti kuruldu.

Emekli olan Talat Aydemir, bazı 22 Şubatçılarla birlikte 21 Mayıs 1963'te ikinci kez darbe yapmayı denedi. 1964'te Fethi Gürcan ile birlikte idam edildi.

Aralık 1963'te yıkılan 2. koalisyon hükümeti yerine 3. koalisyon hükümeti bu kez CHP ve Bağımsızlarca, yeniden İnönü liderliğinde kuruldu. Ancak bu hükümet de bütçe reddedildiği için Şubat 1965'de istifa etti. Bağımsız Senatör Suat Hayri Ürgüplü yeni bir hükümet kurdu.

Bu arada, 13 Kasım 1960'ta yurt dışına gönderilmiş olan "14'ler" in, dönüşlerinde değişik partilere girdiklerini görüyoruz. CKMP'den TİP'e kadar dağılan bu tercihler, aslında 14'lerin bile türdeş bir düşünce yapısına sahip olmadıklarının göstergesiydi.

Ekim 1965'te genel seçimler yapıldı. AP çoğunluğu alarak iktidar, Süleyman Demirel de başbakan oldu.

Danıştay, Anayasa Mahkemesi, Milli Güvenlik Kurulu gibi yürütmenin gücünü kısıtlayıcı organlara yer veren 1961 Anayasası, iktidara gelen AP'nin temel sorunuydu. AP iktidarı boyunca bu anayasanın değiştirilmesi için çalışmıştır.

Uzun yıllar tartışılacak olan, ordunun politikaya müdahalesini sağlayan Milli Güvenlik Kurulu, birçok ülkedeki örneklerinden esinlenilerek 1961 Anayasası'nca oluşturulmuştur. Anayasadaki "kuvvet temsilcilerinin üyeliği" ibaresi, 1962'de yasayla Kara Hava ve Deniz Kuvvet Komutanları olarak kesinleştirilmiştir. Görevi, güvenlikle ilgili konularda, yürütmeye görüş belirtmektir. Bu kurulun oluşturulmasında temel neden, genel oya ve siyasal partiler rejimine duyulan güvensizliktir ⁵. 1969 ve 1970 yıllarında, özellikle Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur'un MGK'da yaptığı hükümet aleyhindeki çıkışlar, hükümet için büyük sıkıntılar yaratmıştır.

AP iktidarının DP'nin orduya bakışının subaylarda yarattığı rahatsızlıklardan, 1960-63 arasındaki olayların özellikle AP ve politikacıları hedef almasından dersler çıkarttığı ve orduya "yakınlaşma" stratejisi izlemeye başladığı görülüyor. 27 Mayıs'ın DP döneminde subayların maaşlarının düşüklüğünden kaynaklandığı biçimindeki görüşler etkisini gösteriyor ⁶, ordu mensuplarının maaşları yüksek tutulmaya çalışılıyordu. Bu dönemle birlikte bir kısım emekli general ve subayın AP'ye üye olmaya başladıkları basında yer alıyor. AP Programının orduya bakışı şöyle:

Ordumuzun tarihi geleneği; Ordu personelinin refahı

Madde 89- Silahlı Kuvvetlerimizin yalnız Vatan müdafaası ile meşgul olmasını, siyasi cereyan ve temayullardan uzakta kalmasını, siyaset dışında millî bir müessese halinde savunma vazifesini yapmasını hem modern devlet anlayışının hem de Silahlı Kuvvetlerimizin tarihi geleneklerinin tabii bir icabı sayarız. Ordu personelinin yorucu ve yıpratıcı şartlar içinde çalıştığını hesaba katarak, mesleğin şeref ve haysiyetine yakışan bir hayat seviyesini idame ettirmenin zarureti kabul ederek, Silahlı Kuvvetlerimizin mesken, maiyet, refah ve emniyet bakımından tatmin edici imkanlara sahip olmasını arzu ederiz ⁷.

AP iktidarında ordu için önemli bir gelişme. Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK)'nın güçlendirilmesidir. Ordu mensuplarından kesintilerle oluşturulan OYAK, pekçok alanda yatırıma girişmiştir. Bunların arasında otomotiv (OYAK-Renault, Motorlu Araçlar İmal ve Satış A.Ş.), çimento, petrokimya (Petkim, Yasaş), inşaat (OYAK-Kutlutaş), gıda (Pınar, Eti), elektronik sanayi (Askeri Elektronik Sanayi-ASELSAN), tarım (Hektaş) ve sigorta gibi alanlar da vardır ⁸.

Bu yolla subaylara da "kapitalist zihniyet" verilmeye, ekonomiyle "sağlamca bütünleşmeleri" sağlanmaya çalışılmıştı ⁹. Küçükömer'e göre; böylece D. Parti döneminde, özel ellerde sermaye birikirken, nisbi ve mutlak olarak fakirleşen subay grubunun durumu düzeltiliyor, DP'nin hatası artık tamir ediliyordu ¹⁰.

Mart 1969'da Genelkurmay Başkanı Cemal Tural emekliye sevk edildi. Yerine Kara Kuvvetleri Komutanı Memduh Tağmaç getirildi. Cemal Tural son zamanlarda örneğin TRT gibi, göreviyle pek ilgisi olmayan yerleri "denetlemeye" çıkıyordu. Görevi sona erse de, ayrılmayacağına dair söylentiler vardı.

Özellikle silahlı kuvvetler mensupları, aydınlar ve gençler, hareketliydi ve politikayla yakından ilgileniyordu. Kamuoyunda antiemperyalist ve anti-amerikan bir anlayış hakimdi. Belge'ye göre, "1960-70 arasında sol siyaset ve fikirler orduya çeşitli biçimlerde girmişti. Küçük rütbelerde Marksizmi benimseyenler vardı" ¹¹.

Silahlı Kuvvetler'deki bu hareketlilik yayın-

larla da su yüzüne çıkıyordu. Bunlara, eski "Genç Kemalistler" grubundan yüzbaşılardan önderliğinde yayınlanan Hava Harp Okulu Yıllığı "Göksenin", daha çok Devrim gazetesinde kamuoyuna ayrıntıyla sunulan, 69 Subay Bildirisi, Devrimci Ordu Gücü Bildirisi gibi örnekler verilebilir.

Ordu içindeki bu radikal eğilim ve hareketliliğin nedenleri konusunda bir ipucunu belki Ahmet Taner Kışlalı'nın, 1971 yılının ilk aylarında, 239 subay ve 531 astsubay arasında yaptığı bir araştırmanın sonuçlarında bulabiliriz: Araştırmaya göre; "[Yüksek] gelir kökenliler ortadan kalkmakta, tüccar-sanayici vb. kesiminden gelenler yarı yarıya azaltmakta [yanlışlık aslından, azaltmakta olacak, EM]; buna karşılık ilk kez işçi çocukları da subaylar arasına katılmakta ve küçük esnaf-zanaatkar kökenlilerin oranı iki misline yakın bir artış göstermektedir. Orta sınıf eğiliminin güç kazandığını ve subaylığın, alt gelir düzeyindeki bazı toplumsal kesitler açısından (işçi, küçük esnaf ve çiftçi), toplumsal hiyerarşide yükselmek için bir olanak olmaya devam ettiğini..." görüyoruz ¹².

I- Bölüm

A) Doğan Avcıoğlu'nun Görüşlerinin Belirleyicileri

Doğan Avcıoğlu'nun, esas olarak Yön ile başlayan arayışı, somut olarak, 1968'de "Türkiye'nin Düzeni"ne ulaşmıştır. Avcıoğlu'nun görüşlerinin oluşumunda şu etkenler ve kişilerin önemli olduğu düşünülebilir:

(1) 1960'lı yıllarda alevlenen ve "Bağımlılık Okulu" ile şekillenen "az gelişmişlik" tartışmaları.

Benzer bir yorum Berktaş'da mevcuttur: "... Türkiye'nin Düzeni (1968) adlı kitabında Avcıoğlu, sadece mevcut düzenin bir eleştirisini değil, aynı zamanda, çıkış yoluna ilişkin, ideolojik-siyasi-ekonomik-kültürel boyutlarıyla, komple bir projeyi de sunmaktaydı... Bir yandan, Batı'da yeni geliştirilen 'the development of underdevelopment' (az gelişmişliğin gelişimi: ezeli bir gerilik değil, zaman içinde örülen bir süreç olduğu) kavramının iyi bir uyarlamasını meydana getiriyor; diğer yandan, bağımlılaşma aşamalarının irdelenmesi ile bu bağımlılığı altedecek bir devrim stratejisinin önerilmesi arasındaki, 1960 ve 1970'lerin tümüne özgü, o çok sıkı içiçeliği, hemen karşımıza çıkarıyordu." ¹³

(2) Genel olarak Sovyetler Birliği kaynaklı olan, "kapitalist olmayan yol" ve "milli demokratik devrim" tezleri.

(3) 1965 Seçimleri.

Bu seçimler, Avcıoğlu'nun, solun Türkiye'de seçimle iktidar olamayacağı düşüncesini pekiştirmiştir.

(4) Şevket Süreyya Aydemir ve Niyazi Berkes.

1930'larda Kadro dergisi ile devletçiliği sa-

vunan Aydemir, 1960'larda "Yeni Devletçilik"i savunan Yön'e uygun bir yazardır. Marksizm'in 19. yüzyıl için açıklayıcı bir bakış açısı olduğu, 20. yüzyılda ilerlemenin ulusal kurtuluş savaşları ile olacağı, merkez-çevre perspektifi Avcıoğlu'nun Aydemir'de yakın bulduğu görüşler olarak belirtilebilir. Avcıoğlu, 1940'lı yılların DTCF öğretim üyesi Berkes'ten ise, özellikle tarihe ve Osmanlı Tarihi'ne bakışta etkilenmiştir.

(5) Özellikle, sömürge durumundan yeni kurtulmuş olan ulusların "Asya üretim tarzı"na, benzer toplum biçimlerinden az gelişmişliğe ve kapitalist aşamayı atlayarak, sosyalizme geçişlerin nasıl olabileceği gibi konularda Yves Lacoste.

(6) "İlerici", antiemperyalist askeri rejim uygulamaları. Özellikle Peru, Libya ve Mısır idealize edilebilir.

(7) Fransa eski başbakanı Pierre Mendes France.

Özdemir'e göre, "o yıllarda [1950'lerin ilk yarısında, Fransa'da EM] en çok beğendiği ve etkilendiği siyasal şahsiyet ise ilginç bir isim: Pierre Mendes France. France'ın parlamentoya karşı güçlü hükümeti savunan görüşleri sonradan Avcıoğlu'nun 'zinde güçler' adını verdiği ordu, aydınlar ve gençliğe dayanarak reformları gerçekleştirecek olan hükümetin modelini benimsemesinde etkili oluyor..." ¹⁴

(8) Yön dergisi çıkarken kurulan Yön Yayınları da, derginin çizgisine paralellik gösteren kitaplar basmıştır. Avcıoğlu'nun, esas olarak, etkilendiği çalışmaları bastığı kabul edilebilir. Basılan kitapların bazıları şunlardır:

Garaudy-Sosyalizm ve İslamiyet

Jalee-Yoksul Ülkeler Nasıl Soyuluyor

Fahri-Amerikan Harp Doktrinleri

d'Encausse/Schram-Asya'da Marksizm ve Milliyetçilik

Berkes-Baticılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler

Lacoste-Sınıf Açısından Az gelişmişlik

Küçük, Garaudy'nin kitabının basılması ile ilgili şunları söylüyor:

"Müslüman ülkelerde ve islamda sosyalizm olduğunu yayarak, Silahlı Kuvvetler mensuplarına, sosyalizmin, Türkler'e pek uzak olmadığını anlatılmak istendiğini sanıyorum" ¹⁵.

B) Avcıoğlu'nun Devrim Stratejisi

Avcıoğlu'nun nihai hedefinin sosyalizm olduğu açıktır. Zaten sosyalizmden "kısa bir anlatımla sosyal adalet içinde hızlı kalkınma metodu"nu ¹⁶ anlaması da bunu gerektirir. Öncelikli hedefi ise, sosyalizme geçiş için Türkiye'nin yaşaması gere-

ken "milli demokrasi" dönemidir.

Esas olarak sosyalizmin tek olduğu görüşündedir. Bütün sosyalist akımlar, kaynağını aynı sosyalist idealden alırlar. Bu ideal, en geniş şekliyle, bütün insanların özgürlük, eşitlik ve kardeşlik ilkelerinin ışığı altında, en iyi şekilde yaşamalarına ve gelişmelerine olanak veren bir toplum düzenine kavuşma çabası biçiminde özetlenebilir. Ancak sosyalizme ulaşmada çeşitli yollar mevcuttur. Bu çeşitlilik ülkelerin değişik özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Batı Sosyalizmi, Doğu Sosyalizmi, Azgelişmiş Ülkeler Sosyalizmi gibi ¹⁷.

Avcıoğlu'na göre, ilk iş antiemperyalist ve antifeodal mücadeledir. Sosyalizme giden yol önce buradan geçer ¹⁸.

Küçük burjuvazi, Avcıoğlu'nun sözleriyle "ara tabakalar", devrimin temel gücüdür. Çünkü "çıkarları, modernleşme ve hızlı kalkınmadan yadır. Toplum hayatında önemli rolleri dolayısı ile, öncü bir rol oynamaya, kendilerini özel çıkarlarının üstüne çıkmaya zorlayan tarihi bir misyonu sahip saymak eğilimindedirler" ¹⁹. "Milli kurtuluş hareketi safhasında, mücadelenin ideolojik alanda öncülüğünü, istesek de istemesek de, aydınlar yapacak, gerekli kadroyu geniş ölçüde onlar sağlayacaktır. Bu konuda her türlü romantizmi, aydın sosyalizmi gibi çocukça kötülükleri bırakarak, gerçeği olduğu gibi görmeliyiz" ²⁰.

Avcıoğlu, sanayi burjuvazisini, Batılı toplumların gelişmesinde, ilerici ve devrimci bir rol oynadığı halde, Türkiye'de böyle ilerici bir rol oynayacak yetenekte görmemektedir. Çünkü, sanayi burjuvazisi Batı'dakinin aksine prekapitalist düzenin geri sınıflarıyla ittifak halindedir. Bu durumuyla, sanayici, düzen değişikliğini reddeden gerici sınıfların safında yer almaktadır. Böylece, sanayicisinden, ithalat ve ihracatçısından, tefeciye ve toprak ağasına kadar uzanan bir tutucu egemen sınıflar koalisyonu ortaya çıkmaktadır ²¹.

Ancak Avcıoğlu, burjuvaziye bir blok olarak karşıya almaktan kaçınılması gerektiğini, kendi aralarındaki çıkar çatışmalarından dolayı, bir kısmının, milli sanayiye geliştirmek isteyen milliyetçilerin yanında yer alabileceğini söylüyor ²².

Bütün bunlara karşın, Avcıoğlu'nun devrim anlayışının, esas "vurucu" ve "öncü" gücü ordu- dur. Ordu, reformları gerçekleştirecek olan kadronun hem içindedir, hem de önünü açacaktır.

Pratikte, bu görüşlerini şekillendirdiği 60'lı yıllarda yaşanan, Libya, Peru ve Mısır gibi "ordunun ilericiliği" örnekleri mevcuttur. Türkiye'de de - her ne kadar reformları gerçekleştirememiş olsa da- 27 Mayıs gibi, hatta 22 Şubat - 21 Mayıs gibi ordunun kışlasından çıkabileceğini gösteren olaylar yaşanmıştır.

Avcıoğlu için Nasır örneği özellikle önemlidir: "Ordunun mutlaka faşizm getireceğini ileri sü-

renler, her şeyden önce Nasır denemesini aydınlığa çıkartmalıdırlar... Başkan Nasır'ın.... açıkladığı programı oldukça ileri sosyalist bir programdır." ²³ Zaten antiemperyalist hareketin güçleri aynı şekilde, Nasır'da "köylüler, işçiler, askerler, aydınlar ve ulusal sermaye" iken ²⁴, Avcıoğlu'nda, "işçi, köylü, aydın, gençlik, esnaf ve milli sermaye"dir²⁵.

Avcıoğlu, Marksizmin orduya temel bakışını eleştiriyor, Türkiye'de "orduyu hakim sınıfların elinde itaatkar bir alet olarak düşünmek büyük bir hatadır" diyor ve ekliyor: "Memleketimizin Batılılaşma hamlelerinde, ordu, daima ilericilerin safında yer almıştır. Bugün de, ilerici kuvvetlerin, **Anayasa- dan da** (vurgu benim, EM) kuvvetli teminatı ordu- dur" ²⁶.

Ordunun sınıfsal dayanağını da Duverger'den alıntı yaparak şöyle açıklıyor: "Ordu, bazen solcu bir politik güç olabilir... Günümüzün bazı azgelişmiş ülkelerinde durum böyledir. Buralarda askeri okullar, fakir sınıflara ya da küçük burjuvaziye mensup kabiliyetli çocuklara toplumsal yükselme yolu açmaktadır. Subaylar, büyük feodallerin ellerindeki siyasi iktidar karşısında, bu toplumsal grupları temsil etmeye yönelebiller" ²⁷.

C) Kapitalist Olmayan Yol

Bu başlık, Avcıoğlu'nun, "Komünist kalkınma yolu" ve "Amerikan tipi kalkınma yolu"ndan başka, üçüncü olarak saydığı ve Türkiye'nin izlemesi gereken yol olarak düşündüğü "milli devrimci kalkınma yolu"nun ²⁸, popüler adıdır.

Aslında, "kapitalist olmayan kalkınma yolu ve ağır sanayiye dayanan hızlı kalkınmayı, 1960'lı yıllarda, geri kalmış ülkeler için sosyalizme geçiş modeli olarak" ²⁹ Sovyetler Birliği savunuyor. Ve bunun geniş anlam ve yöntemi olarak da "Milli Demokratik Devrim, Sovyet bilim adamları ve dış ilişkiler uzmanları tarafından Soğuk Savaş'ın sonlarına doğru geliştirilerek ön plana çıkartılıyor" ³⁰.

Yöner yazarlarından Türkkaya Ataöv, "kapitalist olmayan yol" için, "... tarihsel gelişim içinde, farklı sosyo-ekonomik yapıların bir arada yaşadığı ve sınıfsal güçlerin yeni baştan gruplaşabileceği bir ara dönem olabilir" diyor ³¹.

"Milli devrimci kalkınma yolu" modelinin Avcıoğlu'nda ana çizgileri şöyledir:

1. Kamu sektörü, ekonomide daimi bir yere sahiptir. Kamu sektörünün büyüme hızı, özel sektör büyüme hızından daha yüksektir. Böylece, kamu sektörü giderek bütün ekonomide egemen duruma gelmektedir.

2. Stratejik nitelikteki belli üretim kolları devletin elindedir. Bu faaliyetlerde kamu sektörü egemenliği, en kısa zamanda gerçekleştirilmelidir.

3. Birinci ve ikinci şıklar sonucu, tekelleri karakterdeki yerli ve yabancı sermayenin faaliyet a-

lanı daraltılmaktadır.

4. Ortaçağ kalıntısı sınıfların tasfiyesi ve tarımın kalkınmada gerekli rolü uygulayabilmesi için, köklü bir toprak reformu zorunludur.

5. Temel sanayilerin kurulmasına öncelik veren ve esas itibariyle kamu sektörüne dayanan planlı sanayileşme, ülkenin kalkınmasını gerçekleştirmek ve ekonomik bağımsızlığını sağlam temellere oturtmak amacını gütmektedir.

6. Kaynakların hem mali, hem de fiziki planlamasını öngören şumullü ve gerçekleştirilmesi zorunlu bir plan, bu tip kalkınmanın vazgeçilmez aracıdır³².

Avcioğlu, bu modele uygun olarak kalkınma stratejisini de şöyle çiziyor:

1. Kalkınma programlarına göre öncü sektör sanayi olmalıdır.

2. Çok yüksek bir yatırım ve tasarruf oranı sürdürülmelidir. Bu egemen sınıfların lüks tüketimi kırılarak, tarımsal üretimde büyük çiftlikler kurularak gerçekleştirilebilir.

3. Sanayi yatırımlarında ağır sanayiye yönelmeli ve 'dengesiz bir gelişme modeli' izlenmelidir. Bu modele göre ekonominin daha yüksek bir aşamaya ulaşması için, bir süre bazı sektörler ihmal edilebilir.

4. Karma teknoloji (gereğine göre ileri ve geri teknoloji birarada) kullanılmalıdır.

5. Teknik ve mesleki eğitim hızlandırılmalıdır.

6. Dış ticarete ithal ikamesine öncelik tanınacaktır³³.

Avcioğlu'na göre "... 'Milli devrimci kalkınma yolu' Kemalist tezin temele indirilmesinden ve böylece Atatürk devrimlerinin devam ettirilmesinden başka bir şey değildir" ³⁴.

60'lı yıllarda bu modeli ısrarla işleyen Avcioğlu, 1982-83 yıllarında yaptığı görüşmelerde Özdemir'e, "Türkiye'nin Düzeni"nde anlatılan üç kalkınma yolu hakkında, "aslında sosyalist ve kapitalist yollardan başka bir üçüncü yolun bulunmadığını; orada sözü edilen 'Milli Devrimci Kalkınma Yolu' adlandırmasının 1971 öncesinin özel koşulları dikkate alınarak düşünüldüğünü" [vurgular benim, EM] söylüyor ³⁵.

D) Sosyalistlerle ilişkiler - MDD

1960'lı yıllarda Türkiye'de sosyalist düşüncelerin gelişiminin, örgüt olarak esas kaynağı Türkiye İşçi Partisi'dir. Yine, 60'lı yıllara damgasını vuran, sosyalist devrim - milli demokratik devrim tartışmasının da doğduğu ve ilk yaşandığı yerler TİP ve Yön'dür.

TİP ilk kurulduğu zamanlarda Yön tarafın-

dan olumlu karşılanmış, ancak daha sonra şiddetle eleştirilmeye başlanmıştı. Bunda "TİP yöneticilerinin, Türkiye'deki gelişme aşamasını, sosyal güçler durumunu ve mevcut ortamı gözönünde tutmadan sınıf önderliği sorununu en önemli konu olarak ortaya atmalarının ve kendi görüşlerini zamansız sayanlara karşı da hırçın bir tutum takınmalarının rolü vardır" ³⁶.

Bir ara Yöncülerin girişimiyle adeta TİP'e alternatif olarak, "Çalışanlar Partisi"nin kurulması gündeme gelmiş ancak sonuçsuz kalmıştır.

Yön'de esas olarak, TİP'in "dar" bir bakış açısına sahip olduğu, radikalleşen ara tabakaları ihmal ettiği söylenmiştir. 1965 seçimleriyle TİP'in aldığı oy oranı, sosyalistlerin seçimlerle iktidara gelebileceğini göstermiş, bu da Yön'ün TİP'e eleştirilerinin artmasını sağlamıştır.

Avcioğlu'na göre, "TİP programındaki toplumsal yapının tahlili ile ilgili uzun açıklamalar elli yıl önce yazılmış çok genel planda kalan bir 'çeviri'den ibarettir.... Batı aktarmacılığından öteye pek gidilmiş değildir.." ³⁷. Zaten program da esas olarak bir MDD programıdır ³⁸.

1960'lı yılların sonlarında şiddetlenen sosyalist devrim - milli demokratik devrim tartışmasının özünde, devrimin kimin önderliğinde olacağı ve devrimcilerin programlarının ne olması gerektiği soruları yatıyordu. Bu, Türkiye'nin sınıfsal yapısının ve gelişmişliğinin de bu tezlerle cevap verecek şekilde tahlilini beraberinde getiriyordu. TİP'te şekillenen birinci teze göre, Türkiye artık kapitalist bir ülkeydi. Bu nedenle önünde sosyalist bir aşama vardı, devrim önderliği klasik tezlere göre işçi sınıfındaydı. Program sosyalist bir program olmalıydı. Sosyalizme kitlelerin bilinçlenmesi ve parlamenter sistemle geçilecekti.

MDD tezini 1960'lı yıllarda ilk işleyen Doğan Avcioğlu'dur. Bunu "Madanoğlu Davası" iddiası da belirliyor: "Mihri Belli ve paralelindeki kişilerden önce 'Geniş Cephe' programını ortaya atmış ve bunu 'Milli Kurtuluş Cephesi' isimiyle kamuoyuna takdim etmiştir" ³⁹.

MDD'nin temelinde, Lenin'in "İki Taktik"inde ifadesini bulan, sosyalistlerin iki programı olması gerektiği düşüncesi var. Birincisi, burjuvazinin yapmadığı ya da yapamadıklarını içeren demokratik yani asgari, ikincisi sosyalist yani azami program. Ancak, Avcioğlu'nun bunu tamamen böyle benimsediğine dair bir yazısına rastlamıyoruz.

MDD tezini şekillendiren ve sosyalist çevrelere sunan kişi, Yön'de E. Tüfekçi imzasıyla yazan Mihri Belli olmuştur. Belli'nin Yön'deki bir yazısına göre MDD şöyle özetlenebilir:

"Türkiye bugün emperyalist sistem içindedir ve bu sistem yeraltı kaynaklarından dış ticaretine, politikasından kültürüne kadar Türkiye toplumunu baskı altında tutmaktadır... Durum bu olduğu-

na göre, besbelli ki, Türkiye toplumunun önündeki devrimci görev, Türkiye'nin bağımsızlığını gerçekleştirerek, feodalizmi tüm izleriyle ortadan kaldır[maktır]....

Buna kısaca demokratik devrim diyoruz. Çünkü milli bağımsızlığın gerçekleştirilmesi ve feodalizmin ortadan kaldırılması, demokratik devrimin iki ana görevidir. Demokratik devrim, gelişme halindeki Türkiye toplumunun önünde zorunlu bir aşamadır, ama yalnızca bir aşamadır. Bizi sosyalist Türkiye'ye götüren, geçilmesi zorunlu bir aşama" 40.

Avrupa'da ve gelişmiş kapitalist ülkelerde demokratik devrimi burjuvazi gerçekleştirmiştir ancak "... içinde yaşadığımız emperyalizm çağında Türkiye gibi geri kalmış bir Doğu ülkesinde... burjuvazi hegemonyasında bir demokratik devrim beklemek büyük gaflet olur." Çünkü Türkiye'de bilimli bir milli burjuvazi yoktur 41.

"Milli burjuvazi çifte karakteri olan bir sınıftır. Bir yandan emperyalizm tarafından ezilmektedir. Bu bakımdan devrimden yana, yani bağımsız, demokratik bir Türkiye'den yana olması gerekir. Ama öte yandan varlığı kapitalist sömürme sisteminin devamına bağlı olduğu için sosyalizme karşıdır... Onun için böyle çelişkili bir durumu olan bir milli burjuvazinin, Türkiye'de ancak güçlü bir halk hareketi tarihi gelişmeye damgasını vurduğu zaman, işbirlikçi sermaye ile uzlaşmayan sınıf çıkarının bilincine varması ve devrimci güçler arasında, bir süre için, yerini alması beklenebilir" 42.

Asker-sivil aydın zümre, Türkiye'de, orduda olsun, devlet mekanizmasında olsun, kilit noktaları elinde tutmaktadır. Belli, burada Marx'ın 18. Brumaire'ine atıf yaparak bu zümrenin önemine dikkat çeker 43. Bu zümre ile işbirlikçi sermaye-feodal müttegallibe arasında derin bir sınıf çelişkisi olduğunu ve uzlaşamayacaklarını yazar 44.

MDD'de ve Avcioğlu'nda özellikle "antiemperyalizm" ve "milli burjuvazi" vurguları ortaktır. Avcioğlu, Çetin Yetkin'e şöyle diyor: "... Benim görüşüm Türkiye'deki bugünkü devrimci aşamanın amaçlarının tespiti bakımından demokratik devrimcilerin görüşüne daha çok yaklaşıyor. Fakat onların milli burjuvazi görüşlerinden ayrılır" 45.

MDD'nin asgari programında olan, toprak reformu, NATO'dan çıkmak, dış ticaret, bankacılık ve sigortacılığın devletleştirilmesi gibi görüşler, Avcioğlu'nun 1971'de yayımladığı "Devrim Üzerine"de de toplu olarak mevcuttur.

Bağımsızlık içinde devrimler yoluyla bir an önce çağdaş uygarlığa ulaşmak diye özetlenen Kemalist tez ile MDD programı arasındaki benzerlik Uluç Gürkan tarafından da ele alınmıştır 46.

Belli, kalkınmak için seçilecek "kapitalist olmayan yol" konusunda ise Avcioğlu'ndan ayrılıyor, Cezayir'de bile bundan söz edilemediğini hatırlatarak, Cezayir'den daha gelişmiş bir ülke olan Türki-

ye'de "sosyalist yol'un tek çıkar yol olduğunu söylüyor 47.

MDD tezi, başta Yön olmak üzere, Türk Solu, Aydınlık, Proleter Devrimci Aydınlık, Sosyalist gibi dergilerde işlenmiştir.

Bu dergilerin etrafındaki gruplaşmalarında Avcioğlu ile birlikte bir "asker-sivil aydın zümre" darbesini bekledikleri anlaşılmaktadır. "Küçük burjuvazinin azami programını çizmekte olan D. Avcioğlu", Mahir Çayan'a göre "tarihsel müttefik"tir 48.

Merdan Yanardağ'a göre MDD, sol Kemalist tezleri Yön'den devralmıştır 49.

MDD çevresinin ve "ordunun devrimciliği"ni tarihe bağlayan Kıvılcımlı'nın bu "beklenti"lerindeki amaç, iktidarın bu yolla ele geçirilmesi ve sonra MDD'nin gerçekleştirilmesidir.

Yön-Devrim çizgisinin hakim anlayışı ile MDD anlayışının teorik olarak farklılıklarından söz edilse de, 12 Mart öncesi bunların pratikte buluşan en yakın iki çizgi olduğu görülmektedir.

II. Bölüm

Örgütlenme - 9 Mart

12 Mart öncesi süreçte, ülkenin gidişatından memnun olmayan ancak bir şeyler yapılması gerektiğini düşünen sol tandanslı kişiler genel olarak ya CHP'ye ya TİP'e giriyorlar, ya da MDD hareketinin çevresinde buluşuyorlardı.

Ancak teori ve pratikte bu partiler ve gruplarla birlikte olamayan bazı aydınlar, öğretim üyeleri, yazarlar, askerler ve eski askerler var. Bunların 12 Mart öncesinde çeşitli biçimlerde bir araya geldiklerini, toplandıklarını, örgütlendiklerini görüyoruz.

Doğan Avcioğlu'nun bir örgütlenme içinde bulunmasının başlangıcı, o sıralar CHP milletvekili olan Orhan Kabibay'ın 1968 yazında ziyaretine gelmesiyle başlıyor, Kabibay eski MBK üyesi "14'ler"den. Bu kişiyi, 12 Mart öncesi incelendiğinde, "bir askeri darbeyi gerekli gören" örgütlenmelerin hemen hepsinde başlatıcı, aktif bir üye ve koordinatör olarak görüyoruz.

Kabibay, 1969 başında, Cumhuriyet gazetesi yazarı İlhan Selçuk, Akşam gazetesi yazarı İlhami Soysal ve Doğan Avcioğlu'nu bir araya getiriyor ve "tehlikeli gidişe karşılık fikri hazırlık yapılması gerektiği"ni söylüyor.

Kendisi gibi eski MBK üyesi ve 14'lerden olan Numan Esin'in de toplantılara çağırılmasını istiyor. Birkaç toplantıdan sonra, bu sıralarda aşağı yukarı aynı biçimlerde bir araya gelmekte olan eski MBK üyesi ve kontenjan senatörü Cemal Madanoğlu, eski MBK üyesi Osman Köksal, İktisat Fakültesi Asistanı Mahir Kaynak ve Hıfzı Kaçar'la birlikte toplanılması öneriliyor. Ancak bu genişlemenden sonra, 13 Kasım olayında önemli rol sahibi ve Ankara Merkez Komutanı olan Cemal Madanoğlu

ile birarada bulunmak istemeyen 13 Kasım "mağduru" Numan Esin, ayrılma kararı alıyor. Bu arada toplantılara Yön'ün çıkmasında etkin olan Cemal Reşit Eyüboğlu da katılıyor.

Toplantılar ilerledikçe bir şekillenme başlıyor. Madanoğlu başkan, Avcıoğlu genel sekreter seçiliyor. 12 Mart'tan sonra yargılandıkları "Madanoğlu Davası" adıyla bilinen davanın iddianamesi-ne göre bir tüzük hazırlanıyor.

Aynı zamanlarda, başlangıcı 1967 yılına kadar giden bir gruplaşmanın da Harp Akademileri çevresinde olduğu görülüyor. Bu grup, hepsi kurmay albay olan İbrahim Artuç, Adnan Arabacıoğlu, Fahrettin Tezel, Celalettin Korkut, Orhan Seyfi Güven ve Adnan Kaptan'dan oluşuyor.

Bu grupla çok yakın olan, Em. Kur. Yrb. Necdet Düvencioğlu, Madanoğlu grubuyla teması sağlıyor. İddianameye göre, "İstanbul ve Marmara Cunta Grubu" olarak adlandırılan bu grup üyelerinin sayısı daha sonra 20 albaya ulaşıyor.

Dolayısıyla ortaya sivil, asker kökenli ve asker olmak üzere üç gruptan oluşan örgütlenme şeması çıkıyor.

Madanoğlu'nun başkanlığı -asker grup tarafından açıkça olmasa da- kabul ediliyor. Bu örgütlenme, 1967 yılında Türk Devrim Ocakları'nda Hıfzı Kaçar tarafından gruba davet edilen MİT elemanı Mahir Kaynak yoluyla izleniyor.

Bu sıralarda eski MBK üyeleri Mucip Atkı ve Ekrem Acuner'in de ayrı ayrı örgütlenmeler içinde oldukları biliniyor. Acuner'in "Devrimci Kemalizm Grubu" MİT ajanı Üsteğmen Sefer Sayılır'ın ihbarı üzerine çöküyor, Albay Memduh Çelen tutuklanıyor, Milli Birlik Grubu üyesi Tabii Senatör Ekrem Acuner'in de daha sonra dokunulmazlığı kaldırılıyor.

MİT'in bu tür örgütlenmeleri çok iyi izlediği anlaşıyor.

Bunların dışında, aslında 12 Mart öncesinde en önemli sayabileceğimiz gruplaşma bizzat ordu içinde yaşanmıştır⁵⁰. Başlangıçta yine Orhan Kabibay'la karşılaşılıyor.

Kabibay 1969 yılında yanında Talat Turhan, Numan Esin olduğu halde, bazen yalnız, sık sık Adapazarı'nda 2. Tümen Komutanı Tümgeneral Celil Gürkan'ı ziyaret ediyor. Gürkan'a, Batur ve Gürler'in de kendileri gibi düşündüklerini, ancak düğmeye basmakta nazlı davrandıklarını, bu işin hızlandırılması gerektiği yönünde düşünceler aktarıyor.

Küçük'e göre; "Faruk Gürler, radikallerin dayı olarak ortaya çıktı, İlhan Selçuk, sütununda, Cumhuriyet tarihinde ilk kez bir kuvvet komutanı değişikliğine, doğrudan müdahale etti; Gürler'in, kuvvet komutanı olması gerektiğini savunan fıkra yazdı"⁵¹ ve Faruk Gürler, Kemal Atalay'ın yerine

KKK oldu.

Daha sonra Ankara'da KKK Plan-Pensipler Başkanlığı'na atanan Gürkan, böylece Gürler'e çok yaklaşıyor ve varolan gruplaşmada önemli bir yere geliyor.

Havacı grubun koordinatörü Hv. Kuv. Kom. Genel Sekreteri Tuğgeneral Aydın Kirişoğlu iken, Gürkan da karacı grubun koordinatörü oluyor. Deniz Kuvvetleri ile ilişkileri Tuğamiral Vedii Bilget sağlıyor. Aydın Kirişoğlu'nun bir süre sonra ölümü üzerine Havacı grubun koordinatörlüğünü Tuğgeneral Ömer Çokgör üstleniyor.

1970 başlarına kadar, Talat Turhan, Numan Esin, İrfan Solmazer, Fakih Özfakih gibi isimlerle ilişkide bulunan bu asker kesim o günlerden itibaren bu ilişkilerini kesiyorlar.

Turhan'a göre "9 Martçı kadroya 1970'lerden sonra, 27 Mayıs modeli hakim oldu. Bu görüşten hareketle, askerlerin her şeyi yapabileceklerine inandılar. Bu nedenle sivil dedikleri kişilerle ilişkilerini kestiler..."⁵²

Avcıoğlu bir toplantıda, aynı zamanda silahlı kuvvetler içindeki örgütlenmede yer alan Bnb. Yılmaz Akkılıç ve grubunun kendisine bağlı olduğunu söylüyor. Ancak esas olarak, Avcıoğlu'nun havacı grupla ilişki içinde olduğu biliniyor: "... O, Havacı subaylarla, tabii bu arada rahmetli KIRIŞOĞLU ile görüşüyordu."⁵³

Artık, Madanoğlu grubunun esas tavrı, silahlı kuvvetler içinde hiyerarşik olarak en üst düzeydeki bu grubun yapacağı darbeyi beklemektir. Toplantılarda yapılan konuşmalara göre amaç "ihtilalin fikri temeli ve kadrosunu oluşturmak"tır. Burada da Devrim'deki yazılarıyla, Avcıoğlu ön planda gözüküyor.

Avcıoğlu'na göre; "... Hiyerarşik bir müdahale beklenmektedir... O halde birleşmenin amacı, esas itibarıyla sivil sektörde fikir ve kadro planında bir hazırlıktır."⁵⁴ Yani, Avcıoğlu, iki örgütlenme arasında bir görev bölüşümü varsayıyor. Kendi örgütlenmesinin çalışma alanını "sivil sektör" olarak görüyor. Bir toplantıda, tabanlarının ne olduğu sorusuna şu cevabı veriyor: Sosyalist Gençlik Örgütü, Fikir Federasyonu, ODTÜ Öğrenci Birliği.⁵⁵

1970 yılı içinde, Kaynak tarafından izlenmekte olan Madanoğlu grubunun asker kesimi, Türkiye'nin çeşitli yerlerine tayinle dağıtılır. Böylece grup ağır bir darbe yer.

Madanoğlu grubunun amacı olan "fikri temel", Devrim gazetesi yoluyla özellikle silahlı kuvvetler mensuplarına sunulurken, "devrim stratejisi"de ortaya konuyordu. Silahlı kuvvetler içindeki örgütlenme ise "devrimden sonra ne yapılacağı"na dair çeşitli raporlar hazırlıyordu. Bu raporlara göre devlet yeniden düzenleniyordu. Bu arada Emin Değer, İlyas Albayrak ve Hidayet Ilgar tarafından bir anayasa hazırlanmış, sivil gruptan Avu-

kat Fakih Özfakih'te bu hazırlıkta yardımcı olmuştur.

Bir gazeteye göre anayasa hazırlanırken "BAAS Anayasasından yararlanılmıştı" ⁵⁶

Devrimin umdeleri de 13 madde olarak saptanmıştı:

1. Toprak reformunun gerçekleştirilmesi
2. Tarım reformunun gerçek anlamı ile uygulanması
3. Sınai alanda reform
4. Eğitimde reform
5. Dış ticaretin devletleştirilmesi
6. Yeraltı kaynaklarının devletleştirilmesi
7. Bankaların devletleştirilmesi
8. Büyük müesseselerin devletleştirilmesi
9. Dış siyasetin bağımsızlık esasına göre yeniden tesbiti
10. Sosyal güvenlik reformu
11. İdari reform
12. Vergi reformu (Gerekirse para reformu dahil)
13. Silahlı Kuvvetler'de reform" ⁵⁷

Bu umdeler aslında, Devrim gazetesi sayfalarında şekillenmiştir. Ayrıca bunlar, Avcıoğlu'nun Şubat 1971'de yayımlanan "Devrim Üzerine" adlı kitabında söylediklerinin özünü taşımaktadır. "Devrim Üzerine", aslında Avcıoğlu'nun görüşlerinin bir özettir. O'nun, 1971'de, Yön, Türkiye'nin Düzeni ve Devrim çizgisinde ulaştığı yeri göstermektedir. Bu bir program kabul edilebilir. Avcıoğlu'na göre "...aşırı sağa da, aşırı sola da karşıyız' idare-i maslahatçıları, darbe yapabilirler, ama hiçbir zaman devrim yapamazlar..." ⁵⁸ Dolayısıyla bu "program", "darbe"nin, "devrim"e dönüşmesi için hazırlanmıştır.

Yeni anayasanın, yeni devlet şemasının, basın yayın ve TRT ile ilgili düzenlemelerin, bir bakanlar kurulu listesinin içinde bulunduğu bir dosya Ocak 1971 sonlarında Batur'a ulaştırıldı. Batur dosyayı inceledikten sonra, çeşitli eleştirilerde bulundu, "İnanmadığım bir şekil ve sistem içinde bulunamam" diyerek dosyayı iade etti. Ancak dosyayı hazırlayanların bu eleştirilerinden oldukça alındıkları görülüyor. Batur'a yazdıkları cevapla "biz komünist değiliz" diyorlar ⁵⁹. Celil Gürkan da anılarında şunları söylüyor:

"... Komünizm ile Marksizm ile en ufak bir ilgimiz yoktu... Benim yanında yer aldığım tavır,... fiilen kurulu düzene karşı pekala bir darbe sayılabilecek olan 12 Mart Muhtırasının tersine, çeşitli SAĞ ve SOL darbe olasılıklarına karşı, koşullar kaçınılmaz kıldığında uygulanacak ATATÜRKÇÜ, devrimci ve ilerici, hayırhah, yurtsever bir müdahaleyi öngören bir tavır idi. Amacım, ... özgürlükçü parlamenter demokrasiyi amaçlayan GEÇİCİ bir yönetimle GERÇEK DEMOKRASİ'ye ulaşmaktı" ⁶⁰

Dosya, çeşitli ilavelerle ve bu kez bakanlar kurulu listesi yerine 203 kişilik bir adaylar listesiyle birlikte yeniden Batur'a verildi. Dosyada aynı zamanda, Gürler ve Batur için hangi görevlerin düşünüldüğü (Selim Bey yani Gürler için devlet başkanlığı, Yavuz Bey yani Batur için de başbakanlık), kod adlar belirtilerek yazılmıştı ⁶¹. Aynı dosyanın üzerinde hazırlayanlarca yazılmış "dosya şu anda Gürler'e gösterilemez" ibaresi de vardı ⁶². Bundan, henüz Gürler'e, Batur kadar güvenilmediği anlaşıyor. Yani Batur, Gürler'den daha yakın. Üstelik kendisine verilen cevapta "liderimiz" diye hitap ediliyor.

Madanoğlu grubunun bu sıralarda durumu na bakacak olursak, Ilıcak'ın yayımladığı "el yazısı itiraflar"dan çıkan ortak nokta, grubun 1970 yazında dağıldığıdır. Ancak Kaynak, buna karşı çıkıyor ve 12 Mart'tan sonra dahi (çünkü 12 Mart, ilk günlerde, beklenen darbe sanılmıştı) görev beklediklerini söylüyor. ⁶³

1971 başından itibaren ordudaki hareketliliğin arttığı görülüyor. 9 Mart günü harekete geçilmesi kararlaştırılıyor. Aslında gelişme ve toplantılar hakkında bilgiler, günü gününe, MİT'le de bağlantısı bulunan, örgütlenme içindeki (darbeden sonra Genelkurmay Başkanı yapılması düşünülen) Korg. Atif Erçikan tarafından Genelkurmay Başkanı Tağmaç'a ulaştırılıyordu. Tağmaç'ın bütün amacı alttan gelen "tehlike"ye karşı gücü elinde tutmaya çalışmaktır. 3 Mart 1971'de, bir müdahalenin kaçınılmaz olduğunu gördüğünde, dışında kalmamak ve duruma hakim olup, kendi istediği yöne çekebilmek için ".... ne yapılacaksa biz yapacağız" demiştir ⁶⁴. Bu "benim başında olmadığım hareketlere katılmayın" olarak da anlaşılabılır. Aslında, Tağmaç bir şeyler yapılması gerektiğinin farkındaydı ve bunun temelinde, o günün Türkiye'si hakkındaki yorumu yatıyordu: "... Memlekette sosyal uyanmanın boyutları ekonomik uyanmanın boyutlarını fersah fersah geride bıraktı..." ⁶⁵

Tam da aynı günlerde Selçuk Cumhuriyet'teki köşesinde şöyle yazar: "Sonuç: Orduların varlık gerekçesi, milli pazarı yabancıya sömürtemektir." ⁶⁶

"Darbenin beklenir olduğu" o günlerde, AP Milletvekili Aydın Yalçın ve arkadaşları, Gürler'e bir önerge sureti gönderirler. Buna göre CHP'nin desteği ile Demirel'i düşüreceklerdir. Bu gerçekleşinceye kadar askerlerin herhangi bir harekete geçmelerini ertelemeleri, Gürler'den sözlü olarak rica edilir ⁶⁷.

Harekete geçiş kararı alınan 9 Mart 1971 günü, 17.30'da, Batur'un odasında, örgütlenmenin kilit generalleri buluşurlar. Aslında bu toplantı, Gürler'in "ikna" edilmeye çalışıldığı ya da kendilerini bir harekete zorlamaya çalışanları [Gürkan ve diğerlerini kastediyor, EM] teskin etmeye yönelik olduğunu söylüyor. ⁶⁸

Gürkan ise anılarında, bu toplantıda, Batur dahil, generallerin Gürler'e son rötuşları aktarır, artık onun en kıdemli general olarak düğmeye basmasını istediklerini anlatıyor.

Bir değerlendirmeye göre Gürler ilerde, "General Necip olmamak için" hareket emri vermiyor.⁶⁹

Bunun üzerine 9 Mart gecesi 50 kadar general-subay darbe kararı alırlar. "9 Mart'a kadar, 9 Mart'çılar 12 Mart Muhtırasını verenlerle beraberdirler."⁷⁰

Devrin Milli Savunma Bakanı Ahmet Topaloğlu da bunu doğruluyor: "F. Gürler Paşa 9 Mart'a kadar havacılarla beraberdi. M. Batur ne derse o olur diyordu. 9 Mart'tan sonra değişti ve komutan ne derse o olur (Tağmaç) demeye başladı".⁷¹

10 Mart'ta orgeneral ve korgeneral düzeyinde, aslında resmi bir niteliğe sahip olmayan "Genişletilmiş Komuta Konseyi" toplanır. Burada "uzlaşılr" ve 12 Mart günü Tağmaç, Gürler, Batur, E-yiceoğlu bir muhtıra vererek ordudaki "hareketliliği" bitirirler.

Küçük'e göre, "12 Mart'ta, komuta düzeyi kaypaklık gösteren diğer mensuplarını da kendine çekerek, ordu bütünlüğü içinde ve hiyerarşiyi koruyarak müdahale etti".⁷²

Ölçütü pek de anlaşılamayan bir işlemle, 16 Mart'ta, içlerinde Gürkan, Bilget, Çokgör gibi kilit isimlerin de bulunduğu 5 general ve 8 subay emekliye sevk edilir. 9 Mart'la ilişkili kabul edilen 46 kişinin de görev yerleri değiştirilir. Gürkan bu işlemi "liderlerinin azizliği"ne veriyor.⁷³

Avcıoğlu, 12 Mart'tan sonra Davutpaşa Kışlası'nda birlikte yataarken, Rasih Nuri İleri'ye şöyle diyor: "Kapımızı durmadan aşındırıyorlardı, düğmeye basmak gerekince basamadılar, sonunda Gürler geldi, Hava Kuvvetleri alarma geçti dedik, öyle ise ben de gidip alarma geçeyim dedim. Batur'la görüş-tü, karar geri alındı, oysa başa geçeydik dışa bağımlı Türk kapitalizminin belini kırardık."⁷⁴

SONUÇ

Ordunun toplumsal rolü ve işlevi konusunda, modernleştirici bir işlevi olduğunu savunan Hurewitz'e göre; "geri kalmış toplumlarda askeri bürokrasi en ileri düzeyde rasyonelleşmiş kurumdur. Ve bu kurum içinden gelen askerlerin toplumu yönetmesi, gelişme ve modernleşme açısından olumlu, hızlandırıcı bir olgudur. Huntington ise, ordunun siyasal sisteme müdahalesi ile toplumsal yapının gelişmesi ve karmaşıklık düzeyinin yükselmesi ile askerlerin siyasal iktidara el koymalarının zorlaşacağını ileri sürmektedir.⁷⁵ Dolayısıyla, "askeri darbe" kavramı ile "azgelişmişlik" kavramının birbiriyle yakından ilişkili olduğunu, pratik-

te askeri darbelerin azgelişmiş ülkelerde yaşandığını biliyoruz.

Askeri darbeler, birbirleriyle mücadele içindeki toplumsal sınıf ve katmanların, bu mücadelelerinin, dönemsel olarak bir sonucu ve sınıfsal ittifakı ya da ayrıştırıcısıdır.

Eğer darbeleri illa da "ilerici" ya da "gerici" olarak nitelenecek gerekiyorsa, darbelerin getirdiklerine ve götürdüklerine bakmak gerekir. Eğer, bir darbe sonucunda geniş kitleler ve emekçi sınıflar yararına kazanımlar söz konusu ise, bu darbenin "ilerici" olduğu söylenebilir.

12 Mart'a gelirken yaşanan, siyasal iktidar düzeyindeki bunalım, sınıflar arasında artık başat olan sanayi burjuvazisinin, burjuvazi ittifakını zorlaması, diğerlerinin de, kendi aleyhlerine olan gidişata önlemler alma çabaları sonucudur. Bu tezde ortaya konmaya çalışılan örgütlenme de, küçük burjuvazinin, özelde sivil ve asker aydınların bir siyasal hareketidir. Bu hareketin de en önemli adı ve teorisini Doğan Avcıoğlu'dur. Bu hareketin politik dayanakları esas olarak aydınlar ve gençliktir. Ayrıca orduyla ilintili şu gruplar sayılabilir: Tabii Senatörler (27 Mayıs'ı gerçekleştiren Milli Birlik Komitesi'nin 13 Kasım'dan sonraki üyeleri, [Mada-noğlu istifa etmişti. EM]), 14'ler (13 Kasım'da yurtdışına gönderilen MBK üyeleri), 22 Şubat ve 21 Mayıs'çılar (Talat Aydemir liderliğindeki iki darbe teşebbüsüne katılan ve destek verenler), Genç Kemalistler (Afyon Batı Menzil Komutanlığı'nda Talat Turhan çevresinde oluşan grup) Elbette, bu başlıklar içinde sayılabilecek, ancak bu hareketi benimsemeyen kişiler olabilir. Ancak, bu grupların genel bir desteğinden kuşku yoktur.

Genel yaklaşım Avcıoğlu'nun Marksist olmadığı yönündedir.⁷⁶ Ancak, Marksist değilse bile, Marksizmi, "insanlık tarih sürecinin bütününe açıklayan tek yaklaşım" sayıyordu.⁷⁷ Kaynak'a göre, "Batı kontrolündeki Türkiye'nin gelişmeyeceğine inandığı için solcuydu."⁷⁸

Birçok kaynaktan çıkan ortak nokta, Avcıoğlu'nun 12 Mart'tan önce, çok geç kalındığına ve derhal harekete geçilmesi gerektiğine dair sürekli uyarılarda bulunduğuudur.

Avcıoğlu'nun yazılarında ve 12 Mart öncesi örgütlenmelerin içinde bulunan asker ve asker kökenlilerin yapıtlarında da "tam bağımsızlık" vurgusu ve amacı çok belirgindir. Tabii, buradaki temel hata, dünya sisteminin ulaştığı noktanın, buna olanak vermeyeceğini görememeleridir.

Yine temel hatalardan biri, kapitalizmin yarattığı çağdaş sınıflara, burjuvazi ve işçi sınıfına dayanmayan, bu sınıflar arkasına alacak bir toplumsal programı olmayan hareketlerin bir sonuca ulaşamayacağını farkına varılamamasıdır ya da "kısa yol" herşeye rağmen denenmek istenmiştir. Gevgilili'ye göre;

"... İttifak ve zorunlulukların sonucu olmayan iktidarı kapma hareketleri, er geç tökezlemeye mahkumdur. Üstünde durdukları toplumsal boşluk giderek, darbecileri, şikayetçi göründükleri işlerden daha kötülerini yapmaya bile itebilecektir. İktidara el koydukları toplumlarda.." ⁷⁹

Bu harekete yöneltilen eleştirilerden biri de, Latin Amerika'dan etkilenen maceracı akımları, parlamenter rejimi destabilize ederek bir sol darbenin önünü açabileceği hesabıyla, eylemlere yönlendirdikleridir.⁸⁰

12 Mart dönemine ait tartışmalardan çıkan, orduya ait en önemli sonuç, hiyerarşi içerisinde, Batur, Gürler, Kayacan ile temsil edilen bu "radikal" cuntalaşmanın, Cumhurbaşkanı Sunay, Genelkurmay Başkanı Tağmaç, 1. Ordu Kom. Tü-rün'le temsil edilen Amerika yanlısı bir cunta tarafından yenilgiye uğratıldığıdır.⁸¹

Kaynak, "radikal" olarak nitelenen bu cunta hareketinin Avrupa kaynaklı olduğu düşüncesinde. ABD'den siyasal ve ekonomik olarak bağımsız olmak isteyen Avrupa'nın, Türkiye'yi bu hareketle, Baas tipi bir rejimle kendi yanına almak istediğini, ancak Amerika yanlısı bir cuntanın, bu cuntayı bertaraf ettiğini söylüyor.⁸² 12 Mart Muhtırası'nı veren cuntanın Amerika yanlısı olduğu kesin ancak, en azından teorisyenleri açısından, "31 Mart'ta yabancı parmağı" arayanlardan, Ortak Pazarı "Türk'ün Avrupalı zengin efendilerin uşaklığına talip olması" olarak niteleyen, gelişmeleri hep anti-empyrialist bir konumdan yorumlayarak, sürekli "tam bağımsızlık" vurgusu yapanlardan oluşan diğer cuntanın Avrupa yanlısı olduğunu söylemek pek kolay gözüküyor. Belki o yöne çekmek isteyen insanlardan söz edilebilir. Aynı zamanda, hareketin ideolojisinin Avrupa'nın işine geldiği söylenilir.

Başka bir sonuç, herkesin hararetle beklediği "darbe"nin yerine, aynı ordu tarafından gerçekleştirilen başka bir darbenin gelmesinin onun işkence, cezaevleri, yasaklar gibi öğeleri beraberinde getirmesinin, özünde "ordunun ilericiliği"ne dayanan bu siyasal hareketin teorisinin de sonunu getirdiğidir.

Bu siyasal hareketin içinde bulunan insanların ortak noktalarından biri, kendilerini "milliyetçi-devrimci" ya da "milliyetçi-sosyalist" bir tavır içinde görmeleridir. Baskın Oran, 3. Dünya aydınlarının benimsediği "milliyetçi-sosyalizm" in iki nedeni olduğunu söylüyor:

1. Ülke koşullarının devletin aktif karışması gerektiği nitelikte olması.

2. Kapitalist sistemin çok sakıncalı olması, Marksizmin ise bazı temel kavramlarının aydınların amaçlarıyla çatışması.⁸³

Özdemir ve Gülalp, amaçlanan eylem biçiminin Trimberger'in "tepeden devrim" kavramında

ifadesini bulduğunu düşünüyorlar.⁸⁴ Trimberger'e göre; "Tabandan devrim olasılığının zayıf olduğu ülkelerde, radikaller ve Marksistlerin, askeri bir tepeden devrimi destekleyerek daha ilerici yönlere zorlamaktan başka seçenekleri olmayabilir." ⁸⁵

Son olarak şu söylenebilir. O da 1960-1971 arasında, Türkiye'de onbir yıla sığmayacak gelişmelerin yaşandığı, Avcıoğlu'nun da, yazdıkları ve yaptıklarıyla, sürekli "iktidar perspektifi taşıdığı" ⁸⁶, hareketin teorisyeni ve sivil kesimin başbakan adayı olarak, iktidar mücadelesini kaybettiğidir.

DİPNOT

(1) Dış basından bir örnek: "Türkiye'de son günlerde en çok üzerinde durulan konu, ordunun iktidara ne zaman el koyacağı değil? Hangi anda el koyacağıdır. Türkiye'de vuku bulan son olaylardan sonra diplomatik gözlemciler her an bir askeri müdahale bekliyorlar." Expressen'den aktaran Cumhuriyet, 4 Mart 1971.

(2) 27 Mayıs dönemi için özellikle şu kaynaklara bakılabilir: Talat Aydemir'in Hatıraları, 1968, Kitapçılık Ticaret Abdi İpekçi - Ö. Sami Coşar, İhtilalin İcyüzü, 1. cilt. Uygun Yay. 1965 Erdoğan Örtülü, 3 İhtilalin Hikayesi, Milli Ülkü Yay, 5. baskı tarihsiz; Orhan Erkanlı, Anılar... Sorunlar.. Sorumlular, 2. baskı, Baha Matbaası 1972 Dündar Seyhan, Gölgedeki Adam, yayınevi yok. 1966 Can Kaya İsen, Geliyorum Diyen İhtilal, Tan Matbaası, 1964, Hikmet Kıvılcımlı, 27 Mayıs ve Yön Hareketinin Sınıfsal Eleştirisi Ant Yay. 1970.

(3) Özellikle, Talat Turhan'ın Dündar Seyhan'a mektubuna bakınız: Sadık Göksu, Darbeler, "Demirkırat"lar ve 27 Mayıs, Anahtar kitaplar, tarihsiz [1992] s.166-191.

(4) Örneğin bkz. Asaf Savaş Akat, "İdris Küçükömer'in Mirası", İktisat Dergisi, sayı: 274, (Eylül 1987),

(5) Hikmet Özdemir, Rejim ve Asker, Afa Yay. 1989, s.107

(6) DP döneminde memur maaşlarının durumu için bkz. Figen Altuğ, "Devlet Memurlarının Mali Durumlarındaki Gelişmeler (1948-1960 Dönemi)", Toplum ve Bilim, sayı:13, (Bahar 1981), s.67-75

(7) Ferruh Bozbeyli (Der.) Parti Programları, Birinci Kitap, 1. cilt Ak Yay. 1970 s.37-38.

(8) Semih Vaner, "Ordu", Geçiş Sürecinde Türkiye, Belge Yay. 1990, s.276.

(9) Çağlar Keyder, "Türk Demokrasisinin Ekonomik Politikası", age, s.66

(10) İdris Küçükömer, Düzenin Yabancılaşması, 2. baskı, Alan Yay, 1989, s.129.

(11) Murat Belge, "Sol", Geçiş Sürecinde Türkiye, s.174.

(12) Ahmet Taner Kışlalı, "Türk Ordusunun Toplumsal Kökeni Üzerine Bir Araştırma", AÜSBF Dergisi, cilt:29, sayı:3-4, (Eylül-Aralık 1974), s.97

(13) Halil Berktaş, Soldaki Tartışmalardan: DP Tarihine Bakışlar", Tarih ve Toplum cilt:9 sayı:53, (Mayıs 1988), s.39.

(14) Hikmet Özdemir, "Jakoben Bir Aydının Yaşamından Çizgiler", Toplumsal Kurtuluş, sayı:5, (Kasım 1987), s.36.

(15) Yalçın Küçük, Türkiye Üzerine Tezler, 1908

-1998, 3. Kitap, Tekin Yay. 1986, s.294-295.

(16) Avcioğlu, "Yapıcı Milliyetçilik", Yön, sayı:4, (10 Ocak 1962)

(17) Avcioğlu, "Sosyalizm Anlayışımız", Yön, sayı:36, (22 Ağustos, 1962)

(18) Avcioğlu, "Sosyalist Gerçekçilik", Yön, sayı:39, (12 Eylül 1962)

(19) Avcioğlu, "Bir Sosyalist Stratejinin Esasları", Yön, sayı: 185, (14 Ekim 1966)

(20) Avcioğlu, "Sosyalist Gerçekçilik", agy.

(21) Avcioğlu, Türkiye'nin Düzeni, II, Tekin Yay. 1984, s.943

(22) Avcioğlu, "Sosyalist Gerçekçilik", agy.

(23) Avcioğlu, agy.

(24) Cemal Abdunnasır, Arap Devriminin Yöntemleri, Habora Yay. 1970, s.70

(25) Avcioğlu, "Sınıf Mücadelesi, Sosyalizm ve Milliyetçilik", Yön, sayı:182, (23 Eylül 1966)

(26) Avcioğlu, "Sosyalist Gerçekçilik", agy.

(27) Avcioğlu, TD, II, s.1184.

(28) Avcioğlu, TD, II, s.1011

(29) Mehmet Ulusoy, "Yön'ün Yönü", Saçak, sayı:41, (Haziran 1987), s.13.

(30) Yalçın Küçük, Aydın Üzerine Tezler, 1830-1980, 5. kitap, Tekin Yay, 1988, s.667

(31) Türkkaya Ataöv, Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri, AÜSBF Yay, 2. baskı, 1977, s.595

(32) Avcioğlu, TD, II, s.1091-92

(33) Avcioğlu, TD, II, s.1180-83

(34) Avcioğlu, TD, II, s.1124

(35) Özdemir, "Bir İlk Yapıt: Türkiye'nin Düzeni", Yapıt, sayı: 47/2 (Aralık 1983-Ocak 1984), s.103-104

(36) Hikmet Özdemir, Yön Hareketi, Bilgi Yay, 1986, s.157

(37) Avcioğlu, "Türkiye İşçi Partisi'ne Dair..." Yön, sayı:50, (28 Kasım 1962)

(38) Aynı doğrultuda başka bir kaynak: R.Nuri İleri, Mihri Belli Olayı, 1, Anadolu Yay, 1976, s.19.

(39) Madanoğlu Dosyası, 2. baskı, Töre-Devlet Yay, 1973, s.203

(40) Mihri Belli, Yazılar 1965-70, Sol Yay, 1970, s.11

(41) Belli, age, s.13

(42) Belli, age, s.14

(43) Belli, age, s.16

(44) Belli, age, s.19

(45) Çetin Yetkin, Türkiye'de Soldaki Bölünmeler, Toplum Yay., 1970, s.191.

(46) Devrim, sayı:52, (13 Ekim 1970)

(47) Belli, age, s.62

(48) Mahir Çayan, Toplu Yazılar, I, Devrimci Yol, 1978, s.91

(49) Merdan Yanardağ, Türk Siyasal Yaşamında Kadro Hareketi, Yalçın Yay, 1988, s.208

(50) Bu konuda bakılabilecek ayrıntılı kaynaklar: Muhsin Batur, Anılar ve Görüşler, Üç Dönemin Perde Arkası, Milliyet Yay, 4. baskı 1985; Celil Gürkan, 12 Mart'a Beş Kala, Tekin Yay, 2. baskı, 1986; Talat Turhan, Bomba Davası, 1986, yayınevi yok, 2. cilt

(51) Küçük, Türkiye..., s.197

(52) Talat Turhan, Bomba Davası Savunması (1975), 5. sav I. kısım, s.7

(53) Gürkan, age, s.130

(54) Nazlı Ilıcak, El Yazısı İtirafıyla 12 Mart Cuntaları, yayınevi yok, tarihsiz [1986], s.323.

(55) Ilıcak, age, s.218

(56) Aydınlik, (6 Mart 1980)

(57) Ilıcak, age, s.145

(58) Avcioğlu, Devrim Üzerine, Bilgi Yay, 1971, s.161

(59) Ilıcak, age, s.141

(60) Gürkan, age, s.121-122

(61) Ilıcak, age, s.143

(62) Ilıcak, age, s.140

(63) Ilıcak, age, s.140

(64) Orhan Tokatlı, "12 Mart'ı Anlatıyorlar," Milliyet, (12 Mart 1976)

(65) Semih Yaman, "Belgeler ve Gerçekler, 12 Mart ve Ötesi", Dünya, (12 Mart 1978)

(66) Cumhuriyet, (5 Mart 1971)

(67) Gürkan, age, s.197-198

(68) Ilıcak, age, s.159

(69) Turhan Bilgin, "12 Mart" Milliyet, (27 Mart 1976)

(70) Turhan, Bomba Davası, I. kitap, s.81

(71) Günaydın Haber, (16 Mart 1977)

(72) Küçük, Türkiye... s.37

(73) Gürkan, age, s.41

(74) R. Nuri İleri, "TİP ve Doğan Avcioğlu Sürüşmesi", Toplumsal Kurtuluş, sayı:5, (Kasım 1987), s.34

(75) Gencay Şaylan "Ordu ve Siyaset: Bonapartizmin Siyasal Kültürü", Bahri Savcı'ya Armağan, Mülkiyeliler Birliği Yay, 1988, s.450

(76) Hikmet Özdemir bir istisna olarak, "... Sol Kemalistlerin Marksist olmadıkları kanısına katılmıyorum." diyor. age, s.275

(77) Avcioğlu, Türklerin Tarihi, I. kitap, Tekin Yay: 1978, s.89

(78) Ilıcak, age, s.278

(79) Ali Gevgilili, Türkiye'de 1971 Rejimi, Milliyet Yay, 1973, s.51

(80) Berktaş, agy, s.41

(81) Yeni Asya, Mahir Kaynak'la söyleşi, (12 Şubat 1991). Ayrıca bkz. Turhan age.

(82) Mahir Kaynak ile görüşme, (28 Temmuz 1992)

(83) Baskın Oran, Azgelişmiş Ülke Milliyetçiliği Kara Afrika Modeli, AÜSBF Yay, 1977, s.169

(84) Özdemir, age, s.289, Haldun Gülalp, Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri, Yurt Yay, 1983, s.96

(85) Gülalp, age, s.99

(86) Özdemir, "Jakoben Cumhuriyetçi..." s.46.

SON FİNANS KRİZİ VE AVRUPA

Temel DEMİRER

1999'da tek para birimli, Ortak Merkez Bankalı birleşik Avrupa hayalleri kuranlar için; son günlerde tam anlamıyla sert bir rüzgar esti. Bu sert rüzgar yani "EMS'deki kriz, zengin ülkelerin, dünya ekonomisini ayakta tutabilmek için ortaklaşa hareket edip, edemeyeceklerini sorguladı." (Michel Camdessus, IMF İdare Direktörü) Görünen odur ki, "Sanayileşmiş ülkeler merkez bankaları, spekülâtorlerin gücü karşısında ezildi." (Nicholas Brandy, ABD Hazine Bakanı) Böylelikle de ABD ve Avrupa borsalarında yaşanan krizle "nispeten güvenilir" bir yatırım aracı olarak nitelenmeye başlanan Japon Yen'i altın devrini yaşamaya başladı.

Almanya'da Kohl, Fransa'da Mitterrand, İngiltere'de Major büyük ölçüde prestij kaybına uğradı. Maastricht Anlaşmasının daha mürekkebi kurumadan, ekonomik sürtüşmeler ve karşılıklı suçlamalar ortalığı kapladı. Avrupa Döviz Kurları Mekanizması (ERM) ya da Avrupa Para Sistemi (EMS)'nin önerdiği işlerlik alt-üst oldu. Bu keşmekeş, Avrupa'nın bölgesel düzeyli hegemonya krizini reelleştirerek, hedeflenen dengeleri allak bullak etti. Örneğin, son günlerde İtalyan Lireti % 7 devalue edildi. ERM sistemi dışına çıktı. Portekiz Escudosu için bir devaluasyon kaçınılmaz gibi görünüyor. İspanyol Pesetası da % 5 oranında devalué edildi. İngiliz Sterlini'de ERM sistemi dışında kalmayı yeğledi. Zaten Maastricht Anlaşması'na hayır' diyen Danimarka referandumu ile ağır yara almış olan tek Avrupa hedefi, Fransa'nın % 50.95'lik "evet"i ile bir tokat daha yedi. Kaldı ki John Major da, "Danimarka sorunu hallolmadan Maastricht'i parlamento'ya bile getirmem" deyip ekliyor: "ESM çatladı"... Muhafazakâr İngiliz parlamenter William Cash, son finans krizi ardından Maastricht Antlaşması konusunda, "bu bir girdap. Bir anafor ve ekonomimizi dibe çekiyor" diyor. Ayrıca, İngiltere'deki ekonomik durum basında; "Sabotaj" (Daily Mail), "Kara Gün" (Daily Express), "Sterlin dibi buldu" (Guardian) "Krizle girdik, bunun farkına vararak davranmalıyız" (Daily Telegraph) şeklinde niteleniyor.

Sormamak elde değil: Son finans krizi ile ulaşılan koordinatlarda, AT rüyası bir kâbusa mı dönüşüyor? Avrupa birliğine atılan Maastricht zirvesi adından bu yana geçen sürede Avrupa birliğinin mimarı Fransa, Almanya, İngiltere ve İtalya büyük sıkıntılar içine düştü. Fransa, birleşik Almanya'nın artan gücünün birleşik Avrupa'da eritilmesinden yana. Almanya ise, Doğu Avrupa'daki ekonomik kargaşanın üstesinden gelebilmek için müttefiklerinin aleyhine aldığı tedbirlerin anlayışla karşılanmasını istiyor. İtalya, kendi mali politikalarının içinden çıkamadığı için AT'nin toplu yardımına muhtaç olmaksızın kurtulabilmiş değil. İngiltere ise, birlik sürecinin uzatılmasından yana.

Ciddi farklılıklardan ötürü, beklentilerin yerini

hayal kırıklığının alması gecikmedi. Almanya ve İtalya'da Hristiyan Demokrat partiler balon gibi söndü. Oysa bu partiler 1956 yılında Avrupa Topluluğu'nun ilk temellerini atan partilerdi. Fransa, ister siyasal birlik olsun, ister olmasın, Almanya'nın AT üzerinde egemenlik kurmaya kararlı olduğunu gördü. Açmazları ve sorunları ile Avrupa başkentlerinde AT üyeliğinin karından çok, bedeli konuşulmaya başlandı. Çünkü, Avrupa'da son on yıl içinde, ulusal sorunlar hiç bu kadar yoğun yaşanmamıştı.

Maastricht'de yapılan en büyük hata, AT içinde siyasal birliğin hızla tamamlanması ile AT'nin dış olaylardan en az etkilenebileceğinin sanılmasıydı. Gerçekte, Doğu Avrupa'daki köklü değişimin tüm Avrupa'yı nasıl etkilediği idrak edilemedi. Soğuk Savaş dönemine uygun kurumların yeni koşullara uymayacağı fark edilemedi. Bunun son örneği Fransa'da görüldü. Mitterrand'ın Sosyalist İşçi Partisi, komünizme savaş açmıştı. Mitterrand'ı iktidarda tutan da bu savaştı. "Reel sosyalizm" likide olunca, o da yeni duruma ayak uyduramadı. Otoritesinin erimesi, ekonomik durgunluk ve göçmenlere yönelik hınçla birleşti. Ayrıca, Fransa, Avrupa ölçeğinde bir "stratejik özerklik" kavramını ortaya attı. Bu kavram, kim nasıl yorumlarsa yorumlasın Almanya'nın güçlenmesine karşı alınmış bir önlemden başka bir şey değildi.

Avrupa'daki bu durumdan yararlanan Yeşiller ve aşırı sağ oldu. İtalya'da da durum farklı değildi, Almanya'da da Hatta "Le Monde" yazarlarından Güney Avrupa yorumcusu Marie Claude Decamps İtalya'yı sarsan ekonomik, politik ve ahlaki üçlü krizi, "Roma İmparatorluğunun ikinci çöküşü" olarak tanımlamaktadır.

Artık, Maastricht yaralıdır. Avrupa'da yeni arayışların eşiğindedir. Kaldı ki, yaşadığı gerçekliği ile Avrupa, ortaklığını da gerçekleyecek kriterlerin çok uzağındadır. Örneğin, 1999'da Ortak Avrupa'nın gerçekleştirilmesi için Maastricht Antlaşmasında belirlenen dört birleşme kriteri şunlardır: i-) Enflasyon Oranı: Bu oran en düşük oranlı üç ülkenin ortalamasının 1.5 puan üstünden daha fazla olamaz. ii-) Bütçe Açığı: Kamu bütçelerinin açığı brüt ülke içi üretimin yüzde üçünü geçemez. iii-) Devlet Borçlanması: Toplam devlet borçlanması ülke içi üretimin yüzde altmışından fazla olamaz. iv-) Faiz Oranı: Uzun vadeli faizler en düşük enflasyon oranlı üç ülkenin ortalamalarının en fazla iki puan üstünde olabilir. Avrupa'da bu kriterlere uyan sadece Fransa ve Lüksemburg'dur. Belçika, Almanya, İrlanda, Hollanda kriterlerin ikisini; İngiltere, Danimarka üçünü; İspanya birini yerine getiriyor. Yunanistan, İtalya, Portekiz hiçbirini yerine getiremiyor.

Son finans krizi sinyalinin ardından hiç kimse şaşırılmamalıdır: Avrupa'da yeni yeni cepheleşmeler yaşanacak. Çünkü, Avrupa para borsalarındaki 'reşmekeş', tek Avrupa hedefli entegrasyonu sabote eden bir nitelik taşıyor. Topluluk ülkeleri arasındaki para savaşı ya da iç hegemonya kavgası, belki de ('Die Welt' ve 'The European' gazetelerinin de

işaret ettiği gibi) Almanya-Fransa eksenli "mini Avrupa"yı da devreye sokacaktır. Çünkü, krizin ardından Avrupa'da "iki vitesli" sistem eğilimi yaygınlaştı. "İki vitesli Avrupa" fikri, liderler düzeyinde yalanlanmakla birlikte, Almanya Maliye Bakanı Theo Waigel 1 Ekim 1992'de "Avrupa'da iç içe geçmiş çemberler"den söz etti, bazı ülkelerin çemberin ortasında, bazılarının kenarında kalacağını söyledi. Bu durum karşısında, Belçika Merkez Bankası guvernörü Alfonse Verplaetse, "bir grup çekirdek ülkenin dövizlerini birleştirmek için daha hızlı davranmasını biz destekleriz" dedi.

"Mini ya da iki vitesli Avrupa" eğilimine göre, AT içinde ekonomileri daha az sorunlu olan Almanya, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg bir kanatı; İngiltere, İtalya vd'leri diğer kanadı oluşturuyor. Yaşanan finans krizi ile AT içinde yaşanan sorunlar daha netleşiyor. AT'nin A ve B takımları iki kampa ayrılıyor. Birinci kanat ikinciye aldırmadan 1999'a kadar tek para ve tek merkez bankası sistemine geçmekten yana.

Giderek reellenen bu ikilem karşısında, Almanya Şansölyesi Helmut Kohl, "benim ve Fransa Cumhurbaşkanı için her şey açık seçiktir. Biz Maastricht anlaşmasının onaylanmasında ısrarlıyız. Biz birliği hem genişletmek, hem de derinleştirmek istiyoruz" diyor. Avrupa Komisyonu Başkanı (Fransız) Jacques Delors de ekliyor: "Eğer bazı ülkeler Maastricht anlaşmasını geciktirmek için bahane arıyorlarsa, başkaları öncülüğü alıp hedefe doğru yürüebilirler."

Bu gidişat içinde, "daha çok fiyasko göreceğiz" diyen Milton Friedman'a göre, "Avrupa döviz kurlarında 1987 yılında başlayan istikrar, Berlin duvarının yıkılmasından ve Almanya'nın birleşmesinden sonra bozuldu. Bu tarihe kadar büyük bir sermaye ihracatçısı olan Almanya, birleşmeyi finanse etmek için sermaye ithalatçısı haline geldi."

Tek Avrupa pazarı için önerilen para birimi ECU'daki en önemli ağırlık, % 37.37'lük oranla Alman Mark'ına (Fransız Frangı % 16.93, İngiliz Sterlini % 14.05, Hollanda Florini % 11.46, Belçika Frangı % 8.57, İtalyan Lireti % 7.86, Danimarka Kronu % 2.70, İrlanda Poundu % 1.06) tanındı. Ancak, bu belirleyicilik Almanya'ya yetmedi. Almanya, ekonomik gerçeği ve hegemonyacı yönelimleri ile düşlenen tek Avrupa pazarını oluşturacak dengeleri bozdu. Çünkü Almanya, birleşmenin ardından karşısına dikilen sıkıntıları gidermek ve enflasyonu önlemek yanında, hegemonya kavgasında avantajlı konumunu korumak için faiz hadlerini sürekli olarak artırdı. Bu da, Alman Mark'ının değerinin yükselmesine yol açtı. Topluluk içindeki diğer üyeler de Almanya'ya ayak uydurmak zorunda kaldılar. Söz konusu gidişat ekonomileri zayıf olan İngiltere, İtalya vd. ülkelere, durgunluk ve işsizlik gibi ciddi sorunları geliştirdi.

Oysa başta Almanya olmak üzere çeşitli Avrupa ülkeleri faiz hadlerini yüksek düzeyde tutar-

ken; İngiltere, İtalya vd. ülkeler ekonomilerini canlandırmak için faiz hadlerini indirmek zorundaydı. Ancak bu konjonktürde, Almanya Maliye Bakanı Theo Waigel, tüm baskılara rağmen faiz oranlarının düşürülmesine soğuk bakabiliyordu. Bu çelişki içinde ekonomik durgunluk derinleştikçe, tek tek ülkelerde dünya ekonomisinden gelen olumsuz etkilere karşı korumacılık eğilimi güçleniyordu.

Bu ilişkiler ağı içinde Avrupa para piyasalarında yaşanan son kriz; "Almanya'daki yüksek faiz oranlarının yol açtığı bir çalkantı" olarak sunulmamalıdır. Çünkü, bu tür "sunu", gerçeğin çok eksikli tarifi ve yüzeysel değerlendirilmesinden ötede bir anlam taşımaz. Bu yüzeysel "sunu" olayın sadece basit bir görüntüsüdür; ama özü değil. Aslına bakılırsa sorun; kapitalist dünya ekonomisinin küreselleşme yönelimi ile doğasındaki çelişkilerin çatışmasından ve kapitalizmin üretken olmayan finans sektörünün büyüyen asalaklığından kaynaklanıyor.

Avrupa'da yaşanmakta olan para krizi; dünya ekonomisinin yaşadığı durgunluktan çıkamaması yanında; buna ek olarak, ekonomik durgunluğun yatırımcılar arasında yarattığı panik ile "tanımlanıyor". Bu "tanımlama"ya eklenmesi gereken bir diğer etmen de; kapitalist dünya ekonomisi üretiminde karşılığı bulunmayan (gelecekte dünya ekonomisinin canlanacağı "varsayımı" ile) para piyasalarında yapılan spekülative işlemlerin yol açtığı kaostur. Yani kağıt üzerinde gözükene ama karşılığı olmayan karşılıksız "değer"ler, dünya ekonomisinin geleceği hakkında oluşan belirsizlik ortamında, son finans krizinin füyüelerini oluşturdu.

Para mübadele aracı, hesap birimi, birikim ve borç ödeme aracı olmak gibi işlevlere sahiptir. Paranın bu işlevleri uygun biçimde yerine getirmesi, "değer"ini muhafaza etmesine, günden güne bu değer değişmemesine bağlıdır. Paranın işlevselliğine makro düzeyde, devlet açısından bakıldığında; paranın ihraç yetkisi bir devletin egemenlik hakkını temsil eder. Devlet, bir (veya diğer) biçimde karşılığı bulunduğu varsayılan paranın, ulusal ve (konvertibilitesi varsa) uluslararası piyasadaki bütün ekonomik işlemlerde geçerli kabul edileceğini taahhüt eder. Devletin taahhüt ettiği para konusundaki başarı ve başarısızlığını, egemenlik hakkının kullanımını simgeler.

Hükümetler egemenlik hakkını kullanıp (sabit değeri olmayan) paranın hacmiyle oynarken; spekülative kârın ya da (kaynak dağılımının ve gelir bölüşümünün bozulmasına yol açan vb.) depresyonun önünü açmış olurlar. Avrupa döviz borsalarında yaşanan kaos, Avrupa'yı para üzerindeki spekülative kârın sahibi olan Almanya (vd'leri) ve depresyona mahkûm olan İngiltere (vd'leri) kamplarına böldü. Bu durum, Avrupa ekonomilerinin spekülative para oyunları ile devreye giren mali depremin (ve devletlerin egemenlik haklarının ihlâl edilmesinin) ilk ipuçları oldu. Kuzey ekonomilerinin içinde ilerlediği kriz tünelinin sonunun görülebilmesine yol açtı.

Kanıımızca, para piyasalarındaki depresyonun, siyasal süreçler ötesinde temel iktisadi dinamikler tarafından belirlendiği anımsanırsa; sorunun özü net olarak tanımlanmış olur. Geçmişteki benzer depresyonlar incelendiğinde, bu tür zincirleme oluşumların öncelikle zayıf ülkelerde boy verdiği görülüyor.

Üretkenlik uzun erimli bir olgu olduğu için, para piyasalarındaki spekülative faaliyetler, değişim oranlarındaki kısa dönemli dalgalanmalarla alt-üst oluyor. Yani kısa dönemde iktisadi olmayan etkilere karşı açık (ve çok hassas) olan spekülative faaliyetler, uzun dönemdeki temel iktisadi süreçlerin özelliklerini belirleyip, sermayenin üretken alanlardan kaçmasına yol açıyorlar. Bu nedenle, Avrupa Para Birliği'nin içine düştüğü durumun, iktisadi bunalımın evrimi bakımından taşıdığı anlam oldukça önemli. Çünkü, para sistemindeki istikrar, büyüme dönemlerinin önemli parçalarını oluşturur. Son depresyonla görüldüğü gibi, Avrupa, hızlı büyüme ve istikrar döneminin çok uzağındadır. Çünkü, 1987 yılında borsalarda yaşanan ve ABD'deki mali değerlerin yaklaşık % 20'sini yok eden crash ile, paralelize özellikler taşıyan son finans krizi; mali sistemin, spekülative bağlamı çok oynak özellikler kazanmasında somutlanmaktadır. Eş zamanlı olarak kapitalist ülkeler arasında rekabetin artması ise sorunu ağırlaştırmaktadır.

Aslında, sorun Avrupa'nın değil, dünya kapitalizminindir. Çünkü, dünya kapitalist sisteminde, özellikle son 20 yılda ciddi bir mali ve ekonomik stikrarsızlık yaşanmaktadır. Borsada, banka sisteminde, sigorta şirketlerinde ve özellikle istihdam alanında ciddi problemler gözlemlenmektedir. Bütün dünyada gözlenen yoksullaşma, artan suçluluk; kriz halinin sonuçları olarak görülebilir.

Dünya kapitalizminin yeni birikim biçimi, buhranları da devreye sokmaktadır. Özellikle sermaye birikim biçimlerindeki değişikliklerin körüklediği istikrarsızlık, doğrusal olmayan anarşik piyasa oluşumları tarafından devindirilmektedir.

Bu devinim içinde kapitalist sistemi kontrol eden, düzenleyen ana mekanizma kârlılıktır. Kârlılık hadlerindeki düşme, kapitalist sistemi düzenleyen, kontrol eden mekanizmaların paralize olması anlamını taşır. Yani kâr hadlerinin (S/C+V) düşmesi eğilimi, toplam karların azalmasına yol açar. Çünkü "sermaye birikim süreci geliştikçe üretim içinde, sabit sermaye ile değişken sermaye oranı da sabit sermaye lehine değişecektir, çünkü, emeğin üretkenliği yükseldikçe, üretim sürecinde kullandığı üretim aracı miktarında da bir artış meydana gelmiş olacaktır. Emeğin üretkenliğinin yükseltilebilmesi için de üretim aracı miktarının ayrıca artırılması gerekecektir. Böylelikle sermayenin organik bileşimi (C+V) içinde, sabit sermayenin payı, değişken sermaye aleyhine büyüyecektir. Yalnızca değişken sermaye artık değer ürettiğine göre, sözkonusu bu gelişme sonucunda kâr oranı da düşecektir. (...) Böylelikle, belirli bir artık değer ya da sömürü ora-

nında, sermayenin organik bileşimi içinde sabit sermaye miktarı arttıkça, kâr oranı da azalacaktır." (Kemâli Saybaşı, İktisat, Siyaset, Devlet ve Türkiye, Bağlam Yayınları-1992, s.54-55)

Kapitalist büyümenin kendisi, kapitalist büyümeyi engelleyerek krize sürükleyen olgudur. Yani kapitalist büyümenin kendisi kârlılıktaki düşme eğilimini yaratan nedendir. Bu bağlamda dünya kapitalizmi, hâlâ nefes alan bir ölüdür. Ancak, buna rağmen tarihi bir ironi yaşanmaktadır: Kapitalist sistemin en kötü günlerini yaşadığı tarihî bir dönemde, Rusya ve Doğu Avrupa ülkeleri "çözüm"lerini kapitalizme bağlanmakta aramaktadır. Oysa ABD'de, Kongre Açlık Komitesi tarafından yeni yayınlanan bir raporda, yeterli geliri olmadığı için yeterince beslenemeyen 30 milyon Amerikalının açlığın eşiğinde olduğu açıklandı. (Özgür Gündem, 28/09/1992)

Bu durumun nedeni çok açıktır: Kriz ve kapitalist dünya ekonomisi içiçe geçmiş bir bütünlüktür. Çünkü, "kapitalist üretime gerçek engel kapitalin kendisidir. (...) Bu yüzden, kapitalist üretim tarzı üretimin maddi güçlerini geliştirmenin ve bunlara uygun bir dünya pazarı yaratmanın tarihsel bir aracı olduğu gibi, aynı zamanda, bununla, tarihsel göreviyle buna denk düşen toplumsal üretim ilişkileri arasında sürekli bir çatışmadır." (K. Marx) Yani kapitalizmin olağan hali istikrarda değil, krizde ifadesini bulur. Kapitalist üretim geliştikçe, kâr hadlerinde belli bir düşme eğilimi ortaya çıkar.

"Kapitalizmin kullanım için değil, kâr için üretim"ci (H. Magdoff) "YDD" eğilimi de; doğası gereği "istihdamı değil, kapitalist kârı korumayı" (V. Perlo) hedefliyor. Bu çok açık. Ancak, kapitalizmin doğallığı ile hedeflediğinin ciddi sorunları vardır. Marx'ın kapitalizm açısından "azalan kâr haddi ve emeğin payı" alt başlığında incelediği açmazla içiçedir. Örneğin, 1974'de %14 olan şirketlerin kârlılığı, sürekli bir düşüş eğilimi göstererek, 1990'larda %6'nın da altına gerilemiştir.

"Azalan kâr haddi" gerçeği, kapitalizmin bünyesinde barındırdığı ve kaçınmadığı doğallığıdır. Çünkü, kapitalin küreselleşme süreci: i-) Uluslararası ticaretin azalmasına; ii-) Pazarın küçülmesine; iii-) Kitlelerin satın alma gücünün ve; iv-) Kapitalist birikimin görece daralmasına; v-) Kapitalist kâr oranlarının engellenemez düşüşüne; vi-) Kapitalist üretim kapasitelerinin daralmasına; vii-) Kaçınılmaz resesyonlara; viii-) Kronikleşen yoksulluğun yaygınlaşmasına; ix-) Dünya düzleminde Kuzey/Güney ve toplumsal ölçekte ise emek/sermaye kamplaşmalarının keskinleşmesine yol açar.

Böylelikle kâr hadleri düştükçe de, kapitalistler üretken yatırımlar yerine spekülâtif alanlara veya finans oyunlarına yönelirler. Kapitalizmin reel sermaye birikim ve üretken yatırım alanlarındaki yavaşlama, onu kaçınılmaz biçimde asalaklaştırır. Yani finans sektörünün balon gibi şişerek büyümesine ve sistemin üretken olmayan asalak özellikleri-

nin güçlenmesine yol açar. Finans sektörünün büyümesi, üretim sektöründe bir canlanmaya yol açmadığı için kapitalist sistemin tansiyonu ani yükselme ve düşüşlerde realize olan bunalım sendromlarına daha açık nitelik kazanır. Çünkü, kapitalist sistemde üretken yatırımlar yerine, aşırı spekülâtif faaliyetten doğan finans oyunlarına olan ilginin artması, üretken reel sermaye yatırımlarının tabanını daraltır. Spekülâtif dengesizlikleri sistem boyutuna yayan bu durum, kapitalist depresyonların salınım aralıklarının sıklaştırır.

Kapitalizmin finans sektörü, meta üreten şirketler gibi kaçınılmaz olarak kâr amacı güden kurumlardır. Alıp sattıkları meta para (kıymetli kağıt) olan bu kurumların gelişimi; üretken fiziki sermayenin birikim hızıyla paralel oldu mu, kapitalist işlerlik için bir sorun yoktur. Ancak durum terine döndü mü, kapitalist sistemin işlerliği açısından depresif sarsıntılar devreye girer. Sistem boyutunda, birleşik-bağılantılı sonuçlar üreten depresif sarsıntılar, öncelikle finans kesiminde boy verir. Örneğin, ekonomistlerin petropara dedikleri, ekonomik kurallara göre hareket etmeyen yüzer gezer para miktarı; ekonomik kurallara göre (yani karşılığı olan!) dolaşan paranın 10 katına çıkmış, 2 bin milyar doları bulmuştur. Sadece ABD ile Japonya arasında günlük spekülâtif eğilimlere göre bir yandan diğer yana akan 200 milyon dolar değerinde petro para var. Ekonomik gelişmelerdeki belirsizlik, borsa değerleriyle sürekli oynanması, spekülâtif eğilimlerin kontrol edilemez düzeye sıçraması son finans krizini devreye soktu.

Avrupa para piyasalarındaki depresyonu da devreye sokan bu durumdur. Çünkü dünya ekonomisinde finans egemenliğinin ağırlık kazanması, egemen sınıfları dünya ölçeğinde daha bir asalaklaştırmıştır. Bu durum, Schumpeter'in kullandığı kavramlarla ifade edersek; kapitalizmin "yaratıcı yıkıcılığı"nın "yaratıcı" yanını geriletirken, asalak "yıkıcılığı"nın öne çıkmasına yol açmıştır. Bundan ötürü, patlamalarla noktalanın kapitalist gelişmenin uzun dalga aralıkları, artık eskisi kadar uzun soluklu değildir. Spekülâtif talanın büyümesiyle ters orantılı olarak, üretken sermayenin yatırım ve birikim oranlarındaki gerilemeye bir de dünya çapında "nihai tüketici" taleplerinin daralması eklenmiştir. Bu şeytan üçgenindeki faktörlerden birinin varlığı, diğerlerinin sorunlarını ağırlaştırmaktadır.

Özetle, ulaştığı "YDD" düzeyinde, dünya kapitalizmi bir kez daha düğümlemeye yöneliyor. Dünya kapitalist sisteminin hegemonya krizi somutlaşıyor. Bu durum, Kuzey'i derinden sarsıyor. Sarsıntı, kapitalist ülkelerin kendi iç ilişkilerinin politik yansımalarıyla da birleşince ortaya, politik istikrarı kaybolmuş bir dünya çıkıyor. Kuzey ülkelerinde emperyalistlerarası çelişki keskinleşiyor.

Dünya ekonomisi çaplı bir bunalım sarmalı ile karşı karşıyadır. Dünya ekonomisinin verdiği sinyaller negatiferini artırmaktadır. ABD, İngiltere ve İtalya borç ekonomisi çıkmazında debelenirken; Al-

manya ve Japonya'nın da kendi iç sorunlarına dönmesi, dünya ekonomisinde bunalımın verilerini oluşturdu. Eşitsiz-birleşik sonuçlar üreten bu bunalım, artık sınır tanımayan sermaye hareketlerinin de yepyeni istikrarsızlıklarla tanışmasına yol açtı. Çaplı istikrarsızlıklar da, Kuzey'deki hegemonya krizine yeni boyutlar kattı. "Bugünkü duruma depresyon demeyi daha doğru buluyorum. Bugünkü kapitalist dünya, 1920'lerle bir dize paralellikler gösteriyor. Büyüme hızlarının yavaşlaması, işsizliğin birçok ülkede artması, çalışanların gelirlerinin azalması ya da sabit kalması her türlü borçların her kesimde dev boyutlara ulaşması gibi bir dizi dalgalanmalar görülüyor. Bu sorunları çeşitli düzeylerde bütün dünyada gözlemlemekteyiz. Ama en derin şekliyle yoksul ülkelerde yaşanmakta"dır. (Enver Shaikh, Cumhuriyet, 19/09/1992)

Dünya kapitalizminin içinde debelendiği durumdan, onun çoktığının sonucunu çıkarmıyoruz. Ancak, dünya kapitalizminin köklü bir altüst oluş yolunda patlayıcı madde biriktirdiğine ve bu patlayıcı maddelerin de infilak edeceğine dikkatleri çekmek istiyoruz.

İfadeye gayret ettiklerimizi toparlarsak; Kapitalist değişim, doğası gereği daima çatışmalarıyla gerçekleşir. Dünya kapitalizminin Kuzey'de yaşadığı senkronize resesyonun tabanı sistem boyutunda genişlerken, çatışmalar da kaçınılmazlaşıyor. Çünkü, Kuzey'in üç odağı açısından entegrasyon imkânı, yeni hegemonya krizi ile içiçe geçmiş limit bir durumdur. İşlerliğiyle de, dünya çapındaki krizin etkinlik alanlarını genişleten bir zemindir.

Kuzey'deki ekonomik "cezir" fazı, her üç odaya (ABD, Japonya, AT) içeyönelik korumacılığı ve dışa yönelik 'agresif' ihracat politikalarını kaçınılmaz kılıyor. Bu eğilimin öne çıkması, Kuzey'in tüm dengelerini sarsıyor. Entegrasyonun bölgeler olarak alt gruplarda da yoğunlaşma imkanını zorluyor. Hassas hiyerarşik dengeleri kırılanlık noktasına itiyor. Yeni çatışmalara yöneliyor. Hatta Avrupa'daki son finans krizinde de tanık olunduğu gibi, hegemonya savaşının tabanını alt gruplara da ait kılıyor. Özetle, "YDD"i ile Kuzey'de devreye giren hegemonya krizi, yeni politik liderlik kapışmalarını devreye sokuyor.

Çünkü "kapitalizm, yaşayan tarihi içinde kendi içinde çelişkilidir; birikim devinimi, çatışmaya çözüm getirirken aynı zamanda çatışmayı şiddetlendirir" (R. Lüksembourg) diye ifade edilen "kupon kesen rantiyeci"liğin (V.I. Lenin) sorunlarını yaşıyor. Kapalı sistemler ya da yalıtık tek tek ülkeler kapsamında irdelenme olanağı olmayan "YDD"nin, parçalarını oluşturan ülkelerin her biri için son sözü söyleyen öge; iç ve dış dinamiğin karşılıklı etkileşimiyle şekillenen mücadele ve çatışmaları oluyor.

Sonuçta da, "YDD"nin oluşumunda ifadesini

bulan dünya kapitalist sistemi, emperyalist ülke gruplarından oluşan üç büyük alt-sistemi içeren, emperyalistlerarası çelişkiler temelinde yükseliyor. Böylece, "YDD"nin politik konjonktürün temel çizgisi istikrarsızlıkta ifadesini buluyor. İstikrarsızlık da belirsizliği doğuruyor. "YDD", politik istikrarsızlık ile gericiliği tırmandırıyor. Bu, kapitalist sistemde global bir eğilim özelliği kazanıyor. Batı Avrupa'da gericilik, ırkçılık şeklinde tırmanıyor. ırkçılık en başta göçmen işçileri hedef alıyor. İşsizlik de, her zaman ki gibi ırkçılığı besliyor.

1789'un idealleriyle hiçbir ilgisi kalmamış bir biçimde yüzüne insan hakları maskesi takmış bir pazar ekonomisinin her yeri adım adım ele geçirdiği Avrupa'da; alabildiğine kararlı bir ırkçılık ve milliyetçilik dalgası tıpkı 1919'da olduğu gibi yükseliyor. Kuzey'in ekonomik sorunları, kaçınılmaz siyasal sonuçlarını üretiyor. Avrupa'da neo-liberal hezeyanların ödemesi gereken bir kefarete olarak, tarihin gündem maddesini oluşturuyor.

Bu gündem maddesi hakkında, Alman Sosyal Demokrat Parti medya sorumlusu Dr. Phil Peter Glotz'da şunları diyor: "1989 yılından beri süren gelişmelerle birlikte Avrupa'da milliyetçilik tehlikesi ortaya çıktı. Komünizmin yok olmasıyla ortaya çıkan tehlike dikkat edilmezse Avrupa'yı da aşarak, daha çok acı ve gözyaşı doğuracaktır. (...) Fransa, Avusturya, İtalya ve Belçika örneklerinde olduğu gibi, Avrupa militan bir sağ akımla karşı karşıyadır. Milliyetçilik akımlarıyla sınır savaşlarının boyutları büyümektedir." (Cumhuriyet, 27/04/1992) Ayrıca, Schwerin'de Ekim-1992 tarihinde iki Almanya'nın birleşmesi kutlamalarında neo-Nazilerin saldırısına uğrayan Başbakan Helmut Kohl, tepkisini kalabalığa karşı, "tarihimizden hiçbir ders almadınız. Bu, sadece Nazizmdir" diye haykırarak ifade etmek zorunda kalıyor.

Özetle son finans krizi, özellikle Avrupa'da tarihin bir bükülme yılı olarak anımsanacaktır. 1992 sonrası dünya kapitalizmi için daha da meçhuldür. Dünya kapitalizmi, kendini artık "sürpriz" olarak nitelermeyeceği yeni ihtimallere "hazırlamalı"dır. Avrupa, giderek "kurtlar sofrası"nın karmaşalarını yaşamaya mahkûmdur. Ufukta Avrupa'nın, Avrupa'ya karşı savaşı görünmektedir. İçinde ulusal devletleri, etnik azınlıkları, dinsel çelişkileri ve tüm bunları körükleyen emperyalistler arası kapışmayı devreye sokan Avrupa gerçeği; belirsizlikleri içeren bir kamplaşmayı yaşamaktadır. Çünkü, Avrupa'nın uzun vadeli hesapları altüst olmuştur. Avrupa'nın birliğini öngören siyasi harita, büyük çatışma ve dönüşümlere gebe dir.

Son finans krizinin ardından, aşırı sağcılığın yoğunlaşp ırkçılığın yükseldiği ve hegemonya kavgasının devreye girdiği koşullarda; 'birleşik Avrupa mümkün mü' sorusu bir kez daha tarihin gündeminde dir.

Servox

**GIRTLAK
KONUŞMA CİHAZI**

oticon

İŞİTME CİHAZLARI

UNITRON

İŞİTME CİHAZLARI

HERGÜN TİCARET

Mustafa Haluk TATARAĞASI

İzmir Cad. Menekşe (1) Sok. No: 5/1 Kızılay

Tel: 425 78 68 - 425 00 67 Fax: 425 86 10

NOT 1 : İşçinin kendisine veya çocuğuna ücretsiz verilmektedir.

NOT 2 : Memur, emekli ve bakmakla yükümlülere 1992 yılı içinde devlet seyyanen 1.500.000 TL. sı yardım yapmakta. Servox konuşma cihazını bedava vermektedir.

GELECEĞİN GÜVENLİĞİNİN İNŞASINDA BATI AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ROLÜ

Arnaud JACOMET
Batı Avrupa Birliği Sekreteri
Politik Planlama ve Genel İşler Şefi

Çeviren
A.YAVUZ

Maastricht doruğu sonucu ortaya çıkan BAB'ın çalışma programı hakkında sizleri bilgilendirmek istiyorum. Maastricht bildirgesinin (deklarasyonunun) uygulanması ile ilgili; geçerliliğini koruyan ve BAB nezdinde yürütülen tartışmaların, sizlerin de bileceği ve tartışmaların başlangıcına ait sebeplerden dolayı detaya inmeyeceğim.

Ben konumu, savunma ve güvenlik alanında NATO çerçevesinde mevcut olanla, Avrupa Birliği çerçevesinde yaratılacak olan arasındaki etkileşim üzerinde yoğunlaşacağım.

Maastricht doruğu yeni faaliyet alanları olarak yeni görüşlere sahip bir Avrupa'nın inşası sürecini başlattı. Başarı, neticede, alınacak somut uygulama kararlarının ele alınış tarzına bağlı olacaktır. Zirvede, Avrupa'nın yapılanmasını yeniden dengelemeyi amaçlayan ilk önlemler, ekonomik ve parasal kazanımlara; dış politikanın, güvenlik ve savunmanın ilk adımını ekleyerek alındı. Buna ilave olarak, nitelikli çoğunluk oyu; Avrupa Güvenlik ve İşbirliği, nükleer yayılmama, silahların kontrolü ve silahsızlanma konularına da yayıldı. Savunma ve güvenlik ile ilgili olarak üzerinde anlaşma sağlanan uzlaşma, BAB Bakanlarının onayladıkları deklarasyon projesinin hazırlanmasına katkıda bulunan, iki yanlı iki çalışma belgesine dayandırılmıştır. Bildirge'nin doğuşu -deklarasyon kastediliyor- Genel Sekreter tarafından hazırlanan ve kamuoyuna 22 Şubat 1991'de açıklanan dokümanda bulunmaktadır.

Birçok düzeltmelerden sonra, bu doküman, BAB'ın rolü ve BAB'ın Avrupa Birliği ve Atlantik İttifakı ile ilişkilerine ilişkin BAB üyesi devletlerin ve keza Avrupa Birliği'nin deklarasyonu haline geldi. Bu uzlaşma iki şeyin görünümünü ortaya koyuyor: Birincisi daha ziyade Atlantik İttifakı olup, güncelle yöneliktir; İkincisi daha ziyade Avrupa Birliği'ne yöneliktir. Bu çok iddialı ve hatta bazı bakımlardan teorik bir olgudur.

Atlantik İttifakına yönelik görünüm ve ittifakın organları ile işbirliği, 4 Ekim 1991'de açıklanan, Avrupa'nın savunma ve güvenliği ile ilgili İngiliz-İtalyan deklarasyonunda açıklanmıştır. Bu deklarasyon ittifakın rolünü ve Avrupa güvenlik kimliğinin kilit elemanını vurguladığı gibi, buna ek olarak, NATO reformunun tamamlayıcılığını ve ortak birlik çerçevesinde, değerini ortaya koymaktadır. Atlantik ötesi ilişki; AGİK sürecinde belirtilen ve tüm Avrupa'yı kapsayan, gelecekteki güvenliğin inşasında en büyük kuruculardan biri olarak görülün, Avrupa'nın genişletilmiş konseptinin ayrılmaz bir parçası gibi görülüyor. Bu bağlamda, BAB, Avrupa'nın savunmasını geliştirme görevini üstlenmek zorundadır. Bu görevle BAB, Avrupa Konseyinin eğilimlerini olduğu kadar, Atlantik İttifakı tara-

findan kabul gören hususları da, herkesin geliştireceği ilişkilerin farklı doğalarını gözönünde bulundurarak dikkate almak zorundadır. Deklarasyon dokuzlar arasında, Avrupa Birliği ve Atlantik İttifakına aynı oranda uzak durma prensibinden vazgeçilmesi konusunda uyum olduğunu gösterdi. BAB, iki farklı yaklaşımın söz konusu olduğunu biliyor. İttifak karşısında, BAB'ın etkinlikleri iki büyük ilke ışığında yürütülmek zorundadır: Görüşmelerde şeffaflık (açıklık) ve kararlarda tamamlayıcılık. Şeffaflık ortak durumlara giriş usullerini ilgilendirir. Savunma konusunda Avrupa Topluluğu çerçevesinde davranmak sözkonusu değildir. BAB'da bilinen hatta ortak tutumlar, Atlantik İttifakının ısrarlı olduğu konularda, yeni tartışmalara engel olmayacaktır. Dönem Başkanlığı, BAB'ın görüşlerini Atlantik Konseyi'ne sunacağı zaman, öteki üye devletler, kendi görüşlerini açıklama özgürlüğüne her zaman sahip olacaklardır.

İkinci döküman ki iki yanlı olarak ortaya konmuştur, daha ziyade Avrupa'ya yönelik olup, Kohl-Mitterand arasındaki 14 Ekim 1991 tarihli mektuptur. Bu mektup, Maastricht Antlaşmasının J.4 maddesinin ikinci paragrafında ortak güvenlik ve dış politika konusunun yazılımını etkilemiştir. Mektup birliğin yetkisindeki başlıca alanları ortaya koyuyor ve BAB'ı savunmasının esas unsuru haline getirmenin zorunluluğunu vurguluyor ve ilgili personelin sıkı işbirliği sayesinde Birlik ile BAB arasında organik bir bağın yaratılmasını ve bir planlama biriminin kurulmasını ve daha önce NATO nezdinde mevcut olan askeri işbirliğinin tamamlanması ve geliştirilmesini amaçlayan bir askeri işbirliğini örgütleyor.

NATO ile BAB arasındaki işbirliği konusuna gelince, bu husus Temmuz 1991 tarihli Kopenhag bildirisinde belirtilen düşünce doğrultusunda BAB tarafından yoğunlaştırılacaktır. Mektup, BAB üyesi ülkelerin genelkurmay başkanları arasında düzenli toplantılar yapılmasını, Bağımsız Avrupa Program Grubu'nun etkinliklerini yönetecek ve üzerine alacak bir Avrupa Silahlanma Ajansının yaratılmasını ve BAB Güvenlik Enstitüsü'nün, Avrupa Savunma ve Güvenlik Akademisi'ne dönüştürülmesini öneriyordu.

Maastricht doruğunda kabul edilen, BAB'a ilişkin metnin uygulanması sorunu, bu dökümanlar ve yönelimler referans olarak alınmaksızın incelemez. Zira yeniden ele alınan uyuşma ve uyumsuzluk noktaları, Avrupa güvenliğinin inşası tartışmasının tam olarak özünü oluşturmaktadır. Bu çatışma noktaları gerçekte, günümüzde, BAB'ın Avrupa Kurumları ve Atlantik İttifakı arasındaki ilişkileri düzenleyecek mekanizmalar üzerindeki görüşmelerin iki zıt ucunu tasvir etmektedir. Tartışmanın birinci boyutu, değişime uğrayan Brüksel Antlaşması ile AT üyesi ülkelerin üyeliğe kabulü problemine sıkı sıkıya bağlıdır; Danimarka ve Yunanistan gibi. Birinci görev, 1987'deki La Haye platformu-

nun kabulünden bu yana; 1990'da İspanya ve Portekiz'i içeren genişlemesini, 1987-1988 ve 1990-91'de Körfez Krizi esnasında oynadığı rol dikkate alınarak, BAB'ın statüsünde düzeltmeler yapmaktır. Keza gözlemci sıfatına sahip olanlarla, ortak üye durumunda olan ülkelerin statülerini belirlemek lazımdır. Çok kısa ve özlü bir metinde, AT üyesi ülkelere ve NATO'nun BAB'a üye olmayan Avrupalı üyelerine (İzlanda, Norveç ve Türkiye) iki tip ilişki önerilmiştir.

Mevcut tartışmalar, elbette, BAB'ın gelecekteki harekât rolünün vasıtalarına ve genişliğine yöneliktir. Bu bakış açısı ile sözkonusu olan, Avrupa'ya ait komuta yapısının kurulmasının uygun olup olmadığını bilmek ve bu askeri yapının Atlantik İttifakının askeri yapıları ile muhtemel bağlantılarını sağlayabilmektir. Maastricht metnindeki en çarpıcı nokta, Atlantik İttifakı ve Avrupa kurumları arasında, BAB'ın sahip olduğu yer ve rolü tanımlamasıdır. Bu tanımlama şöyle özetlenebilir: BAB, Atlantik İttifakına sıkı sıkıya bağlı olarak, Avrupa Birliği'ne ulaşan sürecin bir bölümünü oluşturuyor. Onun kurumsal ilişkileri, bundan böyle, ikili bir dinamik oluşumun merkezinde bir konuma sahip Avrupa'nın güvenliğinin iki temel elemanının ihtiyaçlarına ve özelliklerine uyarlanmak zorundadır. BAB, kendi konseyinin Londra'yı terketmesi ve Brüksel'de vazifesini yapmaya başlamasından itibaren bu yıl sonuna doğru gerçekleşecektir. İtibaren, bazen bir ortak, bazen bir aktör olarak kendisini kanıtlayacaktır. BAB'ın bu rolü; birlik politikasının ve ittifakın ve Avrupa Konseyi İşbirliği Konferansı'nın gelişmelerinin ışığı altında; gelecekte alınacak önyargısız kararlarla, mevcut ve gelecek antlaşmalarda yapılacak düzeltmelere göre periyodik olarak gözden geçirilecektir.

BAB'ın NATO ile ilişkileri konusunda, 16'ların Roma deklarasyonu -Kasım 1991- ile esas eğilimler belirlendi. Bu deklarasyon üç noktayı öne çıkartmaktaydı. İttifak içinde savunma konusunda, Avrupalıların artırılan sorumlulukları, bütün üyelerinin güvenliğinin bölünmezliği ve nihayet NATO ile BAB arasında, diğer bütün Avrupa güvenlik ve savunma organları da dahil olmak üzere, kararların açıklık ve tamamlayıcılık prensibine uygunluğu.

İttifakın Roma'da kabul edilen stratejik konsepti, geleceğin bütünleşmiş ve çokuluslu Avrupa kurumlarını oynayacakları rollere davet etmektedir. Bu yeni konsept Birlik üyesi devletlerin ve İttifakın ortak ve ulusal savunma programlarını içeren ortak bir çerçeveyi tanımladı. Öyleyse, uygun bir harekât yapısına sahip olmadan BAB'ın, ittifak için büyük bir koz veya Avrupa Birliği'nin silahlı gücü olması düşünülemez. Savunma Bakanlıklarının temsilcilerinden oluşan gruptan, yeni stratejik ortamı dikkate alarak, askeri alanda öneriler formüle etmesi ve kıymetlendirmesi talep edildi.

19 Hazirandaki Bakanlar Konseyi, muhte-

melen bir planlama biriminin kurulmasına karar verecektir. Bu birim. BAB'a ait kuvvetlerin kullanılmasının koordinesi ile yükümlü olacaktır. Bu kuvvetlerin tasarlanabilen kullanım hedefleri insancıl olabilir: Barışın muhafazası, risklerin kontrolü ve Avrupa'da olduğu kadar Avrupa dışında da buh ranların yönetimi. O halde, BAB, İttifakın yapıları ve Avrupa Birliği'nin siyasi kararları ve gelecek planlama mekanizmaları ile uyumlu ve tamamlayıcı nitelikte yapılanmaları geliştirmeye başlıyor.

BAB'ın kuvvet yapılanması (askeri teşkilatı) ortaya çıktıkça, gerekli koordinasyonun niteliğini belirlemek NATO ve BAB'ın görevi olacaktır.

Geçerli bir çalışma bağı yerleşebilmesi için, herşeyden önce bir kaç temel soruya cevap vermek gerekecektir. BAB üyesi devletler, kendi eş güdüm faaliyetlerini, Atlantik İttifakına ilişkin sorunlar üzerinde nasıl yoğunlaştırabilirler? İttifakın danışma süreci çerçevesinde, BAB'ın benzer durumlarının sunuluşu, nasıl verimli kılınabilir? Toplantılar nasıl eş zamanlı hale getirilebilir? Çalışma tarzı (prosedürü) ve yöntemleri nasıl ahenklendirilebilir? (Uyumlu hale getirilebilir?) Genel sekreterlikler arasındaki işbirliğini yoğunlaştırmak için hangi önlemler alınabilir?

BAB ve NATO, kendilerine üye olan Avrupa'daki devletlerin ortak savunmasını sağlayacak temel ortak amaca sahip oldukları ve bütün planlarda işbirliği yapmak zorunda oldukları için, bütün bu yukarıdaki soruların cevaplarının, özellikle BAB'nin hükümetler arası organlarının Brüksel'e yerleşmesini müteakip, kendiliğinden gelecek olması muhtemeldir.

Avrupa Birliği ile ilişkiler konusuna gelince bunun, bu kadar basit ve kolay olmayacağı açıktır. Maastricht deklarasyonunun üçüncü paragrafı, amacın, Avrupa Birliği'nin bir savunma unsuru olan BAB'ı adım adım hayata geçirmek olduğunu bir koşul olarak ortaya koymuştur. BAB, beş alanda, Avrupa Birliği ile sıkı bir çalışma bağının gelişimi için uygun koşulların yaratılması misyonuna sahiptir. Toplantıların senkronizasyonu ve çalışma yöntemlerinin uyumlulaştırılması; bir yandan BAB'ın Genel Sekreteryası ile Konsey, diğer yandan Avrupa Birliği Konseyi ile onun Sekreteryası arasındaki işbirliği; başkanlıkların süreci ve sürekliliğinin harmonize edilmesi; Avrupa Birliği'nin ortak güvenlik ve dış politika alanındaki rolünü dikkate alarak, Avrupa Topluluğu Komisyonu ile Avrupa Birliği arasındaki bilgi alışverişi ve düzenli danışmalar ve nihayet BAB'ın Parlamenter Meclisi ile arasında işbirliği. Denge kaygısı açıktır ve Maastricht deklarasyonunun anahtar kelimeleri; "sıkı işbirliği", "senkronizasyon" ve "harmonizasyon", "danışma" ve "istihbarat" göstermektedir ki, kurumsal düzenlemelere ilişkin problemler varlığını hissettirmektedir ve bütün bu problemleri adım adım çözmek gerekecektir.

BAB'ın bakanlık organlarının Brüksel'e yerleşmesi, yeni bir stratejik Avrupa ortamının meydana getirilmesine katkı sağlayacak, üçlü bir ilişkinin gelişimini olumlu etkileyecektir. Bu yeni stratejik oluşuma bağlı olarak, birleşik Avrupa'nın savunmasının tamamlayıcı unsurlarının gelişimine faydalı olacak kurumsal mekanizmalar oluşturulacaktır. BAB Avrupa Birliği'nin bütün üye devletlerini yeniden gruplandığında ve BAB'a üye olmayan NATO'nun Avrupalı üyeleri de bu çalışmalara ortak olarak katıldıklarında, bu gelişme kolaylaşacaktır. Bu nedenle iki esas nokta, güncel olarak BAB'ın daimi konseyinin gündemini oluşturmaktadır: Brüksel'de çalışmaya başladığında, rolü ve terki bi ve tam hakları olan yeni üyeler, haklarının ve yükümlülüklerinin belirlenmesi şartı ile ortak ve gözlemci üyelerle BAB'ın genişletilmesi.

Brüksel'deki konseyin rolüne ve daimi temsilcilerin seçimine ilişkin soruların cevaplarına yan kılar vardır. Bu yankılar, Avrupalı kurumların görev paylaşımı, Atlantik İttifakı içinde ortak bir pozisyona giriş veya toplantıların senkronize edilmesi ile ilgilidir. Keza, BAB'ın politik vizyonuna ilişkin problemler ortaya konmaktadır. Bazı devletler, NATO Konseyi'ndeki daimi temsilcilerinin, aynı zamanda BAB Konseyi'nde de temsilci olmalarını istiyorlar. Bu şartlarda, BAB'ın Avrupalı karakterini ve Avrupa Birliği'nin savunma politikasının hazırlanmasındaki rolünü savunmak zor olacaktır. Türdeş bir temsilin gerekliliği herkes tarafından bilinmektedir. Üye devletlerin çoğu için, Brüksel'de daimi Konsey, BAB'ın merkez organını, bir karar organı rolü ile ve askeri-politik istişarelerin sorumluluğunu üstlenerek yürütmek zorundadır. Konsey, sürekli olacak ve Bakanlar Konseyine karşı sorumlu olarak ve onlarla birlikte BAB'ın çalışmalarını sürdürecektir. Atlantik İttifakı ile işbirliği ve Avrupa Birliği'nin gelişimini etkilemek de, Konseye düşen bir görev olacaktır. Konseyin yapısı, BAB'ın harmonize edici ve etkili tarzdaki çalışmalarının sonuçlarını, Atlantik ile Avrupa arasındaki istişare sürecine katmasına elverişli olmak zorundadır.

BAB'ın gelecekteki genişlemesi konusu ile ilgili olarak ortaya konulan problemler, BAB'ın Maastricht ertesinde çözmek zorunda kalacağı en önemli problemlerdir. Gerçekte, hukuki statüsünün açıklığa kavuşturulmasına ihtiyaç duyulan BAB'a, üye olma tarzının meydana çıkarılması, organizasyonun işlevini etkileyecek bir husustur. O gelecekteki sorumluluklarını dikkate almak zorundadır. Maastricht metninde ileri sürülen sürenin -31 Aralık 1992- çok iddialı oluşu, ilave bir rahatsızlık yaratıyor.

Konseyin üzerinde anlaştığı birinci nokta, değiştirilen Brüksel Antlaşmasının beşinci maddesinin yorumlanmasıdır. Washington Antlaşması ve değiştirilmiş Brüksel Antlaşmasının beşinci maddesinde sağlanan güvenlik garantileri tamamlayıcı mahiyettedir ve ikisine ayrı ayrı müracaat edilme-

Maasticht Antlaşması, BAB'ın ilk atılım sürecini sonuçlandırmıştır. Organizasyon, bundan böyle, aktif bir aşamaya giriyor. Bu gelişimin doğal süresi, BAB kuruluşlarının, Avrupa Birliği kuruluşları ile bütünleşmesi ile sınırlıdır. BAB'ın etkinliği, gelecek dört ila altı yılda, kısacası, savunma ve güvenlik konusunda Avrupa Birliği'nin gelecekteki kapasitesinin ortaya çıkmasına bağlıdır.

Nesillerin,
nesillere
armaganı

Bankası Türk Ticaret Bankası Türk Ticaret Bankası Türk Ticaret Bankası Türk
Ticaret Bankası Türk Ticaret Bankası Türk Ticaret Bankası Türk Ticaret Bankası Türk Ticaret Bankası Türk Ticaret Bankası Türk Ticaret

48

ÇALIŞMA BAKANLIĞI ÇALIŞMA
DERGİSİ (1945-1960)

Doç.Dr. M. Şehmus GÜZEL

Sadi Irmak, 7 Haziran 1945'te Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Çalışma Bakanı olarak atandığında, 41 yaşında, tıp profesörü ve 1943'ten beri CHP Konya milletvekiliydi. Fizyoloji alanındaki çalışmaları yanında, o yıllarda, ve özellikle 1945 başından itibaren daha yoğun bir biçimde, CHP'nin resmi yayın organı Ulus gazetesinde yayınladığı sosyal politikaya ilişkin yazılarıyla dikkat çekiyor. Irmak, savaş sonrasında İngiltere'de uygulanmaya başlanan ve ülkeyi yıkımdan kurtarmayı amaçlayan Beveridge Planı ile ilgileniyor. Sadi Irmak, 21 Temmuz 1946 seçimlerinde yine Konya milletvekili seçildi. 6 Ağustos 1946'da kurulan Recep Peker hükümetinde Çalışma Bakanlığı görevini yine aldı. Ocak 1947'de Sendikalar Yasa Tasarısı hükümette görüşülürken, başbakanın Tasarıya "greve teşvik diye yeni bir suç şeklinin" eklenmesinde ısrarı üzerine Irmak ve Peker arasında geçen "şiddetli bir tartışma" bakanın aleyhine sonuç doğurdu: Peker kendisine "kafa tutulmasını" affedecek değildi. Nitekim 5 Eylül 1947'deki hükümet değişikliğinden yararlanarak Irmak'ı görevinden aldı. Yerine Ekonomi eski bakanı Prof.Dr. Tahsin Bekir Balta'yı atadı. Yani, Irmak, Çalışma Bakanlığında iki yıl üç ay görev yaptı. Birçok konuda tüzel düzenlemelerin öncüsü oldu. İşçi yoğun kentleri dolaştı. İşçi ve şiverenlerle, temsilcileriyle görüştü, fikir alışverişinde bulundu. ¹ Bu yazıda Sadi Irmak'ın yaratıcısı olduğu ve ilk sayısı 20 Eylül 1945'te yayınlanan **Çalışma Dergisi**'ni tanıtmak, önemli bulduğum kimi yazının altını çizip meraklılarına ve araştırmacılara önermek istiyorum.

Sadi Irmak'ın tıp alanında birçok telif ve çeviri yapıtta imzası var. Bu arada sosyal konulara ilgi gösteriyor. Bu alanda birkaç kitap yanında birçok yazı yayınlıyor. **Ulus** gazetesi yanında **Ülkü** dergisinin sürekli yazarlarındandır. Bakan olduktan hemen sonra Bakanlığın kendi özel dergisini çıkarmasında Bakanın yazma konusundaki merakı mutlaka rol oynadı. Öte yandan yepyeni bir bakanlığın ilgi alanlarını gözler önüne sermek, başta yönetenler, milletvekilleri ve memurlar olmak üzere konuya yakın herkesi eğitmek te belirleyici oldu. Örnek olarak seçtiğim yazılar bu eğitmek amacının da göstergeleridir. Aynı zamanda konunun, işçi-işveren ilişkilerinin ve sosyal politikanın, tarihi geçmişini ve kökenlerini sergilemek kuşkusuna da tanık olabiliyoruz.

Önce aylık, iki aylık, sonra üç aylık ve altı aylık olarak yayınlanan derginin dökümünü yakından görelim:

Sayı: 1, 20 Eylül 1945. Sayı:2, Kasım 1945. Sayı:3, Ocak 1946. 3. Sayıda "Çalışma Bakanlığı emrine iki İngiliz uzman geldi" başlığıyla (s.71), İngiltere Çalışma ve Milli Hizmet Bakanlığı'ndan Mr.

H. Stevens ile Mr.C.H. Lefebure'ün 29 Ocak 1946'da Ankara'ya vardıklarını öğreniyoruz. uzmanların Türkiye'de kaldıkları sürece yaptıkları ve gezileri derginin daha sonraki sayılarında aktarılıyor. Örneğin Sayı:4, s.50'de 2 3. Sayıda şu iki yazı dikkati çekiyor:

H.Namık Orkun: "Milli tarihimizde fabrikalar ve işçiler" (s.84-85). "Eski bir maden şehri Küre'den notlar" (s.86-88). Küre'nin 19. yüzyıldaki yapısı ve yüzü anlatılıyor. O dönem günlük ücret 2,5 ile 5 kuruş arasındadır. Unun okkası 20 para, pirincinki 50, gazinki de 50 paradır.

Sayı:4, Mart 1946. "Uzmanlarımızın demeçleri" (s.49) okunabilir. Sayı:5, Nisan 1946. Sayı:6, Mayıs 1946. Sayı:7, Haziran 1946. Bu sayıda Jules Romains'in "Bürokrasi ve şuurlu çalışma" (s.25-28) başlıklı makalesi zikredilmeye değer.

Sayı:8, Temmuz 1946. Sayı:9, Ağustos 1946. Bu sayıda "maden kazalarının sorumluluğu" (s.7 ve devamı) yazısı ilginç. Sayı:10, Eylül 1946. Sayı:11, ekim 1946. Sayı:12, Kasım 1946. Sayı:13, Aralık 1946.

Sayı:14, Ocak 1947'den Sayı:17, Nisan 1947'ye dergilerin ana konusu Sendikalar Yasasıdır. Yasa tasarısı, hükümette ve TBMM'de görüşülmesi, Yasa'nın iyi tarafları enine boyuna irdeleyeniyor. 17. Sayıda "Mimar Sinan zamanında işçi ücretleri" (s.87-88) başlıklı yazı ile "Türkiye'nin en büyük işçi sendikası kuruldu" haberi var.

Sayı:18, Mayıs 1947. Kadri Kemal Kop'un "İş hayatının gelişme safhaları" (s.56-59) makalesi okunabilir. Kop, derginin sürekli yazarlarından.

Sayı:19, Haziran 1947. Sayı:20 Temmuz 1947. Bu sayıda Kop "19. Yüzyılda Türkiye'de iş ve çalışma hareketleri" yazısına yer veriyor. Ağustos 1947'de yayınlanan 21. sayıda Kop'un yazısı sürüyor.

22. Sayı Eylül 1947'de, 23. sayı ekimde normal süreleri içinde yayınlandıktan sonra 24. Sayı iki aylık bir biçimde Kasım-Aralık 1947 tarihiyle yayınlanıyor. Bu değişiklik Sadi İrmak'ın 5 Eylül 1947'de Bakanlıktan ayrılmasına yabancı olmama- lı. 1947'nin son sayısında, İstanbul'da toplanan Yakın ve Orta Doğu Çalışma Konferansı'na ilişkin haber var.

1948'de dergi artık üç aylıktır. Nitekim 25. sayı Ocak-Şubat-Mart 1948 tarihini taşıyor. Ve bu, o yıl yayınlanan ilk ve son sayıdır.

Çalışma Dergisi, 1949 başından itibaren üç aylık süreli yayınına başlıyor, yeniden. 26. sayı, Ocak-Şubat-Mart 1949, 27. Sayı, Nisan-Mayıs-Haziran 1949 tarihlidir. Bu son sayıda Cahit Talas'ın "İnsan Hakları beyannamesi, sosyal barış ve adalet" (s.17-21) başlıklı yazısı ile bilim adamlarının dergide yazma dönemi başlıyor. Çünkü Cahit Talas, **La législation du Travail Industriel en Turquie** (Cenevre, 1948) başlıklı doktora tezini

yeni savunup, ülkeye dönmüştür. Ve Bakanlıkta görev yapan genç bir bilim adamıdır. Talas, dergi-deki yazılarına aralıksız devam ediyor. Onu Orhan Tuna'lar, Celal Ertuğ'lar, Fadıl H. Sur'lar ve diğerleri izliyor. ³

28. Sayı, Temmuz-Ağustos-Eylül 1949 tarihlidir.

14 Mayıs 1950'de CHP'yi seçimlerde alaşağı etmesinden üç yıl sonra dergi, Çalışma Vekaleti Dergisi adıyla çıkıyor. Cilt:I, Sayı:I, Mart-Nisan-Mayıs 1953 tarihlidir. Derginin dili feci biçimde Osmanlıcadır. "Mesul müdür" Halil Vedat Fıratlı, Bakanlığın Araştırma Kurulu üyesidir. Dergide hemen her konuda ABD ve İngiltere örneklerine öncelik veriliyor. Bu sırada Çalışma Bakanı Samet Ağaoğlu'dur. Ağaoğlu, işçi hareketi, iş hukuku ve sosyal politika alanındaki kitap ve yazılarıyla tanınıyor. Neredeyse DP'nin Sadi İrmak'ı diyesim geliyor. Derginin yeniden yayına başlaması belki Ağaoğlu'nun bakanlığa atanmasıyla yakından ilgilidir. Çünkü CHP hükümetinin son Çalışma Bakanı görevi, 22 Mayıs 1950'de, Hasan Polatkan'a bırakmıştı. Bu sonuncu iş hukuku ve sosyal politika alanında Ağaoğlu kadar ilgili değildir. Dönemin dergilerini ve seçtiğim yazıları sıralıyorum:

Sayı:I'de: Önce "İstatistikler" dikkat çekiyor, sonra şu üç yazı: Muhaddere Gönenli: "Türkiye'de sendika hareketleri" (s.65 vd.).

Doç.Dr. Cahit Talas: "Verimliliğin artırılmasında psikolojik ve manevi âmeler" (s.98 vd.).

Ekmel Onbulak: "Mümessil işçilerin himayesi" (s.104 vd.).

Sayı: 2, Haziran-Temmuz-Ağustos 1953 tarihini taşıyor, "Mesul müdür" Dr. Esat Şibay'dır. Çalışma "vekili" Hayrettin Erkmek'dir. "İstatistikleri" (s.82-86) yanında şu iki yazı ilginç:

Prof. Dr. Orhan Tuna: "Sendikacılık âleminde son gelişmeler" (s.12-1)

Doç.Dr. Cahit Talas: "Sosyal sigorta fonlarının yatırımları memleketimizde hangi sahalarda daha faydalı olabilir" (s.15-30)

Sayı: 3, dört aylıktır ve Eylül'den itibaren 1953'ün son dört ayını kapsıyor. Genel ve alışılmış bölümler içeriyor bu sayı.

1954'de dergi altı aylık biçimde ve birleşik iki sayı olarak yayınlanıyor. Sayı:4-5'te, yani yılın ilk sayısında Sina Pamukçu'nun Henry Collins'ten yaptığı "Sendikalar ve ücretlerin seviyesi" (s.59-65) çevrii önemli. Bu sayıda makaleler bibliyografyası var, ayrıca.

1955'de dergi üç aylık olarak üç sayı yayınlanıyor. Yılın ilk sayısı, Cilt:III, sayı:I olarak yayınlanıyor. J.A.Hallsworth'un daha önce Revue Internationale du Travail'da yayınlanan yazısının, Muhaddere ve Muharrem Taşcıoğlu tarafından yapılan, "Yakın ve Orta Şark memleketlerinde sendika

hürriyeti ve işçi-işveren münasebetleri" (s.51-80) başlıklı çevrîsi mutlaka okunmalı. Bu çalışmanın devamı ikinci sayıdadır. Hallsworth'un makalesi karşılaştırmalı inceleme örneği olarak başarılıdır. Türkiye ve İran arasındaki kıyaslama öğreticidir.

Yılın ikinci sayısında, C.Talas'ın "Sosyal Güvenlik sistemlerinin finansmanı" (s.1-10) isimli çalışması ile Clark Kerr, Frederick H.Harbrison, John T. Dunlop ve Charles A. Meyers'ten yaptığı "İş ve iktisadi oluş" çevirisi (s.34-48) hemen anılmalı. Hallsworth gibi burada adı geçenler dönemin toplumsal ekonomi (içtimai iktisat) ve işçi-işveren ilişkileri uzmanlarından en önde gelenlerdir. Makalelerinin geciktirilmeden dilimize kazandırılmış olması çok yerindedir.

Yılın üçüncü sayısı Temmuz-Ağustos-Eylül tarihlidir. "İstatistikler" (s.77 vd.) anılmaya değer.

Daha sonra çıkan dergi künyesinde Cilt:IV, Sayı:I okunuyor. Ekim 1955-Mart 1956 tarihlidir. E.Daya'nın, **Revue Internationale du Travail**'da Nisan 1955'de yayınlanan yazısını, Muharrem Taşçıoğlu çevirmiş: "Asya memleketlerinde birleşme (dernek kurma. MŞG) hürriyeti ve işçi-işveren münasebetleri" (s.11-47). Ayrıca "İstatistikler" (s.131 vd.) var.

1956 sonuna dek üç ayrı sayı üçer aylık olarak yayınlanıyor.

1957'de Cilt:V. Sayı:I, Ocak-Temmuz 1957 tarihini taşıyor. İkinci sayı ise Temmuz-Eylül. Bu sonuncuda Adnan Togyar'ın "Sanayide ve küçük sanatlarda kadın" (s.I-12) yazısı kadın konusunu irdeliyor.

1959'da dergi yeniden Cilt:I, Sayı:I künyesi ve Temmuz-Ağustos tarihiyle yayınlanıyor. "mes'ul müdür" Muammer Eronat'tır. uluslararası Çalışma Örgütü'nün 43. genel konferansı ve konferansa Türkiye'den katılan hükümet, işveren ve işçi temsilcilerinin isimleri belirtiliyor. İşçi temsilcileri şunlardır: Nuri Beşer, Seyfi Demirsoy, Celâl Beyaz (s.93). Dergi yasa değişikliklerine de yer veriyor (s.94-95).

Eylül-Ekim 1959 tarihli 2. sayıda Prof. Dr. C. Ertuğ'un "Ereğli Kömür İşletmeleri havzasında" (s.I-20) başlıklı, konuya tıbbi açıdan bakan yazısı belirtilmeye değer.

Kasım-Aralık 1959 tarihli 3. sayıda şu iki yazı dikkat çekiyor: Prof. Dr. Fadıl H.Sur: "Milletlerarası çalışma normları ve Türkiye" (s.9-16) Prof. Dr. Cahit Talas: "Milletlerarası Çalışma Teşkilatı ve Türkiye" (s.17-22).

Cilt:I'in 4. sayısı Ocak-Şubat 1960 tarihiyle yayınlanıyor. 4. sayı ise Mart-Nisan 1960 tarihli. Bu son sayıda Yıllık Ücretli İzin Kanunu'na özel bir yer veriliyor (s.65 vd.) II Nisan 1960'da TBMM'de benimsenen kanun, Resmi Gazete'de 15 Nisan 1960'da yayınladı, ve yayınlandığı tarihte yürürlüğe girdi.⁴

NOTLAR

(1) Prof. Dr. Sadi Irmak, ilk Çalışma Bakanı olması açısından ve "sosyal devletçilik" adı altında "devletçilik" konusunda kendine özgü bir düşünce geliştirmesi yönünden dikkat çekicidir. Öte yandan ilk Çalışma Bakanı olması sonucu birçok "ilk" sosyal politika önemi-ne ve tüzel düzenlemeye imza atmıştır. Bu nedenle de ilgi odağıdır. Irmak ve yaptıkları bilimsel çalışmaların ve araştırmaların konusu olmaya layıktır. Kendi açımdan, şimdiye kadar bazı yazımlarımda bu konuları irdelemeye çalıştım. Bakınız: "Sadi Irmak: İlk Çalışma Bakanı", **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Sayı:138, Aralık 1991, s.49-56; "Çalışma Bakanlığı'nın kuruluşu, çalışma hayatında İngiliz etkisi", **Tarih ve Toplum**, Sayı:50, Şubat 1988, s.52-56; "İsmet İnönü, sosyal politika, sendika ve grev", **Yapıt**, Sayı:10, Nisan-Mayıs 1985, s.67-86; "1946 ve sonrasında Türkiye'de grev tartışması", **Toplum ve Bilim**, Sayı:40, Kış 1988, s.87-128.

Sadi Irmak, 11 Kasım 1990'da vefat etti. Bu yazı bir yerde ölüm yıldönümü vesilesiyle kaleme alındı. Anısını tazelemek için.

(2) İngiliz uzmanların Türkiye'de yaptıkları konusunda dahageniz bilgi için yukarıda belirttiğim yazılarıma bakılabilir.

(3) Prof. Dr. Cahit Talas, Türkiye'de sosyal politika ve iş hukukunun anlaşılması ve belli bir düzeye getirilmesi için özel gayret gösteren ender bilim adamlarındandır. 27 Mayıs 1960 sonrasında bir süre Çalışma Bakanlığı yaptı. ancak düşündüklerini ve tasarılarını yaşama geçirmesi dönemin hükümetindeki tutucu unsurlarca engellendi. Bunun üzerine Bakanlıktan istifa etti. Talas, bu nedenle istifa eden ender belkide tek Bakandır. Talas'ın yaptıkları ve yazdıkları Türkiye sosyal politika tarihinin önemli bir bölümünü oluşturuyor. Mülkiyeliler Birliği **Cahit Talas'a Armağan** (Ankara, 1990) isimli yapıtla bu konuda bir ilk adıma imza attı. Talas'ın özgeçmişi için, adı geçen yapıtta, Prof. Dr. Alpaslan Işıklı ile Prof. Dr. Mesut Gülmez'in Talas ile yaptığı söyleşiye bakınız.

(4) Dökümünü yaptığım dergiler, 1981 ve 1982'de, SBF Kütüphanesinde bulduğum koleksiyondadır. Başka sayıları başka kütüphanelerde var mı? Araştırılmaya değer.

SIEMENS

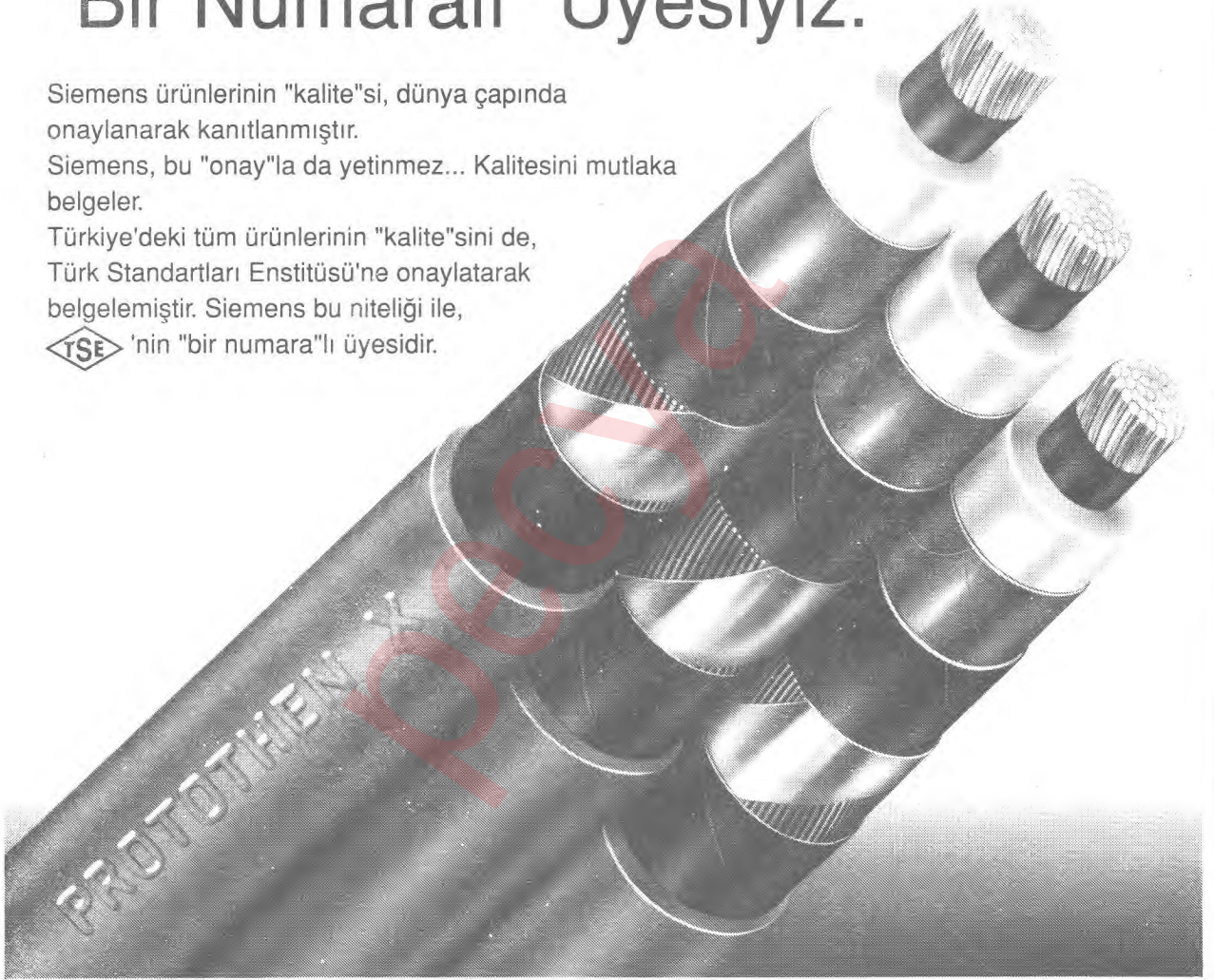
Türk Standartları Enstitüsü'nün "Bir Numaralı" Üyesiyiz.

Siemens ürünlerinin "kalite"si, dünya çapında onaylanarak kanıtlanmıştır.

Siemens, bu "onay"la da yetinmez... Kalitesini mutlaka belgeler.

Türkiye'deki tüm ürünlerinin "kalite"sini de, Türk Standartları Enstitüsü'ne onaylatarak belgelemiştir. Siemens bu niteliği ile,

 'nin "bir numara"lı üyesidir.

SİMKO TİCARET ve SANAYİ A.Ş.

Siemens AG Türkiye Genel Müessili
Türk Siemens Mamülleri Yetkili Satıcısı

İSTANBUL

Meclisi Mebusan Cad.
No: 125 Fındıklı
80040 İstanbul
Tel : (1) 251 09 00
Tlx : 24 233
Ttx : 931 019
Fax : (1) 252 41 34
P.K.: 1001 Karaköy

ANKARA

Atatürk Bulvarı No: 169/6
Kavaklıdere 06680 Ankara
Tel : (4) 418 22 05
Tlx : 42 352
Ttx : 944 605
Fax: (4) 418 22 05
P.K.: 388 Yenışehir

İZMİR

1379. Sok. No: 59
Güven İş Hanı, Kat: 4
Alsancak 35210 İzmir
Tel : (51) 83 86 19
Tlx : 52 376
Ttx : 953 237
Fax : (51) 84 14 78
P.K.: 481 Pasaport

ADANA

Fuzuli Cad. Gülek Sitesi
B. Blok No: 127
01120 Adana
Tel : (71) 54 78 88
Tlx : 62 679
Ttx : 963 004
Fax : (71) 54 78 88
P.K.: 500 Adana

BURSA

Çekirge Cad.
İntam İş Merkezi
No: 101 / 502
16070 Bursa
Tel : (24) 36 38 66
Tlx : 93 86 15
Fax : (24) 35 39 78

SAMSUN

Cumhuriyet Cad. No: 26
Açmak İş Hanı Kat: 6
55030 Samsun
Tel : (36) 31 29 70
Tlx : 82 169
Fax: (36) 31 55 74

TÜRKİYE'DE SENDİKALAŞMA VE BAZI ÖZELLİKLERİ

Yüksel AKKAYA

İstanbul Üniversitesi Endüstri İlişkileri Programı
Doktora Öğrencisi

Türkiye'de sendikalaşma olgusunun işyeri bakımından değerlendirilmesi, sendikaların örgütlenme faaliyetlerine ve sendikal faaliyetlere ışık tutması bakımından oldukça önemlidir. Ancak bunun sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi için ise doğru verilere sahip olmak gerekmektedir. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın yayınladığı Çalışma Hayatı İstatistikleri araştırma kaynağı olarak kullanılmaktadır bu yazıda. Ancak, bu kaynaktaki istatistiklerin gerçeği tam yansıttığını ileri sürmek de mümkün görünmemektedir. Doğruluğu tartışılınca bu istatistiklerin gerçeği yansıtıp yansıtmadığı tartışmasına bu yazıda değinilmeyecek eldeki verilerden hareket edilerek Türkiye'de sendikalaşma eğilimi ve bazı özellikleri ortaya konmaya çalışılacaktır.

I- İŞYERİ BAKIMINDAN SENDİKALAŞMA

Ocak '92 İstatistiklerine göre SSK kapsamındaki sendikalaşma olanağı bulunan işyeri sayısı 390.450'dir. Bunun %37.2'sini 1-9 işçi çalıştıran küçük işyerleri oluşturmaktadır. Küçük işyerleri ise sendikalaşma faaliyetlerine açık olmayan, büyük zorluklar çıkaran işyerleridir. Küçük işyeri tipinin oldukça gelişmiş bulunduğu Türkiye'de bu durum sendikacılık açısından aşılması gereken önemli bir sorun olarak sendikaların karşısında durmaktadır. İşyeri büyüklüklerine göre işyerlerinin dağılımı yazı sonundaki tablodan izlenebilir.

Türkiye'deki işyerlerinde sendikalaşma oranı %11.3'tür. Kamu kesimindeki işyerlerinde sendikalaşma oranı %70.7 iken özel kesim işyerlerinde sendikalaşma oranı %8.6'dır. Sendikalı işyerlerinin %26.9'u kamu kesiminde %73.1'i de özel kesimin payı %95.7'dir. İşyeri ölçeği büyüdükçe kamu kesiminin ağırlığının arttığını görmekteyiz.

A- 1-9 İŞÇİ ÇALIŞTIRAN İŞYERLERİNDE SENDİKALAŞMA

Türkiye'deki işyerlerinin %87.2'sini bu tip küçük işyerleri oluşturmaktadır. Kamu kesiminde bu tip işyerlerinin sayısı 10035 olup, küçük işyeri toplamının %2.9'unu oluşturmaktadır. Genel toplamda, işyeri bakımından, kamu kesiminin payı %4.3 olduğu gözönünde tutulursa, bu tip işyeri bakımından kamu kesiminin payının düştüğü anlaşılmaktadır. Kendi içinde de kamu kesimi işyerlerinin %22.7'sini bu tip küçük işyerleri oluşturmaktadır. Özel kesimde bu tip işyerlerinin sayısı 330400 olup küçük işyeri toplamının %97.1'ini oluşturmaktadır. Özel kesim bakımından ise toplam işyerlerinin %88.4'ü bu tip işyerlerindendir. Küçük işyerlerinin özel kesimde yoğunlaştığı görülmektedir.

Bu tip işyerlerinin sendikalaşma eğiliminin oldukça düşük olduğu görülmektedir. 340435 işyerinin %8.4'ü olan 28542'sinde sendikalaşma

söz konusu olabilmektedir. Kamu kesimindeki işyerlerinin %61.1'inde, özel kesimdeki işyerlerinin de %6.8'inde sendikalaşma gerçekleşmiştir. Bu tip işyerlerinde işyeri başına çalışan ortalaması 2.5'tir. Sendikalaşan işyerlerinde de bu miktarın değişmediği görülmektedir. Bu tip işyerinde sendikalaşma ile çalışan sayısı arasında doğru bir orantı olduğu anlaşılmaktadır. Kamu kesiminde işyeri başına düşen ortalama çalışan sayısı 3.1, sendikalaşan işyerinde ise 3.2'dir. Özel kesim için ise bu miktarlar, sırası ile, 2.5 ve 2.3'tür. Kamu kesimi işyerlerinde çalışan işçi ortalaması özel kesimden daha fazladır. Dikkati çeken bir diğer özellik ise özel kesimde sendikalaşmanın gerçekleştiği işyerlerinde çalışan ortalamasının, az da olsa, düşük olmasıdır. Kamu kesiminde çalışan ortalamasının özel kesime göre yüksek olması bu kesimde sendikalaşma eğilimini artırmaktadır. Kuşkusuz bu eğilimin artmasında başka etkenler de rol oynamaktadır.

Sendikaların işyerlerinin büyük bir kısmını oluşturan bu tip işyerinde örgütlenmeye önem vermesi gerekmektedir. Türkiye'deki sendikalı işyerlerinin %64.5'ini bu tip işyerleri oluşturmaktadır. Ancak Türkiye genelinde sendikalaşan işyeri oranı %11.3 iken, bu tip işyerinde sendikalaşma oranı %8.4'tür.

B- 10-24 İŞÇİ ÇALIŞTIRAN İŞYERLERİNDE SENDİKALAŞMA

Bu tip işyeri sayısı 29956 olup toplam işyerlerinin %7.7'sini oluşturmaktadır. İkinci sırayı almaktadır işyeri sayısı bakımından. Kamu kesiminde bu tip işyerlerinin sayısı 2591 olup bu tip işyerinin %8.7'sini oluşturmaktadır. İşyerinde çalışan sayısı arttıkça kamu kesiminin payının da arttığı görülmektedir. Özel kesimde bu tip işyeri sayısı 27365'tir. Bu tip işyerleri içinde özel kesimin payı %91.3'tür. Özel kesim işyerlerinin ise %7.3'ü bu tip işyerlerinden oluşmaktadır.

İşyerinin büyümesi ile birlikte sendikalaşma oranı da artmaya başlamıştır. Sendikalaşma oranı bir önceki tip'te %8.4 iken, bu tip'te %14'e yükselmiştir. Kamu kesimindeki sendikalaşma eğiliminin artarak sürdüğünü görmekteyiz, aynı şey özel kesim için de geçerli. Kesimler bakımından sendikalaşma oranı, sırasıyla, %73.8 ve %15.7'dir. Bu tip işyeri başına düşen çalışan ortalaması 14.6'dır. Sendikalı işyeri bakımından büyük bir farklılık görülmemektedir, çalışan işçi ortalaması 15.5'tir. Kesimler açısından bakıldığında kamu kesiminde çalışan ortalamasının belirgin olmayan bir şekilde özel kesimden yüksek olduğu görülmektedir: 15.4'e ve 14.5. Sendikalaşmanın gerçekleştiği işyerlerinde ise bu fark daha da azalmaktadır: 15.8'e ve 15.3. Sendikalaşmanın gerçekleştiği işyerlerinde çalışan işçi ortalamasının biraz yüksek olması, sendikalaşma ile çalışan işçi sayısı arasında doğru bir orantı olduğunu göstermektedir. Ancak sendikalaşma oranının bu tip işyeri için yük-

sek olduğu da söylenemez. 1-9 işçi çalıştıran işyeri tipine göre sendikalaşmanın daha kolay olduğu bu işyerinde sendikalaşma oranının daha yüksek olması beklenirdi. Bu tip işyerlerinde çalışan işçi ortalamasının yükselmesi ile birlikte sendikalaşma eğiliminin de artacağı söylenebilir, aradaki doğru orantı ilişkisinden hareket ederek.

C- 25-49 İŞÇİ ÇALIŞTIRAN İŞYERLERİNDE SENDİKALAŞMA

Bu tip işyeri sayısı 10066'dır. İşyeri bakımından üçüncü sırayı almaktadır. Toplam içindeki payı %2.6'dır. İşyeri tipi büyüdükçe işyeri sayısındaki azalış sürmektedir. Bu işyerlerinin de %12.7'si olan 1283'ü kamu kesiminde, %87.3'ü olan 8783'ü özel kesimde bulunmaktadır. Bu tip işyeri kamu kesimi işyerlerinin %7.6'sını, özel kesim işyerlerinin %6.4'ünü oluşturmaktadır.

İşyeri büyüdükçe sendikalaşma eğilimi de artmaktadır. Bu tip işyerinde sendikalaşma oranı %31.7'dir. Kamu ve özel kesim bakımından sendikalaşma oranı, sırası ile, %87.9 ve %23.5'tir. Her iki kesim bakımından sendikalaşma eğiliminin artarak sürdüğünü görmekteyiz. Bu tip işyerlerinden sendikalaşanların %35.3'ü kamu kesiminin, %64.7'si de özel kesimini bünyesinde toplamaktadır. Kamu kesiminde sendikalaşmış işyerlerinin %9.5'ini, özel kesimin de %6.4'ünü bu tip işyerleri oluşturmaktadır.

Bu tip işyerinde çalışan işçi ortalaması 34.2'dir. Sendikalaşan işyerlerinde ise bu ortalama 34.9'dur. Sendikalaşan işyerinde çalışan işçi ortalamasının bir farklılık göstermediği anlaşılmaktadır. Kesimler açısından bakıldığında sendikalaşanlarda bu ortalama kamu da 35.3, özelde ise 34.7'dir. Sendikalaşan işyerlerinde çalışan işçi ortalamasının bu tip işyerindeki ortalama belirgin bir şekilde yüksek olmadığı görülmektedir. Kamu kesiminde bu ortalama 35.1, özel kesimde de 34.1'dir.

Önceki tip işyerlerine göre sendikalaşma oranının oldukça yüksek olduğu bu tip işyerindeki sendikalaşmanın beklenen düzeyde olduğu söylenebilir. Sendikaların bu tip işyerlerinde örgütlenmeye yeterince ağırlık vermediği görülmektedir. Üstelik bu tip işyerinde gözümüze çarpan bir özellik var: çalışan ortalaması diğer tiplere göre belirgin bir yükseliş göstermektedir, ki bu da sendikalaşmayı daha da kolaylaştırıcı bir özelliktir.

D- 50-99 İŞÇİ ÇALIŞTIRAN İŞYERLERİNDE SENDİKALAŞMA

İşyeri tipi büyüdükçe işyeri sayısındaki düşüş eğilimi sürmektedir. Bu tip işyeri sayısı 5043 olup, toplamdaki payı %1.3'tür. Bu işyerlerinin %21.7'sini kamu kesimi, %78.3'ünü de özel kesim bünyesinde toplamaktadır. İşyeri tipi büyüdükçe kamu kesiminin de payının artması eğilimi sürmektedir. Bu tip işyeri kamu kesiminin %6.5'ini, özel kesimin de %4.2'sini oluşturmaktadır.

Sendikalaşma eğilimindeki artışın sürdüğünü görmekteyiz: %45.8. Kamu ve özel kesim bakımından ise sendikalaşma oranı sırası ile %87.7, 34.2'dir. Kamu kesiminde sendikalaşma eğiliminde bir artış olmazken özel kesimdeki artışın sürdüğünü görülmektedir. Bu tip işyerlerinden sendikalaşanların %41.5'i kamu kesiminin, %58.5'i de özel kesimin bünyesinde bulunmaktadır. Sendikalaşan işyerlerde kamu kesiminin payının giderek arttığı, bu eğilimin sürdüğü görülmektedir. Kamu kesiminde sendikalaşmış işyerleri içinde bu tipin payı %8, özel kesimde ise %4.2'dir.

Bu tip işyerinde çalışan işçi ortalaması 68.7'dir. Sendikalaşmış işyerlerinde ise bu ortalama 70'tir. Sendikalaşan işyerlernide ortalamanın, diğer tiplere göre, daha yüksek olduğu görülmektedir. Kesimler açısından bakıldığında ise sendikalaşan işyerlerinde ortalama kamuda 70.1, özelde 69.9'dur. Sendikalaşan işyerlerindeki ortalamanın genel ortalamadan yüksek olmadığı görülmektedir, bu tip işyerindeki ortalama çalışan sayısı kamuda 70.6, özelde 68.2'dir.

İşyeri büyüklüğü bakımından sendikalaşmaya oldukça elverişli görünen bu tip işyerlerindeki sendikalaşma oranının daha yüksek olmaması sendikaların bu büyüklükteki işyerlerinde sendikalaşmaya yeterince önem vermediklerinin, bu konuda yoğun bir çaba göstermediğinin işareti olarak değerlendirilebilir.

E- 100-249 İŞÇİ ÇALIŞTIRAN İŞYERLERİNDE SENDİKALAŞMA

İşyeri tipi büyüdükçe işyeri sayısındaki hızlı düşüş sürmektedir. Bu tip işyerinin toplam işyeri içindeki payı %0.8'dir. Bu işyerlerinin de %31.1'ini kamu kesimi, %68.9'unu da özel kesim bünyesinde toplamaktadır. Kamu kesiminin işyeri içindeki payının artış eğilimi sürmektedir işyerinin büyümesi ile birlikte. Bu tip işyeri de kamu kesimi işyerlerinin %5.9'unu, özel kesim işyerlerinin %3.7'sini oluşturmaktadır.

İşyeri büyüdükçe sendikalaşma eğilimindeki artış sürecinin devam ettiğini görmekteyiz. Sendikalaşma oranı bu tip işyerinde %64.8'dir. Kamu kesiminde sendikalaşma eğilimi %88.9, özel kesimde ise %53.9'dur. Özel kesimdeki sendikalaşma eğiliminde belirgin bir artış sürerken kamu kesiminde bu artış belli belirsiz sürmektedir. Bu tip işyerlerinden sendikalaşanların %42.6'sı kamu kesiminin bünyesinde, %57.4'ü de özel kesimin bünyesinde toplanmaktadır. Kamu kesiminde sendikalaşmış işyerlerinin %7.5'ini, özel kesimin de %3.7'sini bu tip işyerleri oluşturmaktadır.

Bu tip işyerinde çalışan işçi ortalaması 152.3'tür. Bu ortalama kamuda 157.9, özel kesimde 149.9'dur. Kamu kesiminde çalışan işçi ortalaması ilk kez bu kadar belirgin olarak özel kesimden yüksek çıkmıştır. Bu da kamu kesimi işyerlerinin işçi çalıştırma bakımından daha büyük ölçeğe

sahip olduğunu göstermektedir. Sendikalaşan işyerlerinde bu ortalama 158.3'tür. Kamuda bu ortalama 161, özel kesimde 156'dır. Sendikalaşan işyerlerinde çalışan işçi ortalaması da ilk kez bu kadar belirgin olarak genel ortalamanın üstüne çıkmaktadır. İşyerinin büyümesi ile belli belirsiz süren fark büyüklük ile doğru orantılı olarak giderek açılmaktadır.

Bu tip işyerlerinin %64.8'inde sendikalaşmanın gerçekleştirilmiş olması yeterli değildir. Sendikalaşmaya pekçok elverişli olan bu işyeri tipinde daha yüksek bir sendikalaşma oranının gerçekleştirilmesi beklenirdi.

F- 250-499 İŞÇİ ÇALIŞTIRAN İŞYERLERİNDE SENDİKALAŞMA

Bu tip işyeri sayısı toplam 1047 olup bütün işyerlerinin %0.2'sini oluşturmaktadır. Bu işyerlerinin de %43.2'si kamu kesiminde, %56.8'i de özel kesimdedir. İşyeri büyüdükçe kamu kesiminin de payının artış eğilimi sürerek, özel kesim ile başa-baş noktaya gelmeye başlamaktadır. Bu tip işyeri kamu kesimi işyerlerinin %2.7'sini özel kesim işyerlerinin de %1.7'sini oluşturmaktadır.

Sendikalaşma eğiliminde belirgin bir artış olduğu görülmektedir: %94.5. Kamu kesiminde sendikalaşma eğilimi %98.4 iken, özel kesimdeki sendikalaşmada bir sıçrama görülmektedir: %91.6. Sendikalaşma bakımından her iki kesim ilk kez bu tip işyerinde birbirlerine bu kadar yaklaşmaktadır. Bu tip işyerinde sendikalaşanların %45'i kamu kesiminde, %55'i de özel kesimde bulunmaktadır. Kamu kesiminde sendikalaşmış işyerleri içinde bu tipin payı %3.7, özel kesimde ise %1.7'dir.

Bu tip işyerinde işyeri başına düşen işçi ortalaması 344.6'dır. Bu ortalama kamu kesiminde 352.5, özel kesimde 338.6'dır. Kamu kesiminde ortalamanın özel kesimdeki ortalamadan yüksek olduğu, bir önceki tipteki gibi, görülmektedir. Aradaki farkın da giderek büyüdüğü anlaşılmaktadır. Sendikalaşan işyerleri bakımından ortalama genelde 348.9, kamu kesiminde 349.6, özel kesimde ise 348.3'tür. Sendikalaşan işyerleri bakımından işyeri başına düşen ortalama işçi kamu ve özel kesim arasında önemli bir farklılık göstermemektedir.

Bu tip işyerlerinden %94.5'inde sendikalaşmanın gerçekleşmiş olması, sendikaların bu tip işyerlerinde sendikalaşmada başarılı olduğuna işaret olarak kabul edilebilir. İşyeri büyüdükçe sendikalaşma oranı da artmaktadır.

G- 500-999 İŞÇİ ÇALIŞTIRAN İŞYERLERİNDE SENDİKALAŞMA

Bu tip işyeri sayısı 450 olup toplam işyeri içindeki payı %0.1'dir. Bunun da %56.4'ünü kamu kesimi, %43.6'sını da özel kesim bünyesinde toplamaktadır. Kamu kesimi ilk kez bu tip işyeri ile ö-

zel kesimden fazla işyerini bünyesinde toplamış olmaktadır. İşyeri büyüdükçe kamu kesiminin payındaki artış eğilimi sürmektedir. Bu tip işyeri kamu kesimi işyerlerini %1.5'ini, özel kesim işyerlerini de %0.9'unu oluşturmaktadır.

Sendikalı işyeri sayısının toplam işyerini aşacağını görmekteyiz. Bu tip işyeri sayısı 450 iken sendikalı işyeri sayısı 597'dir! Yani sendikalaşma oranı %132.6'dır. Bu durum kapatılan işyerleri ve yeni açılan işyerlerinin istatistiklere yansımaması ile açıklanabileceği gibi denetim yetersizliğinden kaynaklanan bir durum olarak da açıklanabilir. Kamu kesiminde sendikalaşma oranı %116.9, özel kesimde ise %153'tür. Kamu kesimi sendikalı işyerlerinin %49.7'sini, özel kesimde %50.3'ünü bünyesinde toplamaktadır. Kamu kesiminde sendikalaşmış işyerleri içinde bu tipi payı %1.2, özel kesimde de %0.5'tir.

İşyeri başına düşen ortalama işçi sayısı toplamda 678.3, kamu kesiminde 663.8 ve özel kesimde 697'dir. Özel kesim ilk kez kamu kesiminin önüne geçmektedir. Bu tip işyerinde özel kesimin çalıştırılan işçi ölçeği bakımından kamu kesimine göre daha büyük işyerlerine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Sendikalaşma bakımından ise işyeri ortalaması toplamda 699.9, kamu kesiminde 698.8 ve özel kesimde 699.8'dir. Özel kesim, belirgin olmayan bir farkla, kamu kesiminin önüne geçmektedir.

H- 1000-4999 İŞÇİ ÇALIŞTIRAN İŞYERLERİNDE SENDİKALAŞMA

İşyeri büyüdükçe sayısı düşmekte, yüzdelele ifadesi de giderek olanaksızlaşmaktadır. Bu tip işyeri sayısı 209 olup toplam işyeri içindeki payı %0.05'tir. Bu işyerlerinin de %61'i kamu kesiminin %39'u da özel kesimin bünyesinde toplanmıştır. İşyeri ölçeği büyüdükçe özel kesimin payındaki düşüş sürmektedir. Bu tip işyeri kamu kesimi işyerlerinin %0.7'sini, özel kesim işyerlerinin de %0.02'sini oluşturmaktadır.

Bir önceki tip işyerinde olduğu gibi bu tipte de sendikalı işyeri sayısı fazla olup, sendikalaşma oranı %143'tür. Kamu kesiminde sendikalaşma oranı %110 iken bu oran özel kesimde %196'ya çıkmaktadır. Kamu kesimi sendikalı işyerlerinin %47.5'ini, özel kesim de %52.5'ini bünyesinde toplamaktadır. Kamu kesiminde sendikalaşmış işyerleri içinde bu tipin payı %1.2 iken, özel kesimde bu oran %0.5'tir.

İşyeri başına düşen ortalama işçi sayısı toplamda 1619, kamu kesiminde 1615, özel kesimde de 1624'tür. Özel kesimde çalışan işçi sayısı bu tip işyerinde de kamu kesiminden yüksektir. Sendikalaşma bakımından ise işyeri başına düşen ortalama işçi sayısı toplamda 1709, kamu kesiminde 1681, özel kesimde de 1733'tür. Özel kesimin büyük bir farkla kamu kesiminin önüne geçtiği görülmektedir. Bu, özel kesimde sendikalaşma eğilimi-

nin daha yüksek olduğunu göstermektedir.

I- 5000 VE DAHA FAZLA İŞÇİ ÇALIŞTIRAN İŞYERLERİNDE SENDİKALAŞMA

Bu tip işyeri sayısı 15'tir. Bunun 8'i kamu kesiminde 7'si de özel kesimdedir. Bütün işyerlerinde sendikalaşma gerçekleşmiştir. Sendikalaşma oranı %100'dür.

İşyeri başına düşen ortalama işçi sayısı toplamda 8208, kamu kesiminde 10186, özel kesimde ise 5948'dir. Sendikalaşma bakımından ise toplamda bu ortalama 9698, kamu kesiminde 11070, özel kesimde ise 8130'dur.

II- İŞÇİLER BAKIMINDAN SENDİKALAŞMA

Ocak '92 istatistiklerine göre SSK'lı işçi sayısı 3.606.170'tir. Bu işçilerin de %23.7'si olan 856296'sı 1-9 işçi çalıştıran küçük işyerlerinde çalışmaktadırlar ki, bu tip işyerleri de sendikalaşmanın oldukça zor olduğu işyerleri olarak karşımıza çıkmaktadır Türkiye'de. İşyeri büyüklüklerine göre işçilerin dağılımı yazının arkasındaki tabloda gösterildiği gibidir.

Türkiye'de sendikalaşma kapsamındaki işçi miktarı 3.606.170'tir. Bu işçilerin %26.9'u kamu kesiminde, %73.1'i de özel kesimde istihdam edilmektedir. İşçilerin sendikalaşma oranı %60.8'dir. Kesimler açısından sendikalaşmaya bakıldığında, kamu kesiminde sendikalaşma oranını %102.2, özel kesimde sendikalaşma oranının %45.5 olduğu görülmektedir. Sendikalı işçilerin %45.2'si kamu kesiminde, %54.8'i de özel kesimin bünyesinde toplanmış bulunmaktadır. Sendikalaşma oranı açısından bakıldığında kamu kesimindeki bütün işçilerin sendikalaşmış olduğu izlenimi doğmaktadır. Oysa gerçek hiç de böyle değildir. 500 işçiye kadar işçi çalıştıran işyerlerinde çalışan işçilerin toplamı kamu kesiminde 511186'dır, bunların da 459777'si sendikalıdır, 51409'u ise sendikalı değildir. Benzeri durum özel kesim için de geçerlidir.

Özel kesimde küçük işyerlerinin yaygın olduğu sendikalaşma düzeyini düşürmektedir. Bu kesimdeki işçilerin %31.3'ü ortalama 3 işçi çalıştıran küçük işyerlerinde istihdam edilmektedirler.

A- 1-9 İŞÇİ ÇALIŞTIRAN İŞYERLERİNDE

Türkiye'deki toplam SSK'lı işçilerin %23.7'si olan 856296 işçi bu tip işyerinde çalışmaktadır. Bu işçilerin %3.6'sı kamu kesiminde, %96.4'ü de özel kesimde çalışmaktadır. Kamu kesiminde çalışan işçi sayısı 30723, özel kesimde çalışan işçi sayısı ise 825573'tür. Kamu kesiminde çalışan toplam işçiler içinde bu tip işyerinde çalışan işçilerin oranı %3.7, özel kesimde çalışan işçilerin oranı da %31.3'tür.

Bu tip işyerinde çalışan işçilerin sendikalaşma oranı %8.5'tir, sendikalaşan işçi sayısı ise 72406. Bu sendikalı işçilerin de %27'si kamu kesiminde, %73'ü ise özel kesimdedir. Kamu kesimi

işçilerinde sendikalaşma oranı %63.7 iken, özel kesimde bu oran %6.4'tür. Sendikalı işçilerin toplam işçiler içindeki oranı kamu kesiminde %1.9, özel kesimde %4.3'tür.

Bu tip işyerinde işçilerin sendikalaşma oranının oldukça düşük olması, bu tip işyerlerinin sendikalaşmaya elverişli olmamasından çok, sendikalaşmada pek dikkate alınmamasından kaynaklandığı ileri sürülebilir. Türkiye'deki işçilerin önemli bir kısmını bünyesinde toplayan bu tip işyerlerinde sendikalaşmanın yükselmesi ile birlikte sendikalaşma oranı da artacaktır.

B- 10-24 İŞÇİ ÇALIŞTIRAN İŞYERLERİNDE

Bu tip işyerinde çalışan işçiler toplamın %12.2'si olan 438490'dır. Bu işçilerin de %9.1'i kamu kesiminde, %90.9'u özel kesimde çalışmaktadır. Kamu kesiminde çalışan toplam işçiler içinde bu tip işyerinde çalışan işçilerin oranı %4.1, özel kesimde %15.1'dir.

Sendikalaşma oranı bir önceki tip işyerinde çalışan işçilere göre daha yüksektir: %11.4. Sendikalı işçilerin %31.4'ü kamu kesiminde %68.6'sı da özel kesimde bulunmaktadır. Kamu kesiminde sendikalaşma oranı 75.6, özel kesimde ise %16.5'tir. Bu tip işyerindeki sendikalı işçilerin kamu kesimi toplam işçileri içindeki payı, %3, özel kesimde %5.5'tir.

Sendikalaşma oranı bir önceki işyeri tipine göre artış göstermekteyse de bunun yeterli olduğu söylenemez. Sendikalaşma bakımından daha elverişli olan, bir önceki tipe göre, bu tip işyerinde sendikalaşma oranının daha büyük olması umulurdu.

C- 25-49 İŞÇİ ÇALIŞTIRAN İŞYERLERİNDE

İşyeri büyüdükçe, bu tip işyerinde çalışan işçi sayısındaki düşüş sürmektedir. Toplam işçilerin %9.7'si olan 345101 işçi bu tip işyerlerinde çalışmaktadır. Bu işçilerin de %13'ü olan 45093'ü kamu kesiminde, %87'si olan 300008'i özel kesimde bulunmaktadır. Bu tip işyerinde çalışan işçiler kamu kesiminde çalışan toplam işçilerin %4.6'sını özel kesimde çalışan işçilerin de %6'sını oluşturmaktadır.

Sendikalaşma oranı bu tip işyerinde %32.3 olup, kamu kesiminde bu oran %88.4, özel kesimde %23.9'dur. Her iki kesimdeki sendikalaşma eğilimi artarak sürmektedir. Sendikalı işçilerin %35.7'si kamu kesiminin, %64.3'de özel kesimin bünyesinde bulunmaktadır. Kamu kesimindeki sendikalı işçilerin %4'ünü, özel kesimdeki sendikalı işçilerin de %6'sını bu tip işyerindeki işçiler oluşturmaktadır.

Bir önceki tip işyerindeki işçilerin sendikalaşma oranına göre daha yüksek bir sendikalaşma görülüyorsa da, bu tip bir büyüklükte sendikalaşma oranının daha yüksek olması beklenirdi. Sendikalaşmada bu tip işyerinde çalışan işçilerin hedef olarak alındığı söylenemez.

D- 50-99 İŞÇİ ÇALIŞTIRAN İŞYERLERİNDE

346570 işçinin çalıştığı bu tip işyerinde çalışan işçiler toplam %9.6'sını oluşturmaktadır. Bunların da %22.3'ü kamu kesiminde, %77.7'si ise özel kesimde çalışmaktadırlar. Kamu kesiminin payındaki artış eğilimi sürdürmektedir. Bu tip işyerinde çalışan işçilerin kamu kesiminde çalışan işçiler toplamı içindeki payı %7.9, özel kesimde ise %10.2'dir.

Bu tip işyerindeki işçilerin sendikalaşma oranı %46.6'dır. Kamu kesiminde sendikalaşma oranı %87, özel kesimde ise %35'tir. Bir önceki işyeri tipine göre kamu kesimindeki sendikalaşma oranında küçük bir düşüş gözlenirken, özel kesimdeki işçilerin sendikalaşmasında önemli bir artış olduğu görülmektedir. Sendikalı işçilerin %41.6'sı kamu kesiminin, %58.4'ü de özel kesimin bünyesinde toplanmış bulunmaktadır. Kamu kesimindeki toplam sendikalı içinde bu tipin payı %6.8, özel kesimin %7.9'dur.

Sendikalaşma oranında önemli bir artış olmakla birlikte, hâlâ sendikalaşma oranının Türkiye ortalamasının altında olduğu görülmektedir. Oysa sendikalaşma bakımından olanakları daha fazla olan bir büyüklüktür, diğer küçük işyerlerine göre.

E- 100-249 İŞÇİ ÇALIŞTIRAN İŞYERLERİNDE

Bu tip işyerinde çalışan işçilerin toplama oranı %13.6, işçi sayısı da 492057'dir. Bu işçilerin %32.2'si kamu kesiminde, %67.8'i de özel kesimde istihdam edilmektedir. Bu işyeri tipinde çalışan işçilerin kamu kesimi içindeki payı %16.3, özel kesim içindeki payı %12.6'dır. İşyeri büyüdükçe azalma gösteren işçi sayısındaki eğilim bu tip işyerinde tersine dönerek artmıştır. 100-249 işçi çalıştıran işyerlerinde çalışan işçiler 1-9 işçi çalıştıran işyeri tipinden sonra ikinci sırayı almaktadırlar.

Sendikalaşma oranındaki artış eğilimi sürdürmektedir: %67.3. Bu oranla %60.8 olan Türkiye ortalaması da aşılmış olmaktadır. Kamu kesimindeki işçilerin sendikalaşma oranı %90.8, özel kesimdeki işçilerin sendikalaşma oranı da %56.2'dir. Bu tip işyerinde sendikalaşmış olan işçilerin %43.4'ü kamu kesiminde, %56.6'sı da özel kesimdedir. Kamu kesiminde sendikalaşmış olan bu işçilerin kamu kesimi toplamına oranı %14.5, özel kesimdekilerin oranı ise %15.6'dır.

Sendikalaşma bakımından Türkiye ortalamasının aşılmış olması sendikalaşmanın yeterli olduğu anlamına gelmez. İşçiler bakımından ikinci sırayı alan bu işyeri tipinde daha fazla sendikalaşmak mümkündür.

F- 250-499 İŞÇİ ÇALIŞTIRAN İŞYERLERİNDE

Bu tip işyerinde çalışanların sayısı 360871 olup, toplam işçiler içindeki payı %10'dur ve en çok işçiyi bünyesinde bulundurmak bakımından

da dördüncü sıradadır. Bu işçilerin %44.2'si kamu kesiminde, %55.8'i de özel kesimde istihdam edilmektedir. Kamu kesimi toplamı içinde bu tip işyerinde çalışan kamu kesimi işçilerinin payı %16.5, özel kesimdeki payı ise %7.6'dır.

Sendikalaşma oranındaki artış eğilimi sürmektedir, sendikalaşma oranı %95.7'dir. Bu oran kamu kesiminde %97.6, özel kesimde ise %94.2'dir. Özel kesimdeki sendikalaşma oranında patlama düzeyinde bir artış olmuştur. Kesimlerin kendi bünyelerindeki toplama göre sendikalaşma payında bu tip işyerinin payı kamu kesiminde %15.7, özel kesimde de %15.7'dir. Sendikalı işçilerin %45.1'i kamu kesiminde, %54.9'u da özel kesimde istihdam edilmektedir.

G- 500-999 İŞÇİ ÇALIŞTIRAN İŞYERLERİNDE

305253 işçi bu tip işyerlerinde çalışmaktadır, bunların toplama oranı ise %8.5'tir. Bu işçilerin de %55.2'si kamu kesiminde %44.8'i de özel kesimde istihdam edilmektedir. Bu işyerlerinde çalışan işçiler kamu kesimindeki toplam işçilerin %17.3'ünü, özel kesimdeki işçilerin de %5.8'ini oluşturmaktadır kesimler bakımından.

Bu tip işyerinde sendikalaşan işçi sayısı çalışan işçi sayısını aşmaktadır; sendikalaşma oranı %136.8'dir. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı bu durumu şöyle açıklamaktadır: 2821 Sayılı Kanunun 24. Maddesinin son fıkrasında: Sendika üyesi işçinin geçici olarak işsiz kalması durumunda snedika üyeliğinin etkilenmeyeceği bildirildiğinden, geçici olarak çalışan ve çıkışı Bakanlığımıza bildirilen işçilerin sendika üyelikleri sona ermemekte, bu nedenle de (özellikle Kamu kesiminde) sendikalı işçi sayısı toplam işçi sayısından fazla çıkabilmektedir.

Kamu kesiminde sendikalaşma oranı %123.1, özel kesimde sendikalaşma oranı ise %156.6'dır. Sendikalı işçilerin %49.7'si Kamu kesiminde, %50.3'ü de özel kesimdedir. Bu tip işyerindeki sendikalı Kamu kesimi işçilerinin Kamu kesimi sendikalı işçileri toplamına oranı %17.4'tür. Özel kesimde ise bu oran %17.5'tir.

H- 1000-4999 İŞÇİ ÇALIŞTIRAN İŞYERLERİNDE

338406 işçinin çalıştığı bu tip işyerinin toplamdaki payı %9.4'tür. Bunların %61.6'sı kamu kesiminde %38.4'ü de özel kesimde istihdam edilmektedir. Kamu kesimi işçilerinin Kamu kesimi toplamındaki payı %21.5, özel kesimin payı da %4.9'dur. Bu tip büyüklükteki işyeri ve işçilerde ağırlık kamu kesimindedir.

Sendikalaşma oranı %159.8'dir. Kamu kesiminde sendikalaşma oranı %114.6 iken özel kesimde bu oran %209.4'e fırlamaktadır. Sendikalı işçilerin %46.7'si kamu kesiminde, %53.3'ü de özel kesimde bulunmaktadır. Kamu kesimi işçileri

toplamındaki payı %24.1, özel kesimin payı da %22.7'dir.

I- 5000 VE DAHA FAZLA İŞÇİNİN ÇALIŞTIĞI İŞYERLERİNDE

Bu tip işyeri en az işçinin çalıştığı işyeridir. Toplam 123126 işçi bu tip işyerlerinde çalışmakta olup, bunun genel toplamdaki payı %3.4'tür. Bu işçilerin %66.2'si kamu kesiminde %33.8'i de özel kesimde istihdam edilmektedir. Kamu kesimi işçilerinin kamu kesiminin toplamına oranı %8.9 iken bu oran özel kesimde %4.7'dir. Ölçek büyüdükçe Kamu kesimi çalıştırdığı işçiler bakımından özel kesimi büyük farkla geçmektedir. Özel kesimin daha çok orta boy işyerlerinde yoğunlaştığı görülmektedir.

Sendikalaşma oranı ise %118.1'dir. Kamu kesiminde bu oran %108.7, özel kesimde ise %136.7'dir. Sendikalı işçilerin %60.9'u kamu kesiminde, %39.1'i de özel kesimde bulunmaktadır. Kesimlere kendi içinden bakıldığında bu tip işyerinde çalışan işçilerin sendikalı olanlarının kamu kesimi sendikalı işçiler toplamına oranının %8.9 olduğu, özel kesimde ise %4.7 olduğu görülmektedir.

III- YOGUNLAŞMA ÖZELLİĞİ

A- BÖLGESEL OLARAK

Türkiye'de işçilerin belli bölgelerde yoğunlaştığı görülmektedir. Yoğunlaşmanın görüldüğü dört bölge vardır:

1. Bölge: İstanbul, Kocaeli, Bursa, Sakarya
2. Bölge: İzmir, Balıkesir, Aydın, Manisa, Muğla, Antalya,
3. Bölge: Ankara, Eskişehir, Konya
4. Bölge: Adana, Mersin, Hatay, Gaziantep

Tüm işçilerin %39.2'si 1. bölgede istihdam edilmektedir, bu oran 1415964 işçi demek oluyor. Bu işçilerin %12.1'i kamu kesiminde, %87.9'u da özel kesimde istihdam edilmektedir. Kamu kesimi işçilerinin payının Türkiye ortalamasına göre bu bölgede bir hayli düşük olduğu görülmektedir. Türkiye ortalaması %26.9 idi. Bu durum özel kesim işçilerinin de Türkiye ortalamasından yüksek olmasına yol açmaktadır. Bu bölgede sendikalaşma oranının Türkiye ortalamasının altına düştüğünü görmekteyiz. Türkiye ortalaması %60.8 iken bölge ortalaması %51.3'tür. Bu hem kamu kesimindeki hem de özel kesimdeki sendikalaşma oranının düşük olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca bölgede küçük işyeri oranının da yüksek olması da (1-9 işçi çalıştıran işyerlerinde çalışan işçilerin yaklaşık yarısı, %47.9'u, bu bölgede istihdam edilmektedir.) sendikalaşma oranını düşürmektedir.

2. Bölge tüm işçilerin %14.8'ini istihdam etmektedir. Bu 536504 işçinin %22.2'si kamu kesimi

minde, %77.8'i de özel kesimde istihdam edilmektedir. Her iki kesimin de Türkiye ortalamasına yakın olduğu söylenebilir. Bu bölgede sendikalaşma oranı oldukça yüksektir: %83.7. Hem kamu kesimindeki hem de özel kesimdeki sendikalaşma oranı Türkiye ortalamasının üzerindedir. Özel kesimdeki sendikalaşma oranının oldukça yüksek olduğu görülmektedir: %77.6. Türkiye'deki sendikalı işçilerin de %20.5'i bu bölgede bulunmaktadır. 1. Bölge ise sendikalı işçilerin %33.1'ini bünyesinde toplamakta idi. 2. Bölgedeki sendikalılaşma oranının yüksekliği büyük işyerlerinde sendikalaşma oranının yüksek olmasından kaynaklanmaktadır.

3. Bölge toplam işçilerin %10.6'sı olan 383785 işçiyi istihdam etmektedir. Bunların %35.8'i kamu kesiminde, %64.2'si de özel kesimde istihdam edilmektedir. Kamu kesiminde istihdam edilenlerin Türkiye ortalamasından yüksek olduğu dikkati çekmektedir. Bu bölgede sendikalaşma oranı Türkiye ortalamasının üstündedir: %66.8. Sendikalı işçilerin %11.7'si bu bölgede bulunmaktadır. Kamu kesiminde sendikalılaşma oranı %115.5, özel kesimde de %39.5'tir. Özel kesimdeki sendikalaşma oranının Türkiye ortalamasının bir hayli altında olduğu görülmektedir.

4. Bölgenin toplam işçiler içindeki payı %9.1'dir. Bu bölgede istihdam edilen 327160 işçinin %28.7'si kamu kesiminde, %71.3'ü de özel kesimdedir. Sendikalaşma oranı bu bölgede %66.9 olup Türkiye ortalamasının üstündedir. Sendikalı işçilerin %10'u bu bölgede bulunmaktadır. Kamu kesimindeki sendikalılaşma oranı Türkiye ortalamasının altında (98.9), özel kesim ise Türkiye ortalamasının üstündedir (%54.1). Bu bölge de 2. bölge gibi sendikalaşma bakımından özel kesimin önde geldiği bölgelerdendir.

Dört bölgede istihdam edilen işçiler Türkiye toplamının %73.8'ini oluşturmaktadır. (2663413 işçi). Sendikalı işçilerin ise %75.3'ü bu dört bölgede toplanmış bulunmaktadır. (1651319 işçi.)

B- SEKTÖREL OLARAK

Sektörler açısından olaya bakıldığında işçilerin %3.3'ünün (120383) tarım sektöründe %30'unun (1081273) hizmetler sektöründe, %66.7'sinin de (2404514) sanayi sektöründe istihdam edildiğini görmekteyiz. Tarım sektöründe sendikalaşma oranı %91.3, hizmetler sektöründe %50.8, sanayi sektöründe ise %63.8'dir. Sendika-

laşma oranı bakımından hizmetler sektörünün Türkiye ortalamasının altında kaldığı görülmektedir. Sendikalı işçilerin %5'i (109985) tarım sektöründe, %25'i (549161) hizmetler sektöründe, %70'i de (1533646) sanayi sektöründe bulunmaktadır. Sendikalı işçilerin sanayi sektöründe yoğunlaştığı görülmektedir.

C- KESİMLER OLARAK

Kamu ve özel kesim bakımından sendikalaşma olgusu değerlendirildiğinde sendikalaşmanın kamu kesiminde daha yoğun olduğunu görmekteyiz. Türkiye'deki işçilerin %26.9'u (969727) kamu kesiminde istihdam edilmektedir, bunların da sendikalılaşma oranı %102.2'dir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, bu, kamu kesimindeki bütün işçilerin sendikalılaşmış olduğu anlamına gelmemektedir. Türkiye genelindeki sendikalı işçilerin %45.2'si kamu kesiminde istihdam edilmektedir.

Özel kesim işçilerin %73.1'ini bünyesinde toplamaktadır. Ancak bu kesimdeki sendikalılaşma oranı Türkiye ortalamasının bir hayli altındadır: %45.5. Sendikalı işçilerin ise %54.8'i özel kesimde bulunmaktadır.

SONUÇ

İşyeri bakımından Türkiye'de sendikalaşma oranı oldukça düşüktür. Kamu kesimi işyerlerinde sendikalaşma oranı yüksek, özel kesim işyerlerinde ise çok düşüktür. Küçük işyeri tipinin yaygın olduğu görülmektedir. Küçük işyeri tipinde sendikalaşma ise %10'u bile aşamamıştır. İşyeri büyüdükçe sendikalaşma eğilimi de artmaktadır.

Sendikalaşma kapsamındaki işçilerin büyük bir çoğunluğu özel kesimde istihdam edilmektedir. Kamu kesimindeki işçilerin sendikalaşma oranı oldukça yüksektir. Özel kesimde çalışan işçilerin yarısı bile hâlâ sendikalılaşmamıştır. Sendikalı işçilerin %45'i kamu kesiminde, %55'i de özel kesimde-

Sendikalı işçilerin belirli bölgelerde yoğunlaştığı görülmektedir. Sektörler açısından olaya bakıldığında hizmetler sektöründe sendikalaşma oranının düşük olduğu göze çarpmaktadır. Sendikalı işçilerin % 70'i sanayi kesiminde bulunmaktadır.

Kesimlere göre sendikalaşma olgusu değerlendirildiğinde, kamu kesiminde sendikalaşma eğiliminin yüksek olduğu, ancak sendikalı işçilerin %55'inin de özel kesimde bulunduğu görülmektedir.

TÜRKİYE OCAK '92 SENDİKALAŞMA

.... işçi çalıştıran	TOPLAM					KAMU					ÖZEL				
	Toplam İşçi	%	Sendikalı işçi	%	T'in %	Toplam işçi	%	Sendikalı işçi	%	T'in %	Toplam işçi	%	Sendikalı işçi	%	T'in %
1 - 9	856296	23.74	72406	03.30	08.45	30723	03.12	19570	01.97	63.69	825573	31.31	52336	04.35	06.39
10 - 24	438490	12.16	96257	04.39	11.45	39969	04.12	3.248	03.05	75.67	398521	15.11	66009	05.49	16.56
25 - 49	345101	09.70	111636	05.09	32.34	45093	04.65	39896	04.02	88.47	300008	11.38	71740	05.97	23.91
50 - 99	346570	09.61	161738	07.37	46.66	72283	07.97	67295	06.78	87.07	269287	10.21	94443	07.86	35.07
100 - 249	492057	13.64	331321	15.11	67.33	158397	16.33	143837	14.50	90.80	333660	12.65	187484	15.61	56.19
250 - 499	368871	10.00	345427	15.75	95.72	159721	16.47	155931	15.72	97.62	201150	07.62	189496	15.77	94.20
500 - 999	305253	08.46	417539	19.04	136.78	168622	17.38	207584	20.93	123.10	136631	05.18	209955	17.48	156.66
1000 - 4999	338406	09.38	510992	23.30	159.98	208431	21.49	238827	24.08	114.58	129975	04.93	272165	22.66	209.39
5000 +	123126	03.41	145476	06.63	118.15	81488	08.40	88566	08.93	108.68	41638	01.58	56910	04.73	136.67
GENEL TOPLAM	3606170	100.000	2192792	100.0	60.80	969727	100.00	991754	100.0	102.27	2636443	100.00	1201038	100.0	45.55
TOPLAMA GÖRE					:	%26.89					%45.22				
											%73.11				
											%54.78				

KAYNAK: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, ÇALIŞMA HAYATI İSTATİSTİKLERİ'nden yararlanılarak düzenlenmiştir.

TÜRKİYE OCAK '92 SENDİKALAŞMA

.... işçi çalıştıran	TOPLAM					KAMU					ÖZEL				
	Toplam İşyeri	%	Sendikalı İşyeri	%	T'in %	Toplam İşyeri	%	Sendikalı İşyeri	%	T'in %	Toplam İşyeri	%	Sendikalı İşyeri	%	T'in %
1 - 9	340435	87.19	28542	64.49	08.38	10035	22.68	6130	51.44	61.08	330400	88.43	22412	69.30	06.78
10 - 24	29956	07.67	6216	14.04	20.75	2591	17.37	1912	16.04	73.79	27365	07.32	4304	13.31	15.72
25 - 49	10066	02.57	3192	07.21	31.72	1283	07.61	1128	09.46	87.91	8783	02.35	2063	06.38	23.50
50 - 99	5043	01.30	2310	05.22	45.80	1094	06.50	960	08005	87.75	3949	01.05	1350	04.17	34.18
100 - 249	3229	00.82	2093	04.73	64.81	1003	05.95	892	07.48	88.93	2226	00.60	1201	03.71	53.95
250 - 499	1047	00.26	990	02.23	94.55	453	02.68	446	03.74	98.45	594	00.15	544	01.68	91.58
500 - 999	450	00.11	597	01.35	132.66	254	01.50	297	02.49	116.93	196	00.05	300	00.92	153.06
1000 - 4999	209	00.05	299	00.67	143.06	129	00.76	142	01.19	110.07	80	00.02	157	00.48	196.25
5000 +	15	00.00	15	00.00	100.00	8	00.04	8	00.06	100.00	7	00.00	7	00.00	100.00
GENEL TOPLAM	390450	100.00	44254	100.0	11.33	16850	100.00	11915	100.0	70.71	373600	100.00	32339	100.0	08.65
TOPLAMA GÖRE					:	%26.89					%45.22				
											%73.11				
											%54.78				

KAYNAK: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, ÇALIŞMA HAYATI İSTATİSTİKLERİ'nden yararlanılarak düzenlenmiştir.

Sevgi UÇAN
(Yayın Kurulu Üyesi)

İktisat Dergisi- Sayın Nesrin Tura, Gülnur Savran'la beraber yaptığınız *Kadının Görünmeyen Emeği; Maddeci Bir Feminizm Üzerine başlıklı* denemeyle ilgili kısaca bilgi verebilirmisiniz?

N. Tura-Kitabın başlığından da anlaşılacağı gibi, derlemeyi oluşturan yazılar maddeci bir feminizm sorunsalı içinde, kadının ev içinde harcadığı karşılıksız emeğin niteliği konusunda yoğunlaşıyor. Gülnur'la birlikte derlemeyi hazırlarken, hem bu konudaki farklı görüşleri, hem de konunun farklı yönlerini ortaya koyan bir çeşitliliği gözetmeye çalıştık.

Kısaca özetlersek, ilk makale Stephanie Coontz ve Peta Handerson'ın "Sınıflı ve Devletli Toplamların Kökenindeki Mülkiyet Biçimleri, Politik İktidar ve Kadın Emeği" başlıklı ortak çalışmaları. Bir antropoloji araştırmasının ürünü olan bu makalede yazarlar, cinsiyetçi işbölümünün, erkek egemenliğinin kökenlerini tartışıyorlar ve erkeklerin kadınların emeğini denetlemelerini ve onun ürünlerine elkoymalarını mümkün hale getiren tarihsel koşulları, kadınların toplumsal üretimdeki rollerinde arıyorlar; toplumsal üretimin geçirdiği dönüşümlere bağlı olarak evlilik ve akrabalık ilişkilerinde yaşanan dönüşümlerin, erkeklerin kadın emeğine el koymalarının koşullarını oluşturduğunu öne sürüyorlar.

Christine Delphy "Baş Düşman" başlıklı yazısında patriyarkayı ayrı bir üretim tarzı olarak ele alıyor ve kadınların ev içinde harcadıkları karşılıksız emeğin yeniden-üretim değil, üretim çerçevesinde ele alınması gerektiğini, buna bağlı olarak da kadınların ayrı bir sınıf oluşturduklarını göstermeye çalışıyor. Maxine Molyneux'nün çalışması, "Ev Emeği Tartışması ve Ötesi" hem Delphy'ye bir yanıt niteliği taşıyor, hem de ev emeği tartışmasını, ekonomist öncüllere dayandığı için bir bütün olarak aşmayı hedefliyor. Molyneux'ye göre, erkek egemenliği ev emeği tartışmasının ötesine geçen çok boyutlu ve karmaşık bir tahlili gerektiriyor.

Dördüncü ve sonuncu olarak Heidi Hartmann'ın "Marksizm'le Feminizm'in Mutsuz Evliliği" başlıklı çalışması, feminizmle Marksizm'in çatışmalı tarihinden yola çıkarak daha eşitlikçi ve olumlu bir ilişkinin olanaklarını araştırırken kapitalizmle patriyarkanın karşılıklı ilişkilerini de ele alıyor; yazar somut kapitalist toplumların tahlilinin feminist bir tahlille tamamlanması gerektiğini öne sürüyor ve kadın emeğinin erkekler tarafından denetiminin yeniden-üretim ile üretim tarzının bir arada ele alınmasıyla kavranabileceğini söylüyor.

İktisat Dergisi- Kitabın alt başlığını oluşturan maddeci bir feminizm kavramını tanımlar mısı-

niz? Derlemedeki yazılar maddeci bir feminizm arayışına doğrudan yanıt niteliği mi taşıyor, yoksa sonuç olarak böyle bir yanıt mı oluşturuyor?

N. Tura- Kabaca tanımlamak gerekirse maddeci feminizm, erkek egemenliğini, bir eğitim-sizlik, cehalet sorunu, geçmiş toplumlardan devralınan bir kalıntı, esas olarak ideoloji dil-söylem-psikoloji düzeyinde bir olgu olarak değil, toplumun bütün alanlarında kök salmış, sürekli ve sistematik bir egemenlik olarak düşünmenin ifadesi. Yani, kadınlarla erkekler arasında nesnel, maddi bir çıkar çatışması olduğunu kabul ederek bu egemenliğin ve onun ortadan kaldırılmasının tarihsel-toplumsal koşullarını ortaya koymanın yöntemi ve ideolojisi.

Feminizmin 70'lerde yükselen ikinci dalgasında batılı feministler erkek egemenliğinin maddeci bir tahlilini geliştirme arayışına girdiler ve bu konuda, özellikle de ev emeği tartışmasında odaklanan önemli çalışmalar, tartışmalar yapıldı, ciddi bir birikim oluşturuldu. Derlemedeki yazılar tek başına ve doğrudan maddeci bir feminizm arayışına yanıt vermeye çalışan yazılar olmamakla birlikte, feminizmin ikinci dalgası dediğimiz dönem, dolayısıyla sözkonusu maddeci feminizmin sorunsalı içine yerleştirilmesi gereken yazılar.

İktisat Dergisi- Maddeci feminizmle Marksist feminizm arasındaki fark nedir? Bu fark patriyarka-kapitalizm, yeniden üretim-üretim, ev emeği gibi konularda nasıl ortaya çıkıyor?

N. Tura- Marksist feminizm yöntem olarak maddeci, tarihsel maddeci bir feminizm. ama her maddeci feminizm Marksist değil. Sözkonusu kavramlar çeşitli maddeci feminizmler tarafından farklı biçimlerde ilişkilendiriliyorlar. Örneğin C. Delphy patriyarkayı kapitalizmden tamamen bağımsız bir üretim tarzı olarak tanımlıyor. Ev emeğini de yeniden-üretim değil, üretim bağlamında ele alıyor. Marksist feminizm içinde de çok çeşitli tahliller var; patriyarkayı eski toplumdan devralınmış bir kalıntı olarak tanımlayanlardan, kapitalizmden ayrı ama onunla eklemlenmiş bir cinsiyetçi sistemden sözedenlere dek. Ancak, Marksist bir feminizm için, patriyarkayı kapitalizmden tamamen ayrı bir üretim tarzı olarak tanımlamak olanaksızdır. Kısacası radikal/devrimci, hatta reformist feministlerin bir bölümü maddeci bir yöneme sahiptirler ve patriyarkayı sınıf merkezli, Marksist bir tahlille ilişkilendirme gereği duymayabilirler. Marksist bir feminizm ise, kadınların ezilmesini sınıfları kesen, özgül bir ezilme biçimi olarak tanımlamasa bile (böyle demeyenler de var ama zaten bunların feminizmleri kuşku götürür) bunu sınıfsal egemenlik biçimiyle tarihsel ve toplumsal olarak ilişkilendiren bir tahlille ele alma gereğini duyar.

İktisat Dergisi- Gerek Türkiye'de gerekse dünyada özellikle 80'lerin sonundan itibaren kadınların kurtuluşu hedefinin ne kadar gerçekçi ol-

duğu konusunda tartışmalar var. Bu kitaptan buna ilişkin bir sonuç çıkabilir mi?

N. Tura- Sözkonusu tartışmalar hem dünyada ve Türkiye'de feminizmin eski hızını yitirmesiyle, hem de ideolojik düzeyde diğer "post"lara bağlı olarak gelişen post-feminizm olgusuna bağlanabilir. Sözkonusu ideoloji, kadınların son derece parçalanmış bir toplumsal kesim oldukları gerçeğinden yola çıkıyor ama bunu, kadınların herhangi bir ortaklık çerçevesinde biraraya gelip bir politik özne oluşturamayacakları noktasına getiriyor. Bu da zaten kurtuluş perspektifini bir kenara bırakarakla eşanlamı. Doğrusu, Gülnur'la birlikte bu tür bir derleme yapmamızın arkasındaki önemli saiklerden biri de bu tartışmaydı. Kitaptaki yazılar kuşkusuz post-feminizm öncesi dönemde yazılmış ve bu sorunsalın dışında gibi görünen yazılar. Ancak erkek egemenliği bütün gücüyle ve eskisinden daha fazla ayakta dururken bu yazıların modasının geçtiğini hiç düşünmüyorum. Bu derleme bu konuda iki açıdan önem taşıyor. İlk olarak erkeklerle kadınlar arasındaki nesnel-maddi çıkar çatışmasını ve buna bağlı olarak da politik bir özne olmanın koşulu olan maddi ortaklığı ortaya koyuyor. İkinci olarak, kadının ezilmesini maddi, tarihsel/toplumsal bir tahlille açıklıyor ve kurtuluşun maddi imkanlarını göstermiş oluyor. Bunlar feminist bir mücadelenin ön koşulları. Kadınların kurtuluşunun gerçekleşmediği noktasına varan karamsar psikolojist yaklaşımlar karşısında maddeci bir tahlilin üstünlüğü de burada. Eğer hâlâ ve daha fazla eziliyorsak, kurtuluş umudunu gerçekçi bir ütopya olarak korumaktan başka çaremiz var mı? Teslim olmak mı daha gerçekçi, mücadele etmek mi? İkincisinin bize en azından gerçeği, dolayısıyla da gerçekçiliğin tanımını değiştirme imkanı verdiğini düşünüyorum. Derlemedeki yazılardan çıkabilecek sonuç da bundan başka bir şey değil.

İktisat Dergisi- Dünyada ve Türkiye'de feminizmin bugünkü durumuna ilişkin siz ne düşünüyorsunuz?

N. Tura- Çok genel olarak birkaç şey söyleyebilirim. Aslında durum ortada: Dünyada da Türkiye'de de yükseliş hareketlilik bir yana, feministlerin sesleri bile pek duyulmuyor. Bunun öncelikle genel konjonktürle ilgili var. Son yıllarda çok büyük dönüşümler, alt-üst oluşlar yaşandı. Bunların, radikal kurtuluş projelerine ve politik öznelerin dönüştürücü gücüne inanç konusunda çok yıkıcı etkileri oldu. Kısacası, derin bir ekonomik ve toplumsal krizin yanı sıra, karamsar, bezgin ve kararsız bir politik/ideolojik iklim. Bunun yalnızca feminizmi değil tüm diğer toplumsal hareketleri ve sosyalist hareketi de etkilediği açık; onların durumu da feminist hareketinkinden daha parlak değil.

Buna ek olarak, tabii ki feminist hareketin kendi yapısına özgü nedenler de var: İç sorunlar, çözümsüz kalan ideolojik ve örgütsel sorunlar.

Türkiye'ye gelince, yukarıda söz ettiğim etkenler Türkiye için de geçerli ama ne bugünkü durumun değişmez olduğunu ne de feministlerin hareketlilik döneminde yaptıklarının boşa gittiğini düşünüyorum. Tam tersine. Ancak, bugün çelişik bir süreç yaşanıyor. Eskisi gibi feminist ya da bağımsız kadın hareketi denebilecek bir yapının kendi özgül sözünü söyleyen, sarsan, ses getiren varlığı söz konusu değil ama televizyondaki kadın programlarından, kadın bakanlığından da anlaşılabilceği gibi, elitist, Kemalist, devletçi bir "feminizm" yaygınlaşıyor. Bu, feminizmin, törpülenerek, mas-sedilecek yaygınlaşması anlamına geliyor. İş yerlerinde, eğitim-öğretim kurumlarında vb. Kadınlar kadınlıklarının daha fazla bilincindeler; feminizan

temalar her alana giriyor. Çelişik süreç dediğim de bu; bir yandan feminizm radikal, kurtuluşçu içeriğinden boşaltılarak massediliyor (tam da bağımsız bir kadın hareketinin yokluğu nedeniyle); öte yandan, bu haliyle de olsa, feministlerin tek başına ulaşmalarının çok zor olduğu kadın kesimlerine dek genişliyor. Bu da, iyimser bir yorum yapacak olursak, feminizmin muhtemel bir yeni yükselişinin çok daha geniş ve sağlam bir tabana oturacağı anlamına gelebilir. Ama bu olmazsa, yani bağımsız bir feminist hareket kendine özgü radikal söylemiyle mücadele içinde var olmazsa, ne feminizan temaların yaygınlaşması ne de herhangi bir kısmi kazanım kalıcı olabilir.

İktisat Dergisi-Teşekkür ederim.

beciya

KÜTAP TANITIMI

Fromm, Erich: **Marx'ın İnsan Anlayışı**, Çev. Kaan H. Ökten, 216 sayfa Aritan Yayınevi, İstanbul 1992.

1900 yılında Frankfurt'ta doğan ve 1980 yılında Locarno'da ölen Erich Fromm'u ".... burjuva düşüncesi çerçevesi içinde kalan bir liberal-radikal araştırmacı" ¹ olarak değerlendirenler de bulunmakta, "...Fromm, savunduğu insancıl ve sevgiye dayalı bir toplum düzeni ile birçok ülkede tanınıp, sevilmiştir" ² diyenler de var. Nedir bir insanı böylesi iki ara değerlendirme ile nitelemenin sebepleri? Galiba bunun temelinde, Erich Fromm'un; Max Horkheimer, Theodor Adorno ve Herbert Marcuse ile birlikte Frankfurter Institut für Sozialforschung da (ya da daha sonra anılacağı gibi: Frankfurter Schule, yani Frankfurt Ekolü'nde) 1930'lu yıllarda çalışmış ve "Marksizmi, Yeni Hegelcilik, Varoluşçuluk ve Freudçuluk ile birleştirerek liberalleştirmeye girişmiş" ³ yatmaktadır.

Bu çabaları sonucu meydana getirdiği *Escape from Freedom* (1941), *Man for Himself* (1947), *Psychoanalysis and Religion* (1950), *The Forgotten Language* (1951), *The Sane Society* (1955), *The Art of Loving* (1956), *Beyond the Chains of Illusion* (1962), *The Revolution of Hope* (1968), *The Anatomy of Human Destructiveness* (1970), *To Have or To Be?* (1976), *Greatness and Limitations of Freud's Thought* (1979) isimli kitapları yirminin üstünde dile çevrilerek milyonlarca insana ulaştı ⁴.

Fromm'un eserleri arasında belki de en tartışılanı. 1961 tarihli *Marx's Concept of Man* (*Das Menschenbild bei Marx*), yani Marx'ın İnsan Anlayışı'dır. Ortodoks komünistlerin, "Fromm, Marksist kuramın temel ilkelerini yanlış yorumlamış ve yanlış sunmuştur" ⁴ suçlamasına yol açan bu kitabın amacı, "...Marx'ı ve onun düşüncelerini kendi yazılarından yapılan alıntılar eşliğinde sunmak ve onun hakkındaki yanlış inanışlara bir son verebilmek" ⁵.

Akademik kariyeri gereği uzun yıllar Marx ve Marx'ın eserleriyle uğraşmış bir insanın, hem akademik hem de popüler düzeyde Marx ile ilgili büyük bir "bilgi eksikliği"ni ve bir "çarpıtma tufanı"ni görmüş olması doğaldır. Ancak Fromm'un Marx'ı yorumlayış ve sunuş tarzı, alışıldık (ortodoks, tutucu) komünistlerden çok daha farklıdır, hümaniterdir. Şöyle der Fromm:

"Dinbilimsel kavramlar içinde düşüncecek olursak, Marx'ın felsefesi, insan bireyselliğinin tam anlamıyla Marx'ın felsefesi, insan bireyselliğinin tam anlamıyla gerçekleşmesini amaçlayan peygamberlik benzeri bir mesihçiliktir. Bu da, Batı düşünce sistemini rönesans ve reform hareketlerinden on dokuzuncu yüzyılın içlerine kadar getiren hedef ve kaygıların ta kendisidir." ⁶

Bu görüş, Marx'ı belirli bir düşünce geleneğinin içine yerleştirmekte, inanın aksine, Marx'ın "gökten zembille" inmedikini ortaya koymaktadır. Doğru olan da budur.

Birakın bilim insanlarını, hiçbir insan, içinde bulunduğu ortamdan ve yaşadığı zaman diliminden ayrı düşünülemez. Ne yazık ki, Marx, çoğu kez bu basit ama can alıcı kurala göre değerlendirilmemiştir. Bu nedenle Marx'ı "mutlak fikir egemeni" düzeyine çıkartacak adımlar kolaylıkla atılabilmektedir. Yine Fromm'un sözlerini kullanacak olursak:

"Eğer dünyamız, hümanizm geleneğine geri dönecek ve Batı kültürünün bir ürünü olan ama iki yarı biçim içinde bize yansıyan Sovyetsi ve Kapitalist düzenlerin yozlaşması önlenemez olursa, Marx'ın ne bir oportü-

nist, ne de bir fanatik olmadığını anlamamız kolaylaşacaktır. Tek bir cümleyle söylemek gerekirse: Marx, Batı hümanizmasının ulaştığı bir zirveyi temsil etmektedir. ...Bence Marx, bir insan olarak, bütün olumlu özellikleriyle Batı medeniyetini temsil etmektedir: Marx, aklın üstünlüğüne ve insanın olumlu yönde gelişeceğine inanıyordu." ⁷

Erich Fromm, görüşlerini ispatlamak için, Marx'ın İnsan Anlayışı'nı sekiz bölüme ayırmıştır: Marx'ın Düşüncelerinin Çarpıtılması; Marx'ın tarihsel Maddeciliği; Biling, Toplumsal Yapı ve Güç Kullanma Sorunu; İnsan Doğası; Yabancılaşma; Marx'ın Sosyalizm Anlayışı; Marx Düşüncesinin Sürekliliği ile Bir İnsan Olarak Marx.

Gerektiğinde tekrarlardan kaçınmayan Fromm; sade, ancak düzeyle bir dil kullanmış, böylece hem akademik çevrelere hem de geniş halk kesimlerine ulaşmak istemiştir. Çünkü, "Bu kitapta üzerinde duracağımız en belli başlı konu şu olacaktır: Yaygın Marx yorumu, çarpıtılmış bir Marx yorumu olduğu için yanlıştır. Örneğin Marksist kuramda güdüleme (motivasyon) ögesi olarak maddi kazanç ve kâra yer verilmemiştir. Marx'ın en önemli hedefi insanları, ekonomik ihtiyaçlarının doğurduğu baskı ve bağımlılıktan kurtarmaktır. Bu tür baskı ve bağımlılıklardan kurtulmayı başarmış bir insan, içindeki gerçek benliği dışı vurabilecek ve kendisini gerçekleştirebilecektir. Demek ki, Marx'ın ulaşmaya çalıştığı nokta, gerçek bireylerin, yabancılaşma nedir bilmeksizin, insanlarla ve doğayla bir bütünlük içinde yaşamalarıdır. Bence Marx'ın felsefesi, ruhsal varoluşçuluğun laik bir terminoloji ile anlatımıdır. Bu ruhsal içerik ve boyutundan dolayı da, maddeci pratiğe ve çağımızın maddeci felsefelerine karşı bir konumda yer alır. Marx'ın ana amacı, kendi insan anlayışından yola çıkarak geliştirdiği sosyalizm vizyonunu, on dokuzuncu yüzyıla ait bir dille anlatarak, adeta peygambervari bir mesihçiliği ortaya koymaktır." ⁸

İnsanlar, yıllarca Marksizmi, Sovyet devlet kapitalizmi ile eş tutmuşlardı. bu bir hataydı, artık Sovyetler Birliği yok, ancak Marx'ın görüşleri hâlâ devam etmekte. Rejimler bağnazlaşıp kör bir baskıcılığa dönüşmeden; eski Doğu Bloku devletleri, vahşi bir kapitalizm içinde kendi kendilerine derin sosyal yaralar açmadan, öte yandan bizim gibi gelişmekte olan ülkeler, "insan" ögesini tamamen makineleşmeye terk etmeden önce, Marx'ın derin insan anlayışını yani Marx Hümanizması'nı iyice öğrenmekte ve özümsemekte sayısız yararlar var. İşte Erich Fromm'un Marx'ın İnsan Anlayışı'nın Soğuk Savaş'ın bittiği bir dönemde Türk okuruna sunulmuş olması, bu yönde atılacak adımların birini oluşturmaktadır. Yeni dünya görüşlerinin üretilmesi gerektiği bir dönemde, bu kitap, belki de bir ateşleyici görevini üstlenecektir...

NOTLAR:

- (1) Dobrenkov, V.I.: Erich Fromm'un ve Yeni Freudçuluğun Eleştirisi, Çev. Ali Özdoğu, s. 15, Sorun Yayınları, İstanbul 1985, 2. baskı.
- (2) Fromm, E.: Freud Düşüncesinin Büyüklüğü ve Sınırları, Çev. Aydın Arıtan, s.V, Arıtan Yayınevi, İstanbul 1983, 2. Baskı.
- (3) Dobrenkov, V.I.: a.g.e. s.14, 1985.
- (x) Fromm, E.: a.g.e. s.VI, 1983.
- (4) Dobrenkov, V.I.: a.g.e., s.29, 1985.
- (5) Fromm, E.: Marx'ın İnsan Anlayışı, Çev. Kaan H. Ökten, s.25, Arıtan Yayınevi, İstanbul 1992.
- (6) Fromm, E.: a.g.e., s.41, 1992.
- (7) Fromm, E.: a.g.e., s.203-204, 1992.
- (8) Fromm, E.: a.g.e., s.44, 1992.

HAMLEYİ RENAULT 21 MANAGER'E BIRAKIN

SİZ, KAZANMANIN AYRICALIĞINI YAŞAYIN...

Renault 21 Manager, kaybetmeyi bilmeyenlerin otomobildir...

Ve Manager kazanmak için gereken tüm özelliklere sahiptir.

Enfraruj uzaktan kumandalı merkezi kilit sistemi daha ilk adımda sonuca ne kadar yakın olduğunuzu gösterir.

Olağanüstü genişlikteki iç mekanında sunduğu konfor, çok yöne hareketli ön koltuklar, sürücü koltuğunda bel ayarı, hareketli koltuk başlıkları, geniş ve kullanış

bagaj ve dilermeniz klima size kazanmak için gereken ortamı sağlar.

Hidrolik direksiyon, en zor oyunlarda bile hedefe kolayca ulaşmanızı sağlayacak hareket yeteneğini ve kıvraklığı verir.

1700 cc. hacmindeki motor ihtiyacınız olan güç ve dinamizm demektir.

Son derece düşük yakıt tüketimiyle, bu gücü verimli ve yerinde kullanabilirsiniz.

Darbe emici tamponlar, yükseklik ayarlı otomatik emniyet kemeri, dayanıklı sağlam

gövde güvenle hamle yapmanızı sağlar.

Geniş görüş açısı, otomatik açılan ön ve arka camlar, içeriden ayarlanabilen dikiz aynaları ileriye görmenizi, oyunu farklı bir bakış açısıyla değerlendirmenizi sağlar.

Renault 21 Manager'lar **Renault - Mais Yetkili Satıcıları'nda** sizi bekliyor...

Dilediğiniz zaman **gelin**, Manager'ın üstün özelliklerini **test edin, kullanarak tanıyın...** Manager'ın oyuna galip başladığını siz de göreceksiniz, vazgeçemeyeceksiniz...

RENAULT 21 Manager

Geniş iç mekan

Otomatik arka cam

Geniş, kullanışlı bagaj

Beşik hareketli yolcu koltuğu

Hafif alaşımli alüminyum jant

Uzaktan kumandalı merkezi kilitleme

Hidrolik direksiyon

EMNİYET KEMERİNİZİ BAĞLAYIN

Y A Ş A M A B A Ğ L A N I N . . .

RENAULT
YAŞANACAK
OTOMOBİLLER

Mutfağınızda ne nerede?

Mutfağınızda her şey olması gereken yerde mi? Tencereler kolaylıkla ulaşabileceğiniz dolaplarda mı? Mikseriniz her an elinizin altında mı? Yemek hazırlarken ne kadar rahat çalışabiliyorsunuz?..

Demirdöküm Alno her ayrıntıya önem veren, her soruna çözüm getiren bir hazır mutfak sistemidir. Tencereleri tavaları oraya buraya yığmazsınız, özel döner dolapları vardır... Mikserinizi tezgâh köşelerine atmazsınız, storlu dolabı vardır... Raflar

her yüksekliğe ayarlanabilir... Dolap kapakları 105 dereceye kadar açılabilir...

Mutfak merdiveni kolaylıkla gizlenir... Demirdöküm Alno'da

her şey "en az yorgunlukla en fazla işin yapılabilmesi" içindir. Demirdöküm

Alno hazır mutfaklarını tüm Demirdöküm Yetkili

Satıcıları'nın teşhir salonlarında görün. Alman

teknolojisinin ürünü bu

benzersiz mutfaka çok özel

ödeme koşullarıyla yerli ürün fiyatına sahip olabilirsiniz!

Daha ayrıntılı bilgi edinmek için lütfen bu formu doldurarak bize postalayın. Broşürünüzü adresinize gönderelim.

Adınız, Soyadınız: _____

Adresiniz: _____

İlçe: _____ Posta Kodu: _____

İl: _____

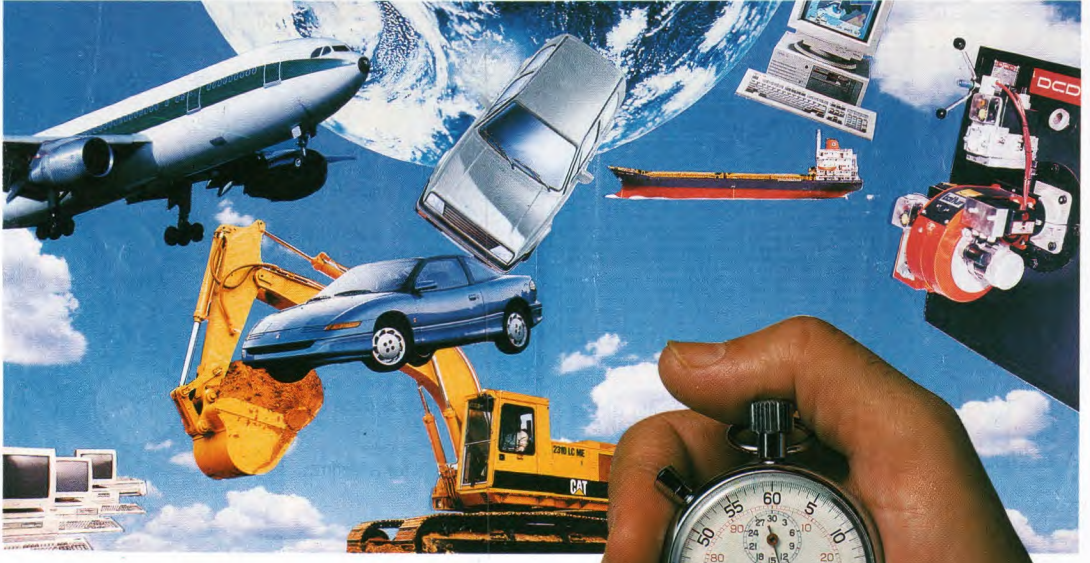
Tel: _____

Demirdöküm® ALNO®

"Hazır Mutfak Sistemi"

Pazarlama-Satış Grubu, Teşhir Salonu: Talat Paşa Cad. Harmancı Sok. Darüşşafaka Tozan İş Hanı No: 3 Levent-İstanbul
Tel:(1) 279 27 20 (7 hat) Faks: (1) 279 27 29 **Yetkili Satıcılarımız - İstanbul:** Bahar Ticaret Mecidiyeköy: 275 47 72 - 73 ● Doğal Mimarlık Göztepe 369 78 55 ● Dumankaya Pendik 379 09 22 - 379 01 80 ● Emsagaz Gayrettepe 273 04 74 - 278 62 51 ● Koçtaş Bostancı 361 03 16 (10 Hat) ● Koçtaş Bakırköy 542 80 52 - 54 - 543 13 78 ● Mido Mimarlık Şişli 248 96 65 - 231 39 45 ● Mido Atrium 560 18 59 ● Okto Dekor Feneryolu 358 77 75 ● Set Mühendislik Küçükyalı 366 88 23 ● Yapım Mühendislik Beşiktaş 259 17 35(3 Hat) ● Eran İnşaat Erenköy 363 72 18 - 350 03 07 ● Mehmet Çakın Osmanbey 246 72 96 ● Ada Kadıköy 325 70 90 - 91 ● PSB 388 05 29 - 366 94 00 **Ankara:** Erfa Çankaya 440 79 63 - 440 63 37 ● Erk Ulus 309 02 04 (4 Hat) ● Koçtaş Ulus 311 13 53- 311 10 55 ● Spot Gaziosmanpaşa 437 29 28 **İzmir:** Koçtaş 63 68 92 (3 Hat) **Adana:** Koçtaş 13 72 46-17 38 58 **Antalya:** Koçtaş 12 56 21-12 23 97 **Bursa:** Dim Dekorasyon 36 27 92 **Kayseri:** Akkanlar 11 32 61 - 12 11 06

Yarış Biz Kazandırırız...

Dünya ekonomisiyle birlikte ülkemiz ekonomisi de hızlı bir değişim ve gelişim içinde... Kuruluşlar, yatırımcılar bu hıza paralel bir yarış sürdürüyor...

Amaç, en doğru yatırımı en uygun koşullarda gerçekleştirmek, kazançlı çıkmak...

Bu noktada **Vakıf Leasing** devreye giriyor...

Yatırımlarınıza en iyi olanakları sunarak bu yarışta kesin kazandırıyor.

Siz de Sektörün Lider Kuruluşu **Vakıf Leasing**'in destek gücüne güvenin...

Kazanacaksınız...

VAKIF FİNANSAL KİRALAMA A.Ş.

"Avrupanın 62. Büyüğü"

120 Milyar TL. Sermayeli VAKIF LEASING. Bir VAKIFBANK Kuruluşudur.

MERKEZ :

İnönü Cad. Gümüşsuyu Vakıf İş Hanı No:2
80090 Taksim / İSTANBUL
Tel : 252 96 31 (5 hat) Fax : 252 96 30
Tlx : 38157 Vakf tr

ANKARA :

Cinnah Cad. No: 72 K:1 06690 Çankaya / ANKARA
Tel : (4) 439 00 34 - 439 04 63 - 439 04 75
Fax : (4) 439 06 80

İZMİR :

Şehit Fethi Bey Cad. No:26 K:5
35250 / İZMİR
Tel : (51) 41 69 80 (3 hat)
Fax : (51) 12 09 69

Tecrübeyle Gelen Güven Teknolojiyle Gelen Kalite

Aygaz

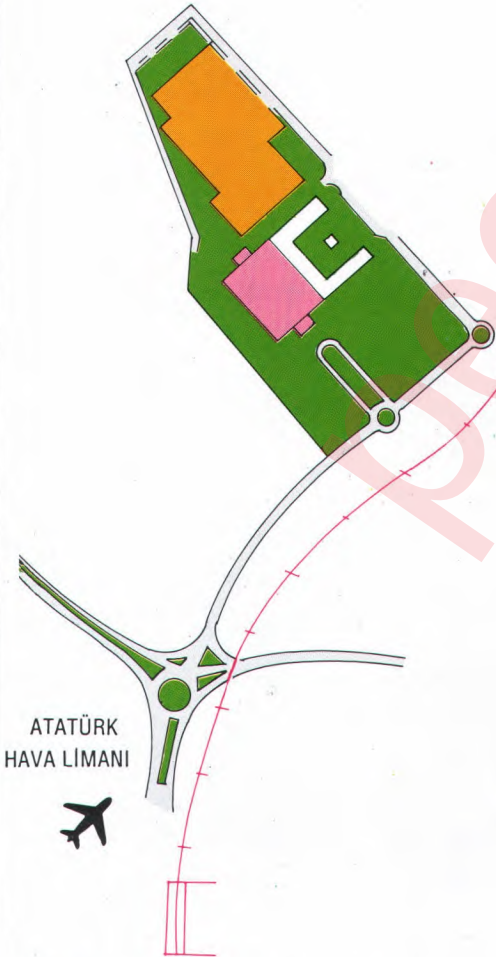
ANKOMAK'93

ULUSLARARASI İŞ MAKİNALARI ve İNŞAAT TEKNOLOJİSİ FUARI

4 - 9 MAYIS İSTANBUL DÜNYA TİCARET MERKEZİ
ATATÜRK HAVA LİMANI KARŞISI - İSTANBUL

Türkiye'nin
en büyük ihtisas fuarı
İSTANBUL DÜNYA
TİCARET MERKEZİ'nde

**10.
YIL**

Büyükşehir Belediye Başkanlığı öncülüğünde gerçekleştirilen ve modern bir fuar alanını da kapsayan, İstanbul Dünya Ticaret Merkezi, uluslararası World Trade Center zincirine bağlı bir komplekstir.

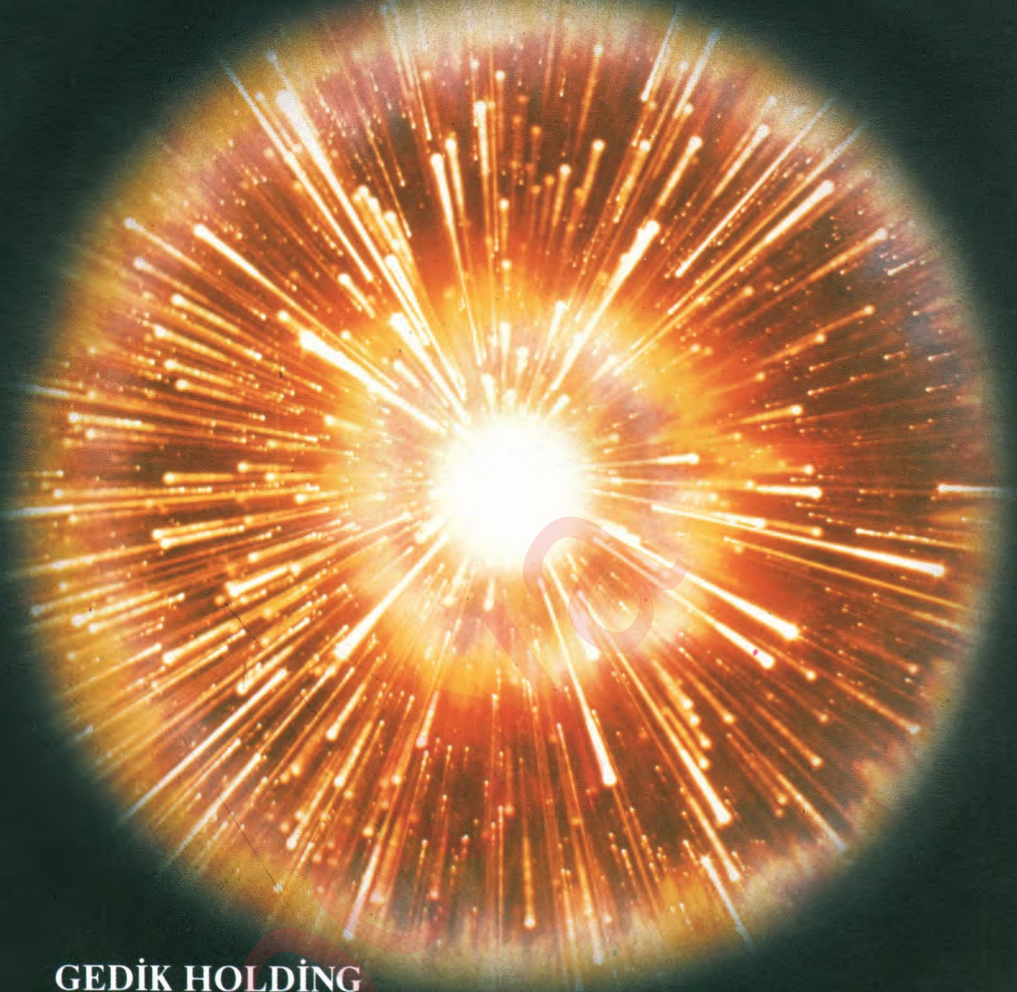

AFEKS

Akyol Sok. 61 80040 Fındıklı İstanbul Tel. (1) 243 42 20 (2 Hat) - 243 15 32 (2 Hat) - 243 15 46 (3 Hat)
Faks. (1) 251 61 59 Teleks. 25063 afex tr Ankara Tel. (4) 427 70 65

GEDİK HOLDİNG

29.'uncu yılında bünyesindeki 24 şirketi, 700 çalışanı, 1000'den fazla bayii ile Türk Ekonomi'sine ışık tutmaya devam ediyor.

GEDİK HOLDİNG
GEDİK PAZARLAMA
GEDİK DIŞ TİCARET
GEDİK MENKUL DEĞERLER
BÖHLER
TERMO
SIRMETAL
SAMTAŞ
FRONIUS
SILOKS
GEDİK-HALSAN KIBRIS
GEPAS
ÖZGÜR REKLAMCILIK
HALSAN KİMYA
HALTUR
HALTAŞ
KARTAL KAYNAK
HASSAS DÖKÜM

TEMSİLCİLİKLER
CASTOLIN + EUTECTIC
DRESSEN PUMP
PLYMOVENT
BINZEL KAYNAK TORÇLARI
FURTENBACH GMBH
ÖGUSSA İNO SİLOX

GEDİK HOLDİNG A.Ş.
Yakacık Cad. No: 134 81430 Kartal - İstanbul
Tel: 389 59 90 (10 Hat) Fax: 353 58 53
Teleks: 36570 Geho tr.